د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

اسلامي ښوونه او روزنه - دولسم ټولګی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري په بازار کې یې اخیستنه او خرڅونه په کلکه منع ده. له سر غړونکو سره قانوني چلن کیږي.

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

ليکوالان

- دکتور شير علي ظريفي
- نور الله صافی
- رقيب الله ابراهيمي

علمي اديتوران

- مولوی قيام الدين کشاف
- محمد عارف لودين

د ژبې اديتور

- محمد قاسم هيله من

ديني، سياسي او کلتوري کميټه:

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- دکتور عبدالصبور فخری
- محمد آصف کوچی
- سيد فاضل شاه

د څارنې کميټه

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د براختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين
- دکتور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس

طرح او ډيزاين

عنايت الله غفاري

بسم الله الرحمن الرحيم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کيږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځيدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تأليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

د موضوعاتو فهرست

لومړی لوست: د اعمالو تلل (وزن کول) ۱
دويم لوست: حوض ٤
دريم لوست: د صراط پل حق دی ۷
څلورم لوست: جنت ۹
پنځم لوست: جهنم (دوزخ) ۱۲
شپږم لوست: د ايمان نواقض (۱) ۱۵
اووم لوست: اصغر شرک ۱۹
اتم لوست: د ايمان نواقض (۲) ۲۱
نهم لوست: اصغر کفر ۲۵
لسم لوست: بدعت ۲۷
يوولسم لوست: د صحابه کرامو مقام ۳۱

د حديثو برخه ۳٦

دولسم لوست: د صحيح او حسن حديثونو پېژندل ۳۷
ديارلسم لوست: ضعيف (کمزوری) حديث ٤۱
څوارلسم لوست: موضوع حديث ٤۳
پنځلسم لوست: د احاديثو مشهور کتابونه ٤٦
شپاړسم لوست: مسؤوليت ۵۱
اوولسم لوست: اووه هلاکوونکي ګناهونه(۱) ۵۵
اتلسم لوست: اووه هلاکوونکي ګناهونه(۲) ۵۵
نولسم لوست: امر بالمعروف او نهی عن المنکر ٦۱
شلم لوست: په لګښت او نفقه کې اقتصاد ٦۵
يوويشتم لوست: د الله ﷻ کتاب او د پيغمبر ﷺ سنت ٦۹
دوه ويشتم لوست: په جهاد کې د ښځو ونډه ۷۳

دریم ویشتم لوست: رښتينولي ۷۸
څلرویشتم لوست: د مجلس آداب ۸۲

د فقهې د اصولو برخه ۸۶

پنځه ویشتم لوست: د فقهې د اصولو پېژندنه ۸۷
شپږ ویشتم لوست: د فقهې د اصولو د علم پیدایښت او پراختیا ۹۱
اووه ویشتم لوست: د فقهې د اصولو مدارس ۹۷
اته ویشتم لوست: د اسلامي شریعت دلایل ۹۹
نهه ویشتم لوست: د قرآن کریم حکمونه ۱۰٤
دیرشم لوست: نبوي سنت ۱۰۹
یو دیرشم لوست: اجماع ۱۱٤
دوه دیرشم لوست: قیاس ۱۱۹
دري دیرشم لوست: اختلافي دلایل (۱) ۱۲٤
څلور دیرشم لوست: اختلافي دلایل (۲) ۱۲۷
پنځه دیرشم لوست: له نصوصو څخه د استدلال طریقې ۱۳۰
شپږ دیرشم لوست: شرعي حکم ۱۳۵
اووه دیرشم لوست: شرعي حکم ۱۳۸
اته دیرشم لوست: فتوا ۱٤۲

لومړی لوست

د اعمالو تلل (وزن کول)

انسان په نړۍ کې بې هدفه نه دی پیدا شوی ، بلکې د ده کړه وړه تول لیکل کېږي، دقیامت په ورځ به حساب ورسره کیږي، نیکي او بدي به یې تلل کېږي. د چا چې د نیکۍ تله درنده شوه، کامیاب دی او د چا چې د نیکۍ تله سپکه شوه، ناکام دی.

د اعمالو وزن څه ته وایي؟ دلیل یې څه دی؟ څنګه به ترسره کیږي؟ په دې لوست کې به د دې پوښتنو ځواب بیان شي.

د اعمالو د وزن څرنګوالی

د قیامت په ورځ، وروسته له دې چې انسانان ژوندي کړای شي، د حضرت محمدﷺ په شفاعت به د الله تعالی غضب سوړ شي. عملنامې به نیکانو ته په ښي لاس او بدانو ته د شا له خوا په کیڼ لاس ورکړل شي. حساب به پیل شي خلک به په خپلو اعمالو اعتراف وکړي او د مؤمنانو د اعمالو تلل به پیل شي. د چا چې د نیکۍ تله درنه شوه، هغه به جنت ته ځي او د چا، چې د بدۍ تله درنه شوه، هغه به د الله تعالی مشیت ته سپارل کیږي، که خوښه یې شي، نو جنت ته به یې ولیږي او که خوښه یې شي د څه وخت لپاره به یې په دوزخ کې واچوي. د عمل د جزا له لیدلو وروسته به یې جنت ته داخل کړي.

د اعمالو د تللو د اثبات دلایل: د اعمالو تلل په قرآن کریم او سنتو ثابت دي.

د عملنامو او د حساب په هکله الله تعالی فرمایي: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۞فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۞وَيَنْقَلِبُ إِلَى اهلِهِ مَسْرُورًا ۞ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۞ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا۞ وَيَصْلَى سَعِيرًا﴾ [الإنشقاق: ۷ - ۱۲] **ژباړه:** نو هغه څوک چې عملنامه یې په ښي لاس ورکړل شي ، نو په اسانه توګه به حساب ورسره وشي او کورنی ته به خوښ ورو ګرځي او هغه څوک چې عملنامه یې دشا له لوري ورکړل شي ، هلاکت به ځان ته وغواړي او اور ته به ور دننه شي.

په یو بل آیت کې الله تعالی د اعمالو د وزن په هکله فرمایي: ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [الأعراف: ۸] **ژباړه:** او په هغه ورځ به ریښتیني تلل وي، د چا، چې د (نیکۍ) پله درنه وي، هغوی به خلاصون ومومي.

له کافر سره د ده د اعمالو محاسبه شته، خو تلل یې نشته، ځکه چې د بلې پلې لپاره نیکي نه لري. الله تعالی په دې اړه فرمايي:﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾ [الكهف: ١٠٥] **ژباړه:** دا هغه کسان دي چې د خپل څښتن د آيتونو له منلو نه يې انکار کړی نو د دوی عملونه ضائع شول او د قيامت په ورځ به تله نه ورته ږدو.

له عملنامې څخه د بديو د محوې لارې چارې

که له يو چا څخه بد عمل صادر شي، نو په عملنامه کې يې ليکل کيږي. آيا داسې څه چارې شته چې دا بدي له عملنامې څخه محوه کړي؟

هو: نيکي بدي له منځه وړي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ (هود ١١٤)

ژباړه: بې شکه نيکي بدي له منځه وړي. ځينې هغه نيکي چې د بديو په محوه کولو کې مرسته کوي دا دي:

١ـ له بدو څخه وروسته نيکي کول: رسول الله ﷺ ابوذر رضي الله عنه ته وفرمايل: «اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعْ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقْ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»[١]

ژباړه: هر چيرته چې يې له الله تعالی څخه وېرېږه. له بدۍ نه وروسته نيکي کوه چې له منځه يې يوسي او د خلکو سره تعامل په ښو اخلاقو کوه.

٢ـ له ګناه نه ورسته اودس کول، بيا دوه رکعته لمونځ او له خدای څخه بښنه غوښتل

رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غَفَرَ لَهُ»[٢]

ژباړه: څوک چې يوه ګناه وکړي بيا په ښه توګه اودس وکړي وروسته دوه رکعته لمونځ وکړي او له خدای څخه بښنه وغواړي الله ﷻ به ورته هرو مرو بښنه وکړي.

٣ـ پر کړاونو، ناروغيو او مصيبتونو باندې صبر کول: رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ»[٣]

ژباړه: مسلمان ته هيڅ ستوماني، ناروغي، تکليف، پريشاني، ضرر او غم نه رسيږي او آن ازغی يې په پښو کې نه ننوزي، مګر د ده ګناهونه پرې بښل کيږي.

١ـ مسند أحمد

٢ ـ مسند احمد

٣ – صحيح البخاري

په تله کې د پام وړ درانه عملونه

ټول نیک عملونه د پام وړ دي او باید کوچني ګڼلو له کبله تـرک نـه شـي، خـو د نبـوي سنتو د هدایاتو په رڼا کې ځینې اعمال د عمل په تله کې ډېر درووند والی راولي، چې په لاندې توګه دي:

۱ـ ښه اخلاق: رسول اللهﷺ فرمايي: «مَا شَيْءٌ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ»[1] **ژباړه:** د قیامت په ورځ د مؤمن د نیکی په پله کې لـه نیکو اخلاقو څخه درووند څیز نشته او الله ﷻ بد ويونکي ته د قهر په سترګه ګوري.

همدا راز نیک اخلاق د کامل مؤمن نښه ده. رسـول اللهﷺ فرمـایي: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا».[2] **ژباړه:** تر ټولو مؤمنانو د کامل ایمان خاوند هغه مؤمن دی چې تـر ټولـو ښې اخلاق غوره وي.

۲ـ **ذکر:** د مسنونو اذکارو سرته رسول، لکـه د (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ) پـه کلماتو ذکر، ډېر اجر لري، رسول اللهﷺ په دې اړه فرمـایي: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»[3] **ژبـاړه:** دوه کلمې دي چې په ژبه سپکې خو په تله کې درندې او الله ﷻ ته محبوبې دي دا د «**سبحان الله وبحمده او سبحان الله العظيم**» کلمې دي.

همدا راز د (الْحَمْدُ لِلَّهِ) په کلمې ذکر: رسول اللهﷺ فرمـایي: «الْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلأُ الْمِيـزَانَ»[4]
ژباړه: الحمد لله تله ډکوي.

۱ـ د انسانانو عملونه څه وخت تلل کېږي؟
۲ـ د انسانانو د عملونو د تللو د اثبات دلایل ذکر کړئ.
۳ـ د ګناهونو د محوه کولو اسباب ذکر کړئ.
۴ـ کوم عملونه د تلې په دروندوالي کې ډېر رول لري؟

---

۱ – مسند الصحابة في الكتب الستة – (۳۸ / ۱۲۵)
۲ – سنن أبي داود– ن – (٤ / ۳٥٤)
۳ – متفق عليه
٤ – صحيح مسلم – (۱ / ۱٤۰)

دويم لوست

حوض

انسانانو ته د عملنامو له سپارلو، حساب او د مسلمانانو د عملونو له تول څخه وروسته به مسلمانان د رسول اللهﷺ له حوض څخه اوبه څښي، چې تنده به يې ورباندې ماتيږي.
حوض هم د هغو مغيباتو له جملې څخه دی چې ځان پوهول او ايمان راوړل ورباندې لازم دي.

د حوض تعريف

حوض د اوبو د غونډېدلو ځای ته ويل کيږي او دلته له حوض څخه مراد هغه حوض دی چې الله تعالی يې خپل نبي محمدﷺ ته د حشر په ميدان کې د ده د تکريم او عزت لپاره ورکوي، څو د ده امتيان ورڅخه اوبه وڅښي او خپله تنده ورباندې ماته کړي.

د حوض د اثبات دلايل

هغه حوض چې الله تعالی يې خپل رسول، محمدﷺ ته په آخرت کې ورکوي په قرآن کريم او په صحيحو احاديثو ثابت دی:
الله تعالی په قرآن کريم کې فرمايلي:﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ **ژباړه:** بې شکه مونږ تاته «کوثر» درکړی.
ډېرو علماوو له «کوثر» څخه په دې ځای کې د حوض معنا اخيستې.
د حوض اثبات په احاديثو کې هم شوی او په دې هکله روايت شوي احاديث متواتر دي.
د هغو راويانو شمېر چې په دې باب يې احاديث روايت کړي دي له پنځوسو تنو څخه هم زياتيږي، نبي کريمﷺ په يو حديث شريف کې فرمايلي دي: عَنْ أَبِى ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ قَالَ « وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا أَلاَ فِى اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ عَرْضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلَى أَيْلَةَ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ »[1] **ژباړه:** ابوذرؓ فرمايي: ما له رسول اللهﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د حوض لوښي څومره دي؟ نبي کريمﷺ وفرمايل: د لوښو شمار يې د آسمان

١ - رواه مسلم.

له ستورو څخه زيات دي، له هغو ستورو څخه چې په تپه تياره شپه کې وي. هر څوک چې له دې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي. له جنت څخه پکې دوې ناوې اوبه تويېږي. هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي، پلنوالی او اوږدوالی يې سره برابر دي، او دومره فاصله لري لکه له عمان څخه تر ايلې پورې (عمان او ايله دوه ښارونه دي) اوبه يې له شيدو څخه زياتې سپينې او تر شاتو ډېرې خوږې دي.

په يو بل حديث شريف کې رسول کريمﷺ فرمايلي دي: «حَوْضِى مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ الْوَرِقِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلاَ يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا »[1] **ژباړه:** زما حوض د يوې مياشتې په اندازه فاصله لري. زاويې يې ټولې سره برابرې دي. اوبه يې له سپينو زرو څخه ډېرې سپينې دي. بوی يې له مشکو زيات خوږ دی. لوښي يې دومره زيات او داسې ځلېدونکي دي لکه د آسمان ستورې، هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي.

پر حوض باندې د ايمان حکم

په حوض باندې ايمان او يقين لازم دی. هغه څوک چې حوض مني، د ثواب مستحق ګرځي او هغه څوک چې له حوض څخه منکر شي، بدعتي او فاسق دی.

څوک له حوض څخه محروميږي؟

امام بخاري (رح) له حضرت انسؓ څخه روايت کوي چې نبي کريمﷺ وفرمايل: «لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِي الْحَوْضَ حَتَّى عَرَفْتُهُمْ اخْتُلِجُوا دُونِي فَأَقُولُ أَصْحَابِي فَيَقُولُ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ»[2] **ژباړه:** خامخا به زما ځينې اصحاب زما خواته د حوض (غاړې ته) راشي، چې زه به يې پېژنم. بيا به له ما څخه وګرځول شي، نو زه به وايم دا زما ملګري دي، نو و به وايي: ته نه پوهېږې چې دوی له تا وروسته څه چارې (په دين کې) راپيدا کړې وې.

---

١ – رواه مسلم.

٢ – رواه البخاري.

همدارنګه په يو بل حديث شريف کې چې اسماء بنت ابوبکر صديق رضي الله تعالى عنهما روايت کړی، رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «إِنِّى عَلَى الْحَوْضِ حَتَّى أَنْظُرَ مَنْ يَرِدُ عَلَىَّ مِنْكُمْ وَسَيُؤْخَذُ أُنَاسٌ دُونِى فَأَقُولُ يَا رَبِّ مِنِّى وَمِنْ أُمَّتِى. فَيُقَالُ أَمَا شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ وَاللَّهِ مَا بَرِحُوا بَعْدَكَ يَرْجِعُونَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ»[1] **ژباړه:** زه به په حوض باندې يم او ګورم به چې له تاسو څخه څوک ماته راځي؟ او ز ما له مخې به ځينې خلک وګرځول شي، نو زه به وايم، اې الله! دا زما او زما له امت څخه دي، نو وبه ويل شي، آيا ته خبر نه يې په هغه څه چې دوی له تا څخه وروسته کول؟ زما دې په الله تعالى قسم وي چې دوی له تا څخه وروسته تل په خپلو پوندو باندې بېرته ګرځېدل.

نو هر هغه څوک چې د الله تعالى له دين څخه واوړي او يا په دين کې داسې نوی شی پيدا کړي چې د الله تعالى خوښ نه وي او د هغې اجازه يې نه وي کړې، هغه به د نبي کريم ﷺ له حوض څخه وشړل شي او هېڅکله به له دې حوض څخه اوبه ونه څښي.

پوښتنې:

١. حوض تعريف کړئ.
٢. د حوض د اثبات دلايل ذکر کړئ.
٣. په حوض باندې د ايمان حکم بيان کړئ.
٤. څوک حوض ته نه پرېښودل کيږي؟

---

١ ـ رواه مسلم

دریم لوست

د صراط پل

کله چې د حشر په میدان کې له انسانانو سره حساب او کتاب وشي، ملائکې به د الله تعالی په امر سره د دوی د تېرېدلو لپاره د دوزخ په ملا باندې پل کېږدي او دوی به پرې تېرېږي.

د صراط تعریف

صراط د ژبې له مخې لویې لارې ته وایي او په اصطلاح کې: د هغه پل څخه عبارت دی چې د ټولو خلکو لپاره به د قیامت په ورځ پر جهنم باندې اېښودل کېږي. نیکان به پرې تیرېږي او بدان به ورځخه په جهنم کې لوېږي.

کله چې له انسانانو سره د محشر په میدان کې محاسبه وشي، نو وروسته به الله ﷻ ملایکو ته امر وکړي چې د جهنم په ملا باندې پل کېږدئ. بندګانو ته به حکم وشي چې د پل څخه تیر شي، پر پل تیریدل د بنده په عمل پورې اړه لري،که د چا عمل ښه (نېک) وي هغه به ورځخه په ډېره اسانی تیرېږي او که د چا عمل بد وي هغه به ورځه په ډېره سختی تیرېږي او یا به په جهنم کې لوېږي.

د صراط د پل د اثبات دلیل

د صراط پل او وربادني تیریدل په قرآنکریم، نبوی احادیثو او د امت په اجماع سره ثابت دي.

أ- **قرآن کریم:** الله ﷻ فرمایلي دي: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مریم: ۷۱] **ژباړه:** نشته هیڅوک له تاسې څخه مګر دا چې جهنم ته به واردیږي.

ځینو مفسرینو د ورود ترجمه په عبور کړې او ویلي یې دي چې ټول خلک به یو ځل د قیامت په ورځ د صراط په پل تېرېږي.

ب- **حدیث شریف:** په ګڼو احادیثو کې د صراط د پل یادونه شوې ده، لکه چې پیغمبرﷺ فرمایي: ﴿وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُجِيزُ وَدُعَاءُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ﴾(۱)

۱_ صحیح البخاري ت – (۱٦ / ٤۱۹). صحیح مسلم – (۱ / ۱۱۲)

ژباړه: او بیا به پر جهنم پل وتړل شي. پیغمبرﷺ وفرمایل: نو زه به اول هغه څوک یم چې په پل به تیر شم او ټول پیغمبران بـه پـه دغـه وخـت کـې دا دعـاء لـولـي: ای الله سـلامتي غواړو، ای الله سلامتي غواړو.

ج ـ د اهل سنت او جماعت ټولو علماوو په دې اجماع کړې چې د صراط پل حق دی.

د صراط د پل صفت

په قران کریم کې د صراط د پل ذکر په اجمالي توګـه شـوی دی خـو پـه احـادیثوکې د صراط د پل په اړه پوره او کره معلومات ذکر شوي دي.

لنډیز یې دا دی چې هېڅوک هم په پله باندې د هغه د پلن والي او پوخوالي لـه کبلـه نـه شي تېرېدای، بلکه څوک چې وربانديې تېرېږي هغه به د خپل نېک عمـل او د الله تعـالی دتوفیق له امله وربانديې تېرېږي.

د صراط په پل د تیریدونکوحال

د صراط په پل تیریدونکي انسانان به د خپلو ښو او بدو عملونو په اعتبار سره په یو شان نه وي. څوک به پرې ډیر تیز د برېښنا په شان تیریږي. څـوک بـه پـرې دتیـز بـاد پـه شـان تیریږي. څوک به د ښه ځغلنده آس په شان پرې تیریږي. څوک به پرې په منډه تیریږي. څوک به پرې لږ تیز تیریږي. څوک به د عادي حالت په شان پرې تیریږي. خو ځینې نور بد عمله انسانان به د صراط په پله په چنګکونو کې نښلي او سر کښته به یې په جهنم کې راغورځوي.

د صراط په پل ایمان درلودل

موږ په دې کلک ایمان لرو چې د قیامت پـه ورځ بـه اللهﷻ د دوزخ پـه منـځ بانـدې د صراط پل بردي او انسانان به پرې تیریږي او دا یوحقیقي پل دی چې اللهﷻ تـه یـې پـوره کیفیت معلوم دی.

پوښتنې:

۱. د صراط لغوي او اصطلاحي معنا ذکر کړئ.
۲. په قیامت کې به تر ټولو لومړی څوک د صراط پر پل تیریږي؟
۳. د صراط پل به په کوم ځای کې ایښودل کیږي؟
٤. د صراط پل به حقیقي وي اوکه مجازي؟

څلورم لوست

جنت

لکه چې ومو لوستل الله ﷻ به انسانان ژوندي را پاڅوي اوهر یو انسان ته به خپله عملنامه په لاس کې ورکړل شي. عملونه به یې وتلل شي. د چا د عملونو تله چې درنده شوه هغه به سرلوړی جنت ته ځي.

د جنت تعریف

جنت په عربی ژبه کې هغه پراخه باغ ته ویل کیږي چې ځمکه یې په ډول ډول ونو پوښل شوې وي. په شرع کې د هغه کور څخه عبارت دی چې الله ﷻ د مؤمنانو لپاره تیار کړی، په ډول ډول نعمتونو ښکلی شوی دی او د تل لپاره به هلته اوسیږي.

د تعریف شرح

د جنت لفظ په عربي ژبه کې په مختلفو معناګانو استعمال شوی دی، لکه هغه ځیز چې له سترګو څخه پټ وي. هغه باغ او باغچه چې په کې رنګا رنګ بوټي او میوه لرونکې ونې وي او په سیورو یې د ځمکې مخ پوښلی وي، خو د عقایدو په علم کې جنت په آخرت کې له هغه کور څخه عبارت دی چې ډول ډول نعمتونه به په کې وي او الله ﷻ د هغو خلکو لپاره تیار کړی دی چې په الله ﷻ او د هغه په ملایکو، رسولانو، کتابونو او د آخرت په ورځ کلک ایمان لري، په دنیا کې یې خپله خپلې نفسي غوښتنې نه دي منلې او د الله او د هغه د پیغمبر په لارښوونه ژوند تیروي. جنت ډیر نومونه لري، لکه د سلامتیا کور، د دایمي استوګنې ځای، د ورتللو ځای، فردوس، د نعمتونو کور او داسې نور.

د جنت د اثبات دلایل

قرآن کریم

الله ﷻ د جنت د پیدایښت په اړه فرمایلي دي: ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۱۳۳]

ژباړه: (هغه جنت) چې تیارکړای شوی دی د پرهیزګارانو لپاره.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي: ﴿سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ [الحدید: ۲۱] **ژباړه:** د خپل ښتن له لوري ببښني

ته (هڅه وکړئ)یو له بل څخه مخکې شئ او دهغه جنت خوا ته چې، د هغه پراختیا د ځمکې او آسمانونو په څیر ده او دهغه چا لپاره تیار کړای شوی دی چې په الله ﷻ او د هغه پر پیغمبرانو یې ایمان راوړی وي.

حديث

په بې شمیره احادیثو سره د جنت وجود ثابت دی.

نبي کریمﷺ په یو حدیث شریف کې فرمایلي دي: عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ عَنِ النَّبِیِّﷺ قَالَ «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِی الصَّالِحِینَ مَا لاَ عَیْنٌ رَأَتْ وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ».[١]

ژباړه: ابوهریرهؓ له رسول اللهﷺ څخه روایت کوي چې الله ﷻ فرمایلي دي: ما د خپلو نیکو بنده ګانو لپاره داسې نعمتونه تیارکړی دي چې نه سترګو لیدلي، نه یې غوږونو صفت اوریدلی، نه یې کوم انسان په زړه کې تصورکړی دی.

له پورتنیوحدیثونو څخه په ډاګه معلومیږي چې جنت اوس هم موجود دي.

جنتیان

جنت د پرهیزګارانو، نیک عملو، ریښتینو، دالله تعالی او د هغه د رسول د تابعدارانو، په ایمان د استقامت د خاوندانو، الله ﷻ ته د نیژدې کسانو او د هغو خلکو ځای دی، چې د الله تعالی حکمونو ته غاړه ږدي، او له نواهیو څخه یې ځان ساتي.

جنت ته د جنتیانو تلل

جنتیان به جنت ته خوشحاله او سپاره ډلې ډلې روان وي.الله ﷻ فرمایلي دي: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾ [مریم: ٨٥] **ژباړه**: او یاده کړه [ای محمده] هغه ورځ چې را جمع به کړو موږ پرهیزګاران د الله ﷻ حضور ته په داسې حال کې چې ډلې ډلې به (په سپرلیو سپاره) وي.

حضرت علي ؓ فرمایي: چې دوی به پیاده نه بوتلل کیږي، بلکې دوي به په داسې سپرلیو سپاره وي چې مخلوقاتو به هغه سپرلی نه وي لیدلي.[٢]

---

١ - صحیح مسلم

٢ـ تفسیر الطبري – (١٨ / ٢٥٤)

په جنت ایمان لرل

پدې باندې عقیده درلودل لازم دي چې جنت دنورو مخلوقاتو څخه مخکې الله ﷻ پیداکړی دی، او اوس هم موجود دی، تل به وي، او هیڅ فنا نه لري.[1]

پوښتنې:

١. جنت تعریف کړئ.
٢. د جنت د اثبات دلائل بیان کړئ.
٣. جنت د کومو خلکو ځای دی؟
٤. جنت ته به جنتیان څرنګه بېول کیږي؟
٥. په جنت باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د جنت د توصیف او هغو عملونو چې جنت ته د تللو لامل ګرځي یوه مقاله ولیکي.

١_ الفقه الأكبر - (١ / ٦٣)، العقيدة الطحاويه- (١ / ٥١)

پنځم لوست

جهنم (دوزخ)

کله چې الله ﷻ ټول انسانان له قبرونوڅخه را پاڅوي، هر انسان ته خپله عملنامه ورکړل شي او د مسلمانانو عملونه وتلل شي، نو نه منونکي او بد عمله خلك به دوزخ ته ځي.

د جهنم تعریف: جهنم دکندې معنا لري او په شرع کې جهنم د هغه اور نوم دی چې الله ﷻ دکافرانو اوګناهکارو مسلمانانو د عذابولو لپاره پیدا کړی دی.[1]

د تعریف شرح

جهنم له هغه اور څخه عبارت دی چې الله تعالی دکافرانو، مشرکانو، دپیغمبر ﷺ د رسالت دمنکرینو، او د ګناهکارانو مؤمنانو لپاره پیداکړی دی. جهنم دکافرانو لپاره ابدي ځای دی، او ګناهکار مؤمنان به په کې د خپلو ګناهونو او جرمونو په اندازه پراته وي او بیا به ورڅخه راویستل کیږي. جهنم ډیر نومونه لري لکه: لظی، حطمه، سعیر، سقر، جحیم، هاویه او هم زیاتې طبقې او درجې لري چې یوه له بلې څخه سخته او هلاکوونکې دي.

د دوزخ د اثبات دلایل

الله تعالی په قرآن کریم کې د دوزخ په اړه فرمایلي دي: ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٤]

ژباړه: له هغه اور څخه ووېرېږئ چې د هغه خس(دسون توکي) به انسانان اوکاڼي وي چې د حق د منکرانو لپاره تیارکړای شوی دی.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾ [آل عمران: ١٣١]

ژباړه: (ځانونه له هغه اور څخه وساتئ چې د کافرانو لپاره تیار شوی دی)

همدا راز په بې شمیره احادیثو کې د دوزخ یادونه شوې او ټول امت پې په شتون اجماع کړې.

١ــ مفردات الفاظ القرآن للراغیب الاصفهاني (١ / ٢٠١)، القاموس الفقهي - (١ / ٧٢)

جهنميان (دوزخيان)

جهنم د کافرانو، منافقانو، مجرمانو، سرکښانو، ظالمانو، ګمراهانو، د آخرت په مقابل کې د دنيا خوښوونکو، بد عملو او د هغه چا ځای دی چې د الله ﷻ او د هغه له رسول سره دښمني لري اويا يې له اوامرو څخه سرغړونه کوي او دحق لارې ته نه راګرځي.

جهنم ته د دوزخيانو وړل

ځينې خلک به جهنم ته پرمخې په مخونو باندې وړل کيږي. له رسول اللهﷺ څخه يوه صحابي پوښتنه وکړه چې څرنګه به دوی په مخونو وړل کيږي؟ پيغمبرﷺ ورته وفرمايل: هغه ذات چې دوی په پښو ببولای شي په دې هم قادر دی چې په مخونو يې يوسي.[1]

جهنميان به د څارويو په شان رمې رمې شړل کيږي او له هر لورې څخه به ملايکې ورباندې آوازونه کوي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ [الزمـــر: ۷۱]

ژباړه: او هغه کسان چې کافر شوي وو ډله ډله به د دوزخ خواته وړل کيږي.

په بل آيت کې الله تعالی فرمايي: ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾ [الطور: ۱۳] **ژباړه:** په کومه ورځ چې دوی به په ټيلو ټيلو د جهنم د اور خواته بوتلل شي.

او مخکې له دې چې جهنم ته داخل شي د جهنم داسې آواز به واوري چې د دوی د غوږونو پردې به څيرې کړي، اوزړونه به يې په سخته ويره او هيبت کې پريوزي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا﴾ [الفرقان: ۱۲] **ژباړه:** هغه اور چې کله له ليرې نه دوی ووينې نو دوی به د هغه د غضب او تاو آوازونه واوري.

او هم به ډير زيات تږي وي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾ [مريم: ۸٦]

ژباړه: او مجرمان به د تږو څارويو په شان د دوزخ لورې ته وشړو.

همدارنګه کله چې دوزخيان جهنم ته بوول کيږي دوی به ړانده شي هيڅ به نه ويني، هم به ګونګيان شي ژبې به يې نه چليږي، او هم به کاڼه شي هيڅ به نه اوري. الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا﴾ [الإسراء: ۹۷]

ژباړه: دغه خلک به موږ د قيامت په ورځ پر مخې راکاږو، په داسې حال کې چې ړانده، ګونګيان اوکاڼه به وي.

۱_تفسير الطبري ۱۹\۲٦۸

او کله چې جهنم ته ورل کیږي ډیر د ذلت او خوارۍ په حالت کې به ورل کیږي. الله تعالی فرمايي: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ [آل عمـران: ١٢] **ژباړه:** (ای محمده!) کومو خلکو چې ستا د دعوت له منلو نه انکار کړی دی، هغوی ته ووایه هغه وخت نږدې دی چې تاسې به مغلوب شئ د دوزخ لورې ته به په منډو منډو وروستل شئ او دوزخ ډیر بد استوګنځی دی. او بل ځای الله ﷻ فرمایي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا﴾[مریم: ٦٨] **ژباړه:** ستا په رب قسم چې موږ به هرو مرو دوی ټول او له دوی سره شیطانان هم ترلي راولو بیا به یې د دوزخ چار چاپیر سر ښکته په ګونډو را حاضر کړو.

او دا د ذلت ډیر بد حالت دی چې الله ﷻ تصویر کړی دی.

کله چې دوی د جهنم خواته وروستل شي او د اور ویروونکی حالت ووینې نو ډیر زیات به پښیمانه شي او د دې ارمان به وکړي چې کاشکې یوځل بیا دنیا ته بوول شوي وای تر څو ایمان مو راوړی وای، خو له اور څخه به خلاصون نه مومي. الله ﷻ فرمایي: ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾. [الأنعام: ٢٧] **ژباړه:** کاشکې تا د هغه وخت حالت لیدلی وای چې دوی د دوزخ په غاړه ودرول شي، په دې وخت کې به دوی ووایې: کاشکې موږ دنیا ته یوځل بیا لیږل شوي وای نو د خپل رب نښانې به مو دروغ نه ګڼلې او ایمان به مو راوړی وو.

په جهنم (دوزخ) د ایمان حکم

د دوزخ په شتون عقیده درلودل فرض دي او منکر یې د اسلام له دایرې څخه بهر ګڼل کیږي.(۱)

پوښتنې:

۱. جهنم تعریف کړئ.
۲. د دوزخ د اثبات دلایل بیان کړئ.
۳. دوزخ د کومو خلکو ځای دی.
٤. کوم عملونه دوزخ ته د داخلیدو لامل کیږي؟
٥. دوزخیان به څرنګه دوزخ ته بېول کیږي؟
٦. په دوزخ باندې د ایمان حکم بیان کړئ.

۱ـ الفقه الأکبر – (١ / ٦٣)، العقیدة الطحاویه – (١ / ٥١)

شپږم لوست

د ایمان نواقض (۱)

اکبر شرک

شرک د انسان د هلاکت لامل او تر ټولو لوی ظلم دی. شرک هغه ګناه ده چې الله تعالی یې نه بښي.

د شرک تعریف

شرک په لغت کې حصې او برخې ته ویل کیږي چې په ګډون، سیالۍ او شراکت باندې یې هم اطلاق شوی دی او په اصطلاح کې له الله تعالی سره په ذات، صفاتو، تصرفاتو او عبادت کې شریک پیدا کولو ته شرک ویل کیږي.

۱. **په ذات کې شرک:** لکه څوک چې دوه خدایان ومني.

۲. **په صفاتو کې شرک:** لکه څوک چې د الله تعالی د صفاتو په څېر نورو مخلوقاتو ته صفات ثابت وګڼي، له اسبابو پرته څوک په غیبو عالم وګڼي، د هغه تعالی په ډول بل څوک قادر او سمیع وګڼي او یا په صفاتوکې تمثیل یا تکییف وکړي.

۳. **په تصرفاتو کې شرک:** دې ته وايي چې له الله تعالی پرته له اسبابو پورته متصرف د کار جوړوونکی او د حاجت پوره کوونکی یا مشکل کشا بل څوک وګڼل شي.

٤. په عبادت کې شرک دې ته وايي چې له الله تعالی پرته بل چا ته د بندګۍ سر ټیټ کړای شي، د الله تعالی په مقابل کې یې طاعت، ستاینه، یاتعظیم په دې بنیاد وشي چې په غیبي قدرت سره دګټې اوزیان واکمن دی.

د شرک ډولونه

شرک په دوه ډوله دی: ستر شرک (الشرک الاکبر) او کوچنی شرک(الشرک الاصغر).

ستر شرک چې له الله تعالی سره څوک سیال ونیول شي، داسې عبادت یې وشي لکه د الله تعالی، دا ډول شرک انسان له اسلام څخه باسي، ټول عملونه یې له منځه وړي او که په دې شرک مبتلا شخص له توبې پرته ومري نو د تل لپاره به په دوزخ کې وي.

د قرآن کریم د هدایاتو له استقراء څخه معلومیږي چې ستر شرک په څلور ډوله دی: په دعاء او بلنه کې شرک، په نیت او قصد کې شرک، په طاعت کې شرک او په محبت کې شرک، چې په لاندې توګه بیانیږي:

۱ـ د دعاء او بلنې شرک: دا ځکه چې دعاء د عبادت له مهمو ډولونو څخه ده. رسول اللهﷺ فرمايلي: (الدعاء هو العبادة)[1]، الله تعالى فرمايي: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ [غافر: ٦٠] **ژباړه:** او ستاسو څښتن وايي ما رابلئ بلنه مو قبلوم. يقينا هغه کسان چې زما له عبادت څخه په لويې مخ اړوي، ژر به جهنم ته د ذلت په حال کې ننوزي.

څرنګه چې دعاء عبادت دی، له الله تعالى بل چا ته يې اړول شرک ګڼل کيږي. الله تعالى فرمايي: ﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ (المؤمنون: ١١٧) **ژباړه:** او څوک چې له الله تعالى سره بل خدای رابلي سره لـه دې چې هيڅ دليل (په دې کارکې) نه لري، نو دده حساب يـوازې د ده لـه څښتن سـره دی، بې شکه کافران برى نه مومي.

همداراز فرمايي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ﴾ (العنكبوت: ٦٥) **ژباړه:** کله چې دغه خلک په بېړۍ کښې سپريږي نو د الله نـه په خالص اعتقاد سره دعا غواړي، بيا کله چې الله دوی وژغوري (وچې ته يې راولي) نـو ناڅاپه دوی بيا په شرک کولو لاس پورې کړي.

له دې څخه په ډاګه څرګنديږي چې له الله تعالى پرته د بل چا رابلل او له اسبابو پورته له بل چا څخه مرسته غوښتل شرک دی.

۲ـ د نيت او قصد شرک: دا شرک دې ته وايي چې خاوند يې په خپلو ديني اعمالو سره يوازې دنيوي مقاصدو ته ځان رسول وغواړي او په کلي توګه يې موخه د ځان ښودنه او رياء وي، د منافقانو په دود د الله رضا بيخي ونه غواړي. داسې شخص هم په ستر شـرک کې غورځيدلی.

الله تعـالى فرمـايي: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ۝أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [الهود: ١٥، ١٦] **ژباړه:** کوم خلک چې (يوازې) د همدې دنيا د ژوند او د هغې د ښکلاو غوښتونکي وي، د هغو د کړو وړو ټوله ميوه موږ همدلته ورکوو او پـه دې کـې لـه هغـو سره هيڅ کمي نه کيږي، خو په آخرت کې د دغه راز خلکو لپاره له اوره پرته نـور څه

---

۱ – رواه احمد والترمذی

نشته (هلته به معلومه شي) څه چې هغوی په دنیا کې کړیدي هغه ټول خاورې ایرې شول او اوس د هغو ټول کړه وړه محض باطل دي.

۳ـ د طاعت شرک: دا دې ته وایي چې یو څوک د حرامو او حلالو په هکله د الله تعالی د دین په خلاف د مخلوق ومني او په زړه کې دا وانګېري چې مخلوق د حلالو د تحریم او یا د حرامو د تحلیل واک لري.

الله تعالی د نصاراوو په هکله فرمایي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (التوبة: ۳۱).

ژباړه: دوی خپل عالمان او روحانیون له الله پرته خپل اربابان نیولي دي او همدغه راز مسیح ابن مریم هم. په داسې حال کې چې دوی ته له یو معبود نه پرته د بل هیڅا د بنده ګی کولو حکم نه وو ورکړی شوی، هغه ذات چې له هغه پرته بل هېڅوک د عبادت وړ نشته، پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی یې کوي.

۴ـ د محبت شرک: دا دې ته وایي چې یو څوک له الله تعالی پرته بل چا سره داسې مینه ولري چې د هغه د لوی ګڼلو له کبله د عبودیت او عاجزۍ سر ورته ښکته کړي، سره له دې چې د اجلال او تعظیم لپاره یوازې الله تعالی ته په مینه د عاجزۍ سر ښکته کیږي او عبادت یې کیږي.

الله تعالی فرمایي: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ (البقرة: ۱٦٥). **ژباړه:** ځینې خلک داسې دي چې له الله نه پرته نور د هغه سیالان ګرځوي او پر هغو داسې مین دي لکه چې څنګه له الله سره مینه لرل ښایي. په داسې حال کې چې ایمان لرونکو ته تر هر چا زیات الله ګران وي.

د اکبر شرک حکم:

د دې ډول شرک خاوند مشرک بلل کیږي، د ابد لپاره به په دوزخ کې وي، هېڅکله له دوزخ څخه نه ایستل کیږي او د هیڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبلیږي.

پوښتني:

١. شرک تعریف کړئ.
٢. شرک په څو ډوله دی؟
٣. اکبر شرک په څو ډوله دی؟
٤. آیا مشرک ته الله تعالی ببښنه کوي؟
٥. په نیت او قصد کې شرک څه ته وایي؟
٦. د دعاء او بلنې شرک څه شی دی؟
٧. د اکبر شرک حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د اکبر شرک په اړه یوه مفصله مقاله ولیکي.

اووم لوست

اصغر شرک

د اکبر شرک ډولونه او حکم مو په مخکې لوست کې ولوست. په دې لوست کې د اصغر شرک تعريف او ډولونه لولو.

د اصغر شرک تعريف

اصغر شرک هغه ګناه ده چې الله تعالی په قرآن کريم او يا نبي کريمﷺ په خپلو مبارکو احاديثو کې د زجر او تهديد له امله د شرک په نامه سره ياد کړي دي، خو هغه شرک نه دی چې له اسلام څخه د وتلو لامل وګرځي او يوازې هغو ګناهونو ته د شرک نسبت کولای شو چې شارع په شرک سره نومولي وي، چې په دوه ډوله دی:

١. **ښکاره شرک:** دا شرک په الفاظو او افعالو کې منځ ته راځي.

أ. **الفاظ:** لکه، له الله تعالی پرته په بل شي سوګند (قسم) خوړل، ابن عمر رضي الله تعالی عنهما فرمايلي دي چې له الله تعالی پرته په بل شي سوګند مه کوئ، ځکه ما له رسول اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه اوريدلي چې فرمايل يې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ وَأَشْرَكَ»[١] **ژباړه:** هغه څوک چې له الله تعالی پرته په بل شي قسم وخوري يقيناً کافر او مشرک شو.

ب. **افعال:** لکه د ځينو ناروغيو د درملنې لپاره له هغو شيانو څخه ګټه اخيستل چې الله تعالی هغه د دفعه کولو اسباب نه وي معرفي کړي. لکه څرنګه چې نبي کريمﷺ فرمايلي دي: «مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ»[٢] **ژباړه:** هر څوک چې (پخپله يا د ماشومانو او يا د حيوان په غاړه کې) يو څه شی ځوړند کړي، يقيناً چې ده د شرک کار تر سره کړ.[٣]

٢. **خفي شرک:** په نيتونو او ارادو کې شرک ته خفي شرک ويل کيږي، لکه: رياء. رياء دې ته ويل کيږي چې يو څوک نيک کار د دې لپاره تر سره کړي چې خلک يې

---

١ – مسند أحمد – (١٠ / ٢٤٩)

٢ – مسند أحمد – (٢٨ / ٦٣٧)

٣ – هغه شيان چې د جاهليت په وخت کې مروج وو او مشرکانو به د خپلو ماشومانو ياحيواناتو په غاړه کې د دې لپاره ځوړندول چې نظر نه شي. د هغو ټولو شيانو ځوړندول حرام دي، لکه: کونجکې، مرۍ، بندونه، ګوجر او داسې نور.

ووینې او بیا ووایې چې فلانی ډېر ښه سړی دی او د ده مدحه وکړي. الله تعالی په دې اړه فرمایلي دي: ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الکهف: ۱۱۰] **ژباړه:** نو څوک چې له خپل پروردګار سره د یو ځای کېدو په هیله وي هغه ته په کار دي چې ښه عمل وکړي او په بنده ګی کې له خپل رب سره بل څوک شریک نه کړي.

نبي کریمﷺ فرمایلي دي: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الأَصْغَرُ» ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَمَا الشِّرْكُ الأَصْغَرُ؟ قَالَ: «الرِّيَاءُ»[1] **ژباړه:** یقیناً چې زه په تاسو باندې له ټولو شیانو څخه زیات له اصغر شرک څخه وېرېږم. صحابه وو پوښتنه وکړه، اې د الله رسوله! اصغر شرک څه شی دی؟ رسول اللهﷺ وفرمایل: ریاء.

د اصغر شرک حکم

اصغر شرک له اسلام څخه د وتلو لامل نه دی، خو د اکبر شرک لپاره وسیله ده او خاوند ته یې د مشرک نسبت نه کېږي.

فعالیت: زده کوونکي دې د اکبر شرک او اصغر شرک د حکمونو په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې

۱. اصغر شرک تعریف کړئ.
۲. د اصغر شرک څو مثالونه بیان کړئ؟
۳. اصغر شرک په څو ډوله دی؟
٤. ښکاره شرک په څو ډوله دی؟
۵. د اصغر شرک حکم بیان کړئ.

۱ - المعجم الکبیر للطبراني - (٤ / ۳۳۸)

اتم لوست

د ایمان نواقض (۲)

ستر کفر

لکه څرنګه چې شرک سخت ناوړه عمل، له توحید سره منافي او د توحید له نواقضو څخه دی، همدارنګه کفر هم له ایمان سره منافي او د ایمان له نواقضو څخه دی.

د کفر تعریف

کفر په لغت کې پټولو ته وایي او د عقایدو د علم په اصطلاح کې د ایمان ضد ګڼل کیږي، یعنې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې ایمان نه لرل، یا د هغوی له لارښوونو څخه انکار کول او نه منل کفر دی. که دغه نه ایمان راوړل یې د دروغ ګڼلو له امله وي او یا یوازې په هغه کې د شک، تردید، حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله وي، ټول کفر دی.

د تعریف شرح

د عقایدو د علم په اصطلاح کې په الله تعالی او په هغه شریعت چې د ده رسول راوړی دی، ایمان نه درلودل، یا پر ځینو هغو شیانو باندې چې ایمان راوړل پرې فرض دي، ایمان راوړل او له ځینو نورو څخه یې انکار کول، که یې دروغ وګڼي او یا شک پکې وکړي او یا د حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو له امله له الهي لارښوونو څخه مخ واړوي، ټول کفر ګڼل کیږي. ایمان داسې یو حقیقت دی چې تجزیه نه قبلوي. داسې نشي کېدای چې په ځینو یې ایمان راوړي او له ځینو نورو څخه یې منکر شي.

د کفر ډولونه

کفر په دوه ډوله دی:

۱. اکبر کفر (لوی کفر).
۲. اصغر کفر (کوچنی کفر).

لومړی: اکبر کفر: دا کفر د ایمان ضد دی.

اکبر (لوی) کفر په پنځه ډوله دی:

۱. **د دروغ ګڼلو کفر:** د الله تعالی انبیاوو ته د دروغجنۍ نسبت کول کفر دی. هر څوک چې د الله تعالی انبیاء، په هغه څه کې چې د الله تعالی لـه لوري یې راوړي دي، دروغجن وګڼي هغه کافر شو، څکه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾ (العنکبوت: ٦٨)
ژباړه: له هغه چا نه به غټ ظالم څوک وي چې پر الله باندې دروغ وتړي یا حق ته د دروغو نسبت وکړي چې کله هغه ته راوړل کیږي. آیا د دغسې کافرانو استوګنځی دوزخ نه دی؟

۲. **د انکار او ځان لوړ ګڼلو کفر:** دا په دې ډول چې د رسول په ریښتینوالی پوهیږي او په دې باندې یې یقین وي چې دغه رسول د الله تعالی له لوري په حقه سره راغلی دی، خو بیا هم د عناد او تکبر له امله د هغه اوامرو ته غاړه نه ږدي. الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (البقرة: ٣٤) **ژباړه:** او کله چې موږ پرښتو ته امر وکړ چې د آدم په وړاندې سرونه په سجده ښکته کړئ، نو ټولو سرونه ښکته کړل، خو ابلیس انکار وکړ هغه د خپلې لویۍ په غرور کې اخته او د کافرانو له ډلې څخه شو.

۳. **شک، تردید او د رسول په صدق د یقین نه کولو کفر:** دې کفر ته د ظن او ګومان کفر هم ویل کیږي، څکه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۝ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۝ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ۝ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ [الکهف: ٣٥ - ٣٨] **ژباړه:** بیا هغه خپل باغ ته ننوت او د خپل نفس په حق کې تیری کوونکی شو، ویې ویل (زه دا نه ګڼم چې دغه شتمني او باغ به یو وخت فنا شي او زما باور نشته چې د قیامت ساعت به راشي بیا هم که کله د خپل رب حضور ته زما ورګرځېدل شول، نو هرو مرو به له دې نه هم زیات شاندار ځای ومومم د هغه ګاونډي په خبرو اترو کې هغه ته وویل: آیا ته په هغه ذات کافر کیږې چې هغه ته له خاورې او بیا له نطفې څخه پیدا کړې او ته یې یو بشپړ سړی جوړ کړې؟ پاتې شوم زه، نو زما رب خو هماغه الله دی او زه له خپل رب سره هیڅوک نه شریکوم.

٤. **د اعراض او مخ اړولو کفر:** له دې څخه مراد دا دی چې له دين څخه مخ واړوي، يعني نه نبوي لارښوونې اوري، نه په زړه کې څه التفات ورته کوي او نه ځان ورباندې پوهوي، څکه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾ (الأحقاف: ٣) **ژباړه:** خو دغه کافران له هغه حقيقت څخه مخ اړوونکي دي چې دوی ته د هغه اخطار ورکړ شوی دی.

٥. **د نفاق کفر:** له نفاق څخه دلته مراد نفاق په عقيده کې دی. په دې ډول چې په ظاهر کې خلکو ته ايمان ښکاره کوي او په باطن کې يې عقيده د کفر وي، څکه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ (المنافقون: ٣) **ژباړه:** دا هر څه له دې امله دي چې دوی ايمان راوړ بيا کافر شول له دې امله د دوی پر زړونو مهر ولګول شو اوس دوی په هيڅ نه پوهيږي.

د نفاق ډولونه

نفاق په دوه ډوله دی

أ. **عقيدوي نفاق:** دې نفاق ته ستر کفر ويل کيږي او له اسلام څخه د وتلو لامل دی. دا نفاق په شپږ ډوله دی: د رسول تکذيب، يا د ځينو هغو شيانو تکذيب چې رسول راوړي وي، له رسول سره کينه کول، يا له هغو شيانو سره کينه کول چې رسول راوړي وي. د رسول د دين په ضعيفه کېدلو باندې خوښي ښکاره کول، يا د رسول له دين سره د مرستې بد ګڼل.

ب. **عملي نفاق:** دې نفاق ته اصغر کفر هم ويل کيږي. په دې باندې انسان د اسلام له دين څخه نه وځي خو بيا هم لويه ګناه ده، چې ځينې يې نبي کريمﷺ په دې حديث کې ذکر کړي دي: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ»[1] **ژباړه:** څلور شيان دي چې که په چا کې دا ټول پيدا شول، نو سوچه منافق شو او که په چا کې له دې څلورو شيانو څخه يو پيدا شو، نو په هغه کې د نفاق له عادتونو څخه يو عادت پيدا شو، تر څو چې پرې ايښی يې نه وي، کله چې

١ - متفق عليه

خبرې کوي، نو دروغ وايي، کله چې تړون وکړي، بيا په هغې کې غدر کـوي، کلـه چې وعده وکړي، نو وفا نه ورباندې کوي او کله چې شخړه کوي، نو کنځل کوي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر کفر د ډولونو لپاره مثالونه بيان کړي.

د ستر کفر حکم

د دې کفر خاوند کافر بلل کيږي له اسلام څخه وتلی، د تل لپاره به په دوزخ کې وي او د قيامت په ورځ د هيڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبليږي.

پوښتنې:

١. کفر تعريف کړئ.
٢. د کفر ډولونه کوم دي؟
٣. لوی کفر په څو ډوله دی؟
٤. نفاق په څو ډوله دی؟
٥. ايا عملي نفاق له اسلام څخه د وتلو لامل دی؟
٦. د ستر کفر حکم بيان کړئ.

نهم لوست

اصغر کفر

په مخکني لوست کې مو د اکبر کفر په اړه معلومات تر لاسه کړل. په دې لوست کې به د اصغر کفر د تعریف، ډولونو او حکم په اړه معلومات تر لاسه کړو.

د اصغرکفر تعریف

دا هغه ګناهونه دي چې شارع د زجر او تهدید له امله ورته د کفر نسبت کړی دی، خو د اکبر کفر (لوی کفر) حد ته نه دي رسېدلي او له اصل ایمان سره ضد او منافي نه دي، خو ایمان ضعیفوي. که چېرې د دې ګناهونو خاوند توبه ونه باسې، نو د الله تعالی په مشیت کې دی. که خوښه یې شوه عذاب ورکوي، خو د ابد لپاره په دوزخ کې نه پاتې کیږي او که خوښه یې شوه عفوه ورته کوي.

د اصغر کفر ډولونه

د اصغر کفر (کوچني کفر) ډولونه ډېر زیات دي، خو په لنډ ډول ویلای شو: هره هغه ګناه چې په شرعي نصوصو کې ورته د کفر نسبت شوی وي او د اکبر کفر (لوی کفر) او اکبر شرک حد ته نه وي، رسېدلي اصغر کفر (کوچنی کفر) ورته ویل کیږي.

د اصغر کفر مثالونه

په یو حدیث شریف کې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ»[1] **ژباړه**: مسلمان ته کنځل کول فسق او وژل یې کفر دی. همدارنګه په یو بل حدیث شریف کې، کله چې نبي کریمﷺ په حجة الوداع کې خلکو ته نصیحت کولو، ویې فرمایل: «لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»[2] **ژباړه**: له ما څخه وروسته تاسو مه کافر کیږئ، چې ځینې له تاسو څخه د ځینو نورو غاړې وهي. په یو بل حدیث

---

۱ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۷)

۲ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۸)

شريف کې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ»[1] ژباړه: په خلکو کې دوه عادتونه شته چې هغه کفر دی، يو نسب ته طعن (نسب بدلول) او بل پر مړي باندې په چيغو ژړا کول.

د دې ډول کفر حکم

د دې ډول کفر خاوند ته نه د کافر نسبت کېږي او نه له اسلام څخه وځي، خو شارع يوازې د زجر او تهديد په اساس ورته د کفر نسبت کړی دی.

فعاليت:
زده کوونکي دې په خپلو منځونو کې د اصغر کفر د تعريف او ډولونو په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱. اصغر کفر تعريف کړئ.
۲. د اصغر کفر څو مثالونه ذکر کړئ.
۳. د اصغر کفر حکم بيان کړئ.

---
۱ - صحيح مسلم - (۱ / ۵۸)

بدعت

شیطان د انسان د ګمراهۍ هڅه کوي، فاسقان په بې دینۍ بې لارې کوي او دینداران په دین کې افراط او د دین له پولو څخه تېریدو ته هڅوي، په دې توګه چې په دین کې نوې لارې چارې راپیدا کړي. په دین ناپوهه خلك بیا هغه د دین برخه ګڼي او د الله تعالی د اطاعت په موخه د الله تعالی په معصیت کې ډوب وي. که چېرې بیا دغه بدعت په عقیده کې را منځته شي نو د ایمان له نواقضو څخه ګڼل کېږي او د انسان ایمان له منځه وړي.

په دې لوست کې به بدعت وپېژنئ او د هغه د نارواتوب دلایل به له قرآن او سنتو څخه زده کړئ.

د بدعت تعریف

بدعت د ژبې له مخې نوي ایجادولو ته وایي او همداراز نوي پیدا کړی شوي څیز ته هم ویل کیږي.

په شرعي اصطلاح کې په دین کې نوې چارې ایجادول چې د رسول اللهﷺ په زمانه کې اړتیا ورته وه او څه مانع هم شتون نه درلوده، خو له دې سره سره شریعت امر نه وي ورباندې کړی. د داسې چارو ایجادولو ته بدعت ویل کیږي.

د تعریف شرح

په تعریف کې دري مطلبونه بیان شوي دي:

۱. بدعت په دین کې نوې چارې ایجادول دي، چې قرآن او سنت د هغو غوښتنه نه وي کړې. نو بدعت په دین کې رامنځته کیږي، په دنیوي چارو کې بدعت نه وي.

د دیني او دنیوي چارو تر منځ (په دې ځای کې) توپیر په دې سره کېږي، چې دیني چارې د اجر د طلب لپاره وي او دنیوي چارې خپل خپل اهداف لري.

۲. دې نویو چارو ته لکه چې اوس اړتیا ده، هغو ته به د رسول اللهﷺ په زمانه کې هم اړتیا وه او همدومره اړتیا بس ده چې دا نوی عمل یو دیني کار وګڼل شي، ځکه دیني کار باید پلی شوی وای.

رسول الله ﷺ دین پوره را رسولی او ټول یې په عمل کې پلی کړی دی، خو هغه چارې چې د دین خدمت پرې کیږي، د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتیا ورته نه وه او اوس یې ګټه ښکاره ده. د داسې چارو ایجادول بدعت نه دي، لکه د صرف او نحو د علومو زده کول، ځکه د هغه مبارك په زمانه کې مسلمانان په قرآن او سنتو د صرف او نحو له کارولو پرته ښه پوهېدل، او اوس په عربو او عجمو کې هغه پخوانۍ سلیقه پاتې نه ده، نو د قرآن او سنتو د پوهې لپاره د ژبې د علومو زده کړه اړینه ده.

همداراز د مدرسو او پوهنتونونو جوړول او د دین د پیاوړتیا او پایښت لپاره پراخه دولتي تشکیلات رامینځ ته کول، منظم قوانین جوړول او محاکم ایجادول دا ټول بدعت نه دي، ځکه دا د اوسنۍ زمانې اړتیا ده چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دومره پراخه کچه ورته اړتیا نه وه.

۳. د رسول الله ﷺ په زمانه کې به د دې نویو چارو د کارولو په مخ کې خنډ نه وو او که په هغه زمانه کې یې په مخ کې خنډ وو، کارول یې ممکن نه وو، نو بیا یې د ګټې او اغیز د شتون په صورت کې کارول بدعت نه ګڼل کیږي، خو په دې شرط چې د دین له کوم بل اصل او حکم سره په ټکر کې نه وي. لکه له نوې تکنالوژۍ څخه د دین په ساتلو او خپرولو کې کار اخیستل، په جهاد کې د نویو وسلو کارول او په دعوت کې له راډیو، تلویزیون، انټرنټ او د مطبعو له مشینونو څخه کار اخیستل. د دې ټولو شیزونو کارول د رسول الله ﷺ په زمانه کې د هغوی دنشتوالي له کبله ممکن نه وو.

فعالیت

۱. زده کوونکی دې د دیني او دنیوي چارو لپاره په خپل وار مثالونه بیان کړي او په دین کې د نویو لارو د جوړولو ربښتینې یا فرضي بیلګې دې وښیې.

۲. د دین ټینګول، امنیت راوستل، د ښوونې او روزنې، روغتیا او عدالت په ډګرونو کې هڅې عادتونه دي، که عبادتونه؟ د دین د اقامت لپاره دولتي تشکیلات ولې بدعت نه ګڼل کیږي، سره له دې چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې په دې پراخه کچه تشکیلات او ادارې نه وې؟ په دې هکله بحث وکړئ.

په عقيده کې بدعت

علماوو په دې اتفاق کړی چې په عقيده کې بدعت حرام دی ځينې عقيدوي بدعتونه آن کفر ته رسيږي، چې د دين له ښکاره حکم څخه يکې انکار راشي او ټولو ديني علماوو هغه صريح کفر ګڼلی وي. لکه د مشرکانو دا قول چې قرآن حکايت ورڅخه کوي: ﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا﴾ [الأنعام:١٣٩] او دوی وايي: څه چې د دې څارويو په ګېډه کې دي، يوازې زموږ د نارينه وو لپاره دي او زمونږ پر ښځو حرام کړی شوي دي.

د بدعت د نارواتوب دليلونه

ډير نقلي او عقلي دليلونه د بدعت په نارواتوب دلالت کوي چې مونږ يې دلته له قرآن او سنتو څخه په ځينو مهمو او صريح دلايلو بسنه کوو.

قرآن کريم: الله تعالی فرمايي: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣] **ژباړه:** نن ورځ مې ستاسو لپاره ستاسو دين کامل کړ، خپل نعمت مې پوره درکړ، او اسلام مې د دين په توګه درته غوره کړ.

څوک چې نوې چارې په دين کې پيدا کوي او هغه له دين څخه ګڼي، دی د رسول الله په لاس دين پوره نه ګڼي. د دې عمل دا معنا لري چې د دين ځينې برخې هغه مبارک نه دي پوره کړې او هغه يې دپوره کيدو لپاره دې مبتدع ته پرې ايښې دي. نو دی د دې آيت په مدلول يا نه پوهيږي او يا ورڅخه انکار کوي، ځکه الله تعالی دين پوره ګڼلی او دی په هغه کې نورې چارې را پيدا کوي.

حديث: رسول اللهﷺ فرمايلي: «أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لِوُلاَةِ الأَمْرِ ، وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا ، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ ، تَمَسَّكُوا بِهَا ، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ. فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ»[1] **ژباړه:** زه تاسو ته له الله تعالی څخه په تقوی او وېرې او د چارواکو خبرو ته په غوږ نيولو او درناوی وصيت کوم، که څه هم هغه يو حبشي غلام وي څوک چې په تاسو کې ژوندی پاتې شي هرو مرو به زيات اختلاف ووينې، نو په تاسو زما د سنتو او زما

١- رواه احمد و أبوداود.

د راشدو خلفاوو (لارښودل شویو ځای ناستو) د لارو پیروي لازمه ده دا طریقې کلکې ونیسئ او په غاښونو یې کلکې کړئ، له نویو کارونو څخه ځان وساتئ، ځکه هره نوې چاره بدعت ده او هر بدعت لار ورکې ده.

په یو بل حدیث کې عایشې رضي الله تعالی عنها له رسول اللهﷺ څخه روایت کړي چې هغه مبارك وفرمایل: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[1] چا چې زموږ په دې کار (دین) کې نوې څه راپیدا کړل، نو هغه رد دي.

پوښتنې:

١. بدعت تعریف کړئ.

٢. د بدعت له تعریف څخه څو مطلبونه په ډاګه کیږي؟

٣. په عقیده کې بدعت څه ته وایي؟

٤. د قرآن او سنتو له مخې د بدعت د نارواتوب دلیلونه بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د بدعت په اړه یوه مقاله ولیکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

١ – متفق علیه

يوولسم لوست

د صحابه كرامو مقام

١. د صحابه وو تعريف

صحابه او اصحاب د صحابي جمع ده، ملګري ته ويل كيږي.

په اصطلاح كې صحابي هر هغه چاته ويل كيږي چې پيغمبرﷺ يې ليدلی وي، په هغه يې ايمان راوړی وي او د ايمان په حالت کې وفات شوی وي.

٢. د صحابه كرامو بهتري او غوره والی

الله تعالى د قرآن په ګڼو آياتو کې د صحابه كرامو فضيلت، مقام او منزلت ستايلی چې موږ د بيلګې په توګه لاندې آيتونه لولو:

أ. الله تعالى له صحابه وو څخه خوښ او راضي وو او صحابه له الله څخه

الله تعالى فرمايي: ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾. [التوبة ١٠٠]

ژباړه: هغه مهاجرين او انصار چې هغوی تر ټولو دمخه د ايمان بلنې ته په لبيك ويلو كې وړاندې شول، دغه راز هغه كسان چې وروسته له نيكى او ريښتينولى سره په هغو پسې راغلل، الله له هغونه خوښ او هغوی له الله نه خوښ شول الله د هغو لپاره داسې باغونه تيار كړي دي چې تر هغو لاندې به ويالې بهيږي او هغوی به پكې د تل لپاره اوسيږي. همدا ډير لوی برياليتوب دی.

ب. په غوره خويونو دصحابه وو توصيفول

الله پاك فرمايي: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾ [الفتح: ٢٩]

ژباړه: محمدﷺ د الله رسول دی او كوم كسان چې له هغه سره ملګري دي هغوی پر كافرانو سخت او په خپلو منځو كې خواخوږي دي. ته چې كله هغوی ګورې په ركوع او سجده او د الله د فضل او دهغه د رضا په طلب كې يې بوخت مومې، د سجدو نښې نښانې د هغو پر تنديو موجودې دي چې په هغوسره پيژندل كيږي.

ج. د امت اجماع

د پورتنيو قرآني آيتونو او د زياتو نبوي احاديثو پر بنسټ چې د صحابه وو په لوړ شان دلالت کوي، ټول اسلامي امت د صحابه کرامو پر عدالت او تقوا اجماع کړې ده او ويلي يې دي: (**الصحابة كلهم عدول**). صحابه کرام ټول په حق او انصاف ولاړ او د تقوا څښتنان دي. د هغوی تر منځ پيښې شوې مشاجرې او اختلافونه اجتهادي وو او هيڅ يو لوري ته پړه او ملامتيا نه شي راجع کيدای. که کومه ګناه ترې شوې هم وي، توبه يې ترې کړې اوالله پاک ورته ښښنه کړې ده. الله تعالى فرمايي: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ [التوبة:١١٧]

ژباړه: الله، پيغمبر او هغو مهاجرينو او انصاروته ښښنه وکړه چې هغوی په ډير تنګ وخت کې د پيغمبر ملګرتيا وکړه. که څه هم چې له هغوڅخه د ځينو زړونه کوږوالي ته نيژدې شوي وو (خو کله چې هغوی د دې انحراف پيروي ونه کړه. بلکې د پيغمبر ملګرتيا يې وکړه) نو الله هغوی معاف کړل. بېشکه چې الله پر دوی مهربان او رحم کوونکی دی.

۳. د صحابه وو سپيڅلتيا

صحابه کرام هغه سپيڅلي خلک دي چې الله ﷻ له هغوی ټولو څخه د خپلې خوښې خرګندونه داسې کوي: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ [الفتح: ١٨]

ژباړه: الله ﷻ له مؤمنانو څخه راضي شو کله چې هغوی تر ونې لاندې له تاسره بيعت کاوه.

صحابه کرام د ډير لوړ مقام څښتنان دي. صحابه کرام هغه خلک دي چې الله پاک د خپل پيغمبر او تر قيامته پورې دعام امت تر منځ د وساطت او ارتباط لپاره غوره کړي دي. چې له دوی پرته نه خو د قرآن فهم امت ته رسيدلای شو او نه د پيغمبرﷺ تعليمات او لارښوونې!

له همدې کبله د صحابه کرامو پرعدالت، صدق او تقوا باندې ايمان لرل د عقيدې برخه ګرځيدلې ده.

فعاليت

که صحابه کرام – خدای مه کړه- موږ بې اعتباره وګڼو نو قرآن او سنت خو موږ ته هغوی رارسولي، د دې دواړو به بیا څه حال وي؟ او د اسلام به بیا څه حال وي؟

٤. له صحابه وو سره مینه

پیغمبرﷺ په خپلو وینااوو کې مسلمانانو ته لارښوونه کړې ده چې د صحابه وو سره مینه وساتی، او هغوی سره له دښمنۍ څخه ځانونه وژغوري، ځکه چې د صحابه کرامو ډله د ځمکې پر مخ تر ټولو غوره ډله ده، او د هغوی سره مینه ساتل د پوره ایمان نښه ده. له هغوی سره مینه، محبت او د هغوی قدر او احترام د پیغمبرﷺ او پر هغه د نازل شوي شریعت سره مینه، محبت او د هغو قدر او احترام دی!

ځکه نو پیغمبرﷺ عام امت ته په خطاب کې د هغوی پام اوتوجه د صحابه کرامو لور ته را اړولې ده. پیغمبرﷺ فرمایلي دي:«لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِى فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ »[١].

ژباړه: زما صحابه مه کنځئ.زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما روح دهغه په واک کې دی چې که چیرې ستاسې څخه یوکس داحد د غره په اندازه سره زر خیرات کړي نو د هغوی یو موټې خیرات ته نه رسیږي ، او نه یې نیم موټې خیرات ته رسیږي. په بل حدیث شریف کې پیغمبرﷺ فرمایلي دي: «اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ»[٢].

ژباړه: زما د صحابه وو په اړه له الله وویریږئ، له الله وویریږئ، هغوی د خپلو ناوړه ویناوو نښه مه ګرځوئ، که څوک له هغوی سره مینه محبت لري نو زما د مینې او محبت له کبله یې ورسره لري او که څوک له هغوی سره کرکه، نفرت او دښمني لري نو له ماسره د کرکې، نفرت او دښمنی له کبله یې ورسره لري. او که څوک هغوی ته ضرر او تکلیف رسوي، نو یقینا چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، او څوک چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، نو یقیناً چې الله پاک ته تکلیف او ضرر رسوي. (له ځانه یې خپه کوي) او

١- سنن أبي داود

٢- الترمذي

ځوك چې الله پاك ته تكليف او ضرر رسوي (خپه كوي يي) نو نژدې ده چې الله پاك به يې راونيسي.

فعاليت

په پورتني حديث كې پيغمبرﷺ څو مهم ټكي ذكر كړي دي، د هغو په هكله يـو يـو پـه نوبت خبرې اترې وكړئ:

١. د صحابه كرامو په باره كې له الله ﷻ څخه وويرېږئ.
٢. صحابه كرام د خپلو ناوړه ويناوو نښه مه ګرځوئ.
٣. له اصحاب كرامو سره مينه كول په حقيقت كې د الله د رسول سره مينه ده.
٤. له صحابه وو سره دښمني په حقيقت كې له پيغمبر سره دښمني ده.

٥. د صحابه وو سره بغض ساتل منافقت دى

لكه څرنګه چې له صحابه وو سره مينه د ايمان نښه ده، همدا شان له صحابه وو سره بغض ساتل منافقت او سركشي ده. امام طحاوي ليكلي دي: **(وَبُغْضُهُم كُفْرٌ ونِفَاقٌ وطُغْيَـانٌ)**. لـه صحابه وو سره بغض ياكفر دى، يا نفاق، يا سركشي او بغاوت دى.

دا په دې معنا چې كه څيرې له صحابه وو سره بغض د دين اوديا بې ځايه غوسې لـه املـه وو، نو بيا دا لوى كفر دى چې مسلمان پرې كافر كيږي. كه څيرې دصحابه وو بد ګڼل او ورسره كينه ساتل د دنيا يې امورو په خاطر وي نو داكار بيا فسق دى.

له صحابه وو سره بغض څكه نفاق دى چې پيغمبـرﷺ فرمـايلي: «**الْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ**»[1]. **ژباړه:** له انصارو سره مينه او محبت نه كوي مګر مؤمن او له دوى سره بغض اوكينه نه كوي مګر منافق.

بل دا چې صحابه ددين ساتونكي، ددين روزونكي، د كفر په مقابل كې جهاد كـوونكي وو بغض ساتل څكه منافقت دى چې دا كار د هغه وخت د منـافقينو خـصلت اوعـادت وو چې صحابه به يې بد ګڼل.

١- صحيح البخاري

پوښتنې:

۱. اصحاب تعریف کړئ.

۲. د اصحابو د غوره والي په اړه دوه نقلي دلایل ذکر کړئ.

۳. له صحابه وو سره مینه کول څه حکم لري؟

٤. له صحابه وو سره بغض او کینه کول څه حکم لري؟

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د صحابه وو په اړه یوه مقاله ولیکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

د حديثو
برخه

د صحیح او حسن حدیثونو پیژندل

احادیث د روایت له مخې ډیر ډولونه،او مختلفې مرتبې لري چې دهغې له جملې څخه یو صحیح ، بل حسن حدیثونه دي نـو اړینـه ده چې د صـحیح ،اوحسن حـدیثونو تعریـف، اوتوپیر وپیژنو.

۱ـ صحیح حدیث

د صحیح حدیث تعریف

په عربی لغت کې صحیح دمریض ضد ته وایي.

او د محدثینو په اصطلاح کې صحیح حدیث: هغه حدیث دی چې راویان یې عـادلان، د کره ضبط او حافظې خاوندان، سند یې متصل، او د هر ډول علت، او شذوذ څخـه خـالي وي.

د تعریف شرحه

د صحیح حدیث په اصطلاحي تعریف کې د پنځو شرطونو یادونه شـوې چـې وضـاحت یې په لاندې ډول دی:

۱ـ د راویانو عدالت: دا په دی معنا چې د حدیث ټول راویان به مسلمانان، عاقلان، بالغـان وي، او د هر قسم فسق، او د مروت خلاف کارونو، او خصلتونو څخه به پاک وي.

۲ـ راویان به یې ضابطین او متقنین وي: معنا دا چې راویان به یې دداسې حافظې خاونـدان وي چې احادیث به یې داسې کره یاد وي چې کله یې د لوستلو اړتیا پیـدا شـې بـې لـه کوم زیادت یانقصان څخه یې وړاندې کړای شي.

۳ـ دسند اتصال: هغه داسې چې ددی حدیث هر راوي به حدیث د مخکینـي راوي څخـه اوریدلی وي ،یا به یې پر هغه لوستلی وي، اویا به له مخکیني راوي څخه دروایـت کولـو اجازه ولري.

۴ـ د علت څخه پاکوالی: هغه داسې چې په حدیث کې به کوم داسې پټ عیب اوعلت نه وي[1] چې دحدیث صحت تر سوال لاندې راولي.

۵ـ له شاذ والي څخه پاکوالی: یعنی حدیث به شاذ نه وي. شاذ هغه حدیث ته وایي چې مقبول راوي د خپلې مرتبې څخه د لوړې مرتبې د راوي پرخلاف روایت کړی وي.

د صحیح حدیث مثال

«قال الإمام البخاري: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ –رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ– عَنْ النَّبِيِّ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ.....»[2]

ژباړه: امام بخاری رحمه الله تعالی وایي چې مونږ ته حدیث بیان کړی دی سلیمان بن حرب، هغه وایې چې مونږ ته حدیث بیان کړی شعبه ،شعبه له قتادة ،اوقتادة له انس بن مالكﷺ څخه روایت کوي انسﷺ وایې چې پیغمبرﷺ فرمایلی دي: (درې خویونه داسې دي چې په چاکې وي د ایمان په خوند به پوهه شي:چاته چې اللهﷻ او د هغه رسول تر هر چا ډیر محبوب وي، بل هغه خوك چې د یوشخص سره د اللهﷻ د رضامندۍ لپاره مینه کوي، او بل هغه خوك چې کفر ته اوریدل ورته دومره بد ښکاري پس له هغې چې اللهﷻ ورته د کفر څخه خلاصی ورکړ، لکه څرنګه چې په اورکې واچول شي.)

دا حدیث ځکه صحیح دی چې راویان یې ټول عادلان، د کره حافظې خاوندان، سند یې متصل، او هیڅ ډول علت، او شذوذ په کې نشته.

۱ـ په سند کې دعلت څخه دپاکوالي نه مراد دا دی چې په سند کې کومه داسې پټه انقطاع نه وي موجوده چې په ظاهرکې ورڅخه سند پاك ښکاري، ځکه که چیرې په سند کې انقطاع موجوده وي نوبیا داسې حدیث ته منقطع ویل کیږي نه صحیح حدیث. ددې مثال امام ابن صلاح په لاندې حدیث کې داسې شرحه کوي:- عن عبد الرازق عن سفیان الثوري عن أبی إسحاق عن زید بن یثیع عن حذیفة قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : (إن ولیتموها أبا بکر فقوي أمین . .)).

که چیرې یو محدث د دې حدیث د سند ظاهر ته نظر وکړي نو ورته متصل ښکاري حال دا چې په دې سند کې دوه ځایه انقطاع موجوده ده: لومړۍ دا چې خپله امام عبدالرزاق دا حدیث له امام ثوري څخه نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث د النعمان بن ابي شیبه الجندي څخه اوریدلی دی. دوهم دا چې امام ثوری هم دا حدیث د ابو اسحاق څخه په خپله نه دی اوریدلی، بلکه ده دا حدیث له امام شریك څخه اوریدلی او بیا امام شریك له امام ابواسحاق څخه اوریدلی دی، نوپه سند کې پټه انقطاع پرته ده. (مقدمة ابن الصلاح – / ۳۳)

۲ – صحیح البخاري

فعالیت

زده کوونکي دې د پورتني حدیث د راویانو نومونه واخلي.

۲ـ حسن حدیث

دحسن حدیث تعریف

په عربي لغت کې حسن دقبیح ضد ته وایې.

او د محدثینو په اصطلاح کې حسن: هغه حدیث ته ویل کیږي چې راویان یې عادلان، مګر د کره ضبط او حافظې خاوندان نه وي، سند یې متصل، د هر ډول علت، اوشذوذ څخه پاک وي.

د حسن حدیث شرطونه

د حسن حدیث له تعریف څخه څلور شرطونه معلومیږي

۱ـ د راویانو عدالت.

۲ـ د سند اتصال.

۳ـ د شاذ والي څخه پاکوالی.

۴ـ د علت څخه پاکوالی.

د صحیح او حسن حدیثونو ترمنځ توپیر

که چیرې د صحیح، او حسن حدیثونو تعریف او شرطونو ته ځیر شو نو کوم توپیرونه لري، یوازې د حسن حدیث توپیر له صحیح سره په دې کې دی چې دحسن حدیث په راویانو کې یوکس د کره او قوي حافظې خاوند نه وي.

د حسن حدیث مثال

قال الامام احمد: «حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– يَقُولُ:(وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ الْقَوْمَ ثُمَّ يَكْذِبُ لِيُضْحِكَهُمْ وَيْلٌ لَهُ وَوَيْلٌ لَهُ». [1]

ژباړه: (امام احمد رحمه الله تعالی وایې چې مونږ ته امام عبدالرزاق حدیث بیان کړی، عبدالرزاق وایې چې مونږ ته معمر حدیث بیان کړی، هغه له بهز بن حکیم څخه روایت

---

۱ - مسند أحمد

کوي، هغه له خپل پلار حکیم چې بیا یې له نیکه څخه روایت کوي د بهز نیکه وایې چې ما له پیغمبرﷺ څخه اوریدلي چې ویل یې: هلاکت دې وي هغه شخص ته چې خلکو سره کله خبری کوي نوددې لپاره ورته دروغ وایي چې هغوی وخندوي، هلاك دې شي، او هلاك دې شي داسې شخص.)

د دې حدیث سند متصل، د شاذ والي ، او علت څخه خالي دی، راویان یې عادلان دي، مګر یوازې د بهز ابن حکیم راوي په ضبط او حافظه کې کمزوري وه، له دې امله دا حدیث حسن حدیث بلل کیږي.

د صحیح اوحسن حدیثونو حکم

صحیح ، او حسن حدیثونه دواړه شرعي دلایل دي او عمل پرې واجب دی.

پوښتنې:

۱ـ صحیح حدیث تعریف کړئ.

۲ـ د صحیح حدیث شرطونه څودي؟

۳ـ د صحیح اوحسن حدیثونو ترمنځ څه توپیر دې واضح یې کړئ.

۴ـ د صحیح ، اوحسن حدیثونو حکمونه ووایاست.

کورنۍ دنده:

د صحیح او حسن حدیثونو تعریفونه په یادو زده کړئ.

دیارلسم لوست

ضعیف حدیث

د اسلام د دین له ځانګړتیاوو څخه یوه دا ده چې هرحکم یې پرسند ولاړ دی، هیڅ داسې وینا اوعمل پکې نشته چې پر دلیل ولاړ نه وي، که چیرې په کومه وینا کې چې پیغمبرته یې نسبت کیږي د کمزورۍ نښه لیدل کیږي او په روایت کې یې ستونزه وي، د دین علماوو داسې روایات په ګوته کړي دي، ترڅو پرې څوک د صحت حکم ونکړي.
حدیث ته د کمزورۍ نسبت له دې کبله کیږي چې د روایت په سلسله کې یې قوت نه وي، او ځینې داسې لاملونه یې ترڅنګ شتون لري چې پیغمبر ته یې په نسبت کولو کې خنډ واقع کیږي.

د کمزوري حدیث تعریف: هغه حدیث ته ویل کیږي چې په هغه کې د صحیح اوحسن شرطونه نه وي[1].

د تعریف شرحه: له کمزوري حدیث څخه مراد هغه حدیث دی چې په سند کې یې انقطاع وي اویا داسې راوي پکې وي چې د اعتماد وړ نه وي، د بیلګې په توګه لکه په دیانت اوریښتونولۍ باندې یې اعتراض وي اویا حافظه یې کمزورې وي، لدې امله هغه وینا اوکړنه چې نسبت یې پیغمبرته کیږي، د روایت په لړ کې یې ستونزې وي هغه ته کمزوري حدیث ویل کیږي.
د کمزوري حدیث مثال: (حدثنا أحمد قال حدثنا داود بن رشید قال حدثنا بقیة بن الولید عن معاویة بن یحیی عن سلیمان بن مسلم عن أنس بن مالك قال قال رسول الله: احترسوا من الناس بسوء الظن)[2].
ژباړه: په بد ګماني سره له خلکو څخه ځان وژغورئ.

۱- هغه شرطونه: د سند اتصال، د راویانو عدالت، د هغوی حافظه، د علت او شذوذ څخه پاکوالی.
۲ – د طبراني المعجم الأوسط، په روایت کې یې معاویه بن یحی دی هغه ضعیف دی . ابن حجر.

د ضعیف حدیث حکم

د کمزوري حدیث روایت او پرې عمل هغه مهال روا دی چې کمزوري یې ډېره زیاته نه وي، په فضایلو (ترغیب، او ترهیب) پورې اړه ولري، د اسلام عام اصل یې تایید کوي اوله هغه سره هیڅ ډول ټکر ونلري.

د ضعیف حدیث ګټه

په فضایلو کې ضعیف حدیث چې ډېر ضعف ونلري، د دې وړ دی چې عمل پرې وشي، اوهمداراز د دې حدیث په غوښتنه په عمل کولو سره د ثواب امید هم کیدای شي، که چیرې د دین له اصولو سره ټکر ونلري.

پوښتنې:

۱ – ضعیف حدیث تعریف کړئ.

۲ – په کومو شرطونو د ضعیف حدیث روایت صحیح دی؟

۳ – ضعیف حدیث څه ګټه لري؟ بیان یې کړئ.

موضوع حديث

د پيغمبر وېنا وحې ده او په اسلام کې دويم مأخذ دی، لدې کبله د پيغمبر په احاديثو کې علماوو پوره زيار ايستلی او دقت يې کړی دی، هغه صحيح احاديث چې له پيغمبر څخه يې روايت شوی دی، له جوړو شوو خبرو څخه لرې کړي او پدې اړه د دين علماء برياليي شوي دي چې په دلايلو سره موضوعي احاديث د صحيحو احاديثو له لړی نه لرې کړي.

د موضوع حديث تعريف: هغه له ځانه جوړ شوي حديث ته ويل کېږي چې پرته له کوم اساسه يې پيغمبر ته نسبت شوی وي.

د تعريف شرحه

له پورتني تعريف څخه دا څرګنده شوه چې موضوع حديث هغو خبرو او کړنوته ويل کيږي چې ځينو خلکو پرته له کوم سنده په پيغمبر پورې تړلی وي او هغه ته يې نسبت کړی وي، د تاريخ په اوږدو کې ځينې داسې دروغجن خلک وو چې په رسول اللهﷺ پورې يې دروغ تړلي ، ځينو د خپل تعصبي نظر پياوړي کولو، ځينو د ديندارۍ په نيت د ځينو اعمالو د فضايلو په بيان کې او ځينو نورو د فساد او دښمنۍ لپاره دا کار سرته رسولی دی.

د موضوع حديث حکم

د موضوع حديث روايت او وربانديې عمل کول ناروا دي، ځکه چې د دې حديث بيانول په خپله ويونکي ته تاوان رسوي او هغه داسې چې کله څوک يو موضوع حديث بيانوي، هغه ته دروغجن ويل کيږي، لکه څرنګه چې په حديث شريف کې راغلي دي: «مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ.» [۱]

ژباړه: څوک چې زما (پيغمبر) لخوا خلکو ته وينا کوي او هغه پوهيږي چې دا وينا دروغ ده (د پيغمبر حديث نه دی) دا کس په خپله يو له دروغ ويونکو څخه دی.

---

۱ – المعجم الكبير.

خو د موضوع حديث د پېژندلو اود خلکو د پوهاوي لپاره که چيرې اړتيا ليدل کيږي بيانول يې جواز لري، ترڅو خلک پدې پوه شي چې دغه وينا حديث نه، بلکې لـه ځانـه جوړه شوې وينا ده.

د موضوع حديث پېژندنه

موضوعي حديث په لاندې توګه معلوميږي

١ – کله چې وضعه کوونکی يې په خپله اعتراف وکړي چې دا حديث ده جوړ کړی دی.

ب – داسې معنا ولري چې د وقوع امکان يې لـرې بريـښې، لکه د دوو متضادو شيانو يوځای کېدل.

ج – له هغو مسايلو سره مخالف واقع کېدل چې په دين کې خورا مهم ګڼل کيږي، لکه د اسلام له يو رکن څخه انکار کول.

د وضعه شوي حديث مثال

– " الْفَقرُ فَخرِي وَبِهِ أَفتَخِرُ "[١].

ژباړه: فقر زما وياړ دی، زه پرې وياړم.

د وضعې اسباب

له ځانه حديث جوړول او بيا يې پيغمبر ته نسبت کول، يوشمېر لاملونه لري چې په لاندې توګه بيانيږي.

١ – ځينې داسې خلک وو چې له ځانه يې عجيبه قصې جوړولې، بيا بـه يې نسبت پيغمبرﷺ ته کاوه او خلکو ته به يې په مجالسو کې اورولې، تر څو له دې لارې په خلکو کې شهرت پيدا کړي او د قدر وړ وګرځي.

٢ – د دين دښمنانو هم زيار ايسته چې له دې لارې په اسلام باندې طعن وارد کـړي، او خپلو شومو اهدافو ته د رسيدو په خاطر يې له ځانه حديث جوړول او بيا يې پيغمبرﷺ تـه نسبت کاوه.

٣ – ځينې داسې خلک وو چې د دې لپاره چې د وخت واکمنانو ته ځان نيږدې کـړي، د هغوی د خوشحاليدو لپاره يې خبرې جوړولې او بيا به يې د حديث سرليک ورکاوه.

١ – ابن حجر وايي: دا موضوعي حديث دی هيڅ اساس نه لري، همدارنګه امام صنعاني وايي: په دروغو جوړ شوی دی.

٤ – ځينې ډلو د خپلې تګ لارې د تاييد لپاره، احاديث جوړ کړل ترڅو وښيي چې د دوی تګ لاره په حقه ده او د اسلام له نظره ستونزه نه لري.

٥– ځينو په نفلي عباداتو کې د افراط کولو په نيت او د بې ځايه دينداری له کبله د اعمالو په فضايلو کې حديثونه جوړول.

د موضوع او ضعيف تر منځ توپير

موضوعي حديث هغه بې بنسټه خبره ده چې په دروغو يې نسبت پيغمبر ته شوی وي، په دين کې هيڅ حيثيت نلري، آن تردې چې ويل يې هم ګناه لري، که څېرې د پوهاوي لپاره نه وي.

اوضعيف حديث د څه لاملونو له کبله کمزوری ګڼل کيږي اوکه څيري د دين له اصولو سره ټکر ونلري، د دې وړ دی چې په فضايلو کې پرې عمل وشي او همداراز په نورو رواياتو سره د کمزوری له مرحلې (پړاو) څخه هم وتلای شي.

پوښتني:

١ – موضوع حديث څه ته وايي؟ بيان يې کړئ.

٢ – په کومو لارو موضوعي حديث پېژندل کيږي؟

٣ – د موضوع حديث حکم ووایاست.

٤ – آيا کمزوری حديث له موضوعي حديث سره توپير لري؟ واضح يې کړئ.

پنځلسم لوست

د احادیثو مشهور کتابونه

د احادیثو د کتابونو ډولونه

د احادیثو کتابونه د ترتیب په اعتبار سره په دوه ډوله دي: پر بابونو مشتمل کتابونه او مسانید.

۱ـ پر بابونو مشتمل کتابونه

دا هغه کتابونه دي چې د پیغمبرﷺ احادیث په کې د بابونو اوکتابونو په شکل کې راټول او په بیلا بیلو طریقو لیکل شوي دي:

آـ ځیني یې داسې دي چې په علم او دین پورې اړوند ټول بابونه پکې ځای پر ځای شوي دي، لکه د تعلیم او تعلم برخه، د عقایدو برخه، فقهي احکام، زهد او تقوی، آداب او اخلاق، تفسیر، تاریخ او نبوي سیرت، پیښیدونکې فتنې، د صحابه وو مناقب، دغه ډول کتابونو ته جوامع ویل کیږي، لکه د امام بخاري جامع، د امام مسلم جامع او د امام ترمذي جامع.

ب ـ ځیني یې داسې دي چې یوازې د فقهي کتابونو په ترتیب لیکل شوي او یوازې هغه احادیث په کې راټول شوي دي چې په فقهي مسایلو پورې اړه لري. دې ډول کتابونو ته سنن وایي، لکه سنن ابي داود، سنن نسائی، سنن ابن ماجه، سنن دارمي، او داسې نور.

ج ـ هغه کتابونه چې په یوه ځانګړي موضوع پورې اړونده احادیث پکې راټول شوي وي، لکه یوازې د عقایدو په برخه کې، یا د اخلاقو او آدابو په برخه کې. له دې جملې څخه (**کتاب السنة**) د امام احمد بن حنبل – رحمه الله – کتاب چې په عقیدې کې یې لیکلی او (الادب المفرد) د امام بخاري کتاب چې په آدابو کې یې لیکلې دی د یادونې وړ دي.

۲ـ مسانید

مسانید دمسند جمع ده اومسند هغه کتاب ته ویل کیږي چې د هر صحابي روایات په کې بیل بیل ذکرشوي وي.

مسانید په دوه ډوله دي.

آ۔ یو هغه ډول مسندونه دي چې د مسند لیکونکی حدیث شروع له صحابي څخه کوي، او د هر یو صحابي روایات د نورو صحابه وو د روایاتو څخه جدا ذکر کوي، لکه د امام احمد بن حنبل مسند او د ابوداود طیالسي مسند.

ب ۔ بل هغه ډول مسندونه دي چې د سند د لومړی برخې څخه شروع کوي. یعنی دمسند مؤلف حدیث دخپل شیخ، یا استاد څخه پیل کوي او یوازې هغه حدیثونه ذکر کوي چې د خپلو استادانو او یا شیوخو څخه یې اوریدلي وي، لکه د امام طبراني المعجم الکبیر، المعجم الاوسط او المعجم الصغیر.

د ځینو مشهورو صحیحو کتابونو پېژندنه او ځانګړتیاوې

۱۔ صحیح البخاري

دا د محمد بن اسماعیل البخاري (المتوفی: ۲۵۶هـ) کتاب دی چې په (الجامع الصحیح) شهرت لري.

له قرآن کریم څخه وروسته تر ټولو معتبر او صحیح کتاب دی، دا لومړنی کتاب دی چې یوازې پکې د رسول اللهﷺ متصل السند احادیث راجمع کړای شوي دي.

د احادیثو شمیره یې له تکرار سره (۷۳۹۷) او له تکرار څخه پرته (۲۷۶۱)ده.

صحیح البخاري خورا زیاتې شرحې لري، چې مشهورې شرحې یې فتح الباري د امام ابن حجر عسقلاني او عمدة القاري د بدر الدین عیني دي.

۲۔ صحیح مسلم

د دې کتاب لیکوال ابو الحسین مسلم بن حجاج نیشاپوری قشیري (المتوفی:۲۶۱هـ) دی چې د امام بخاري له تکړه شاګردانو څخه هم وو.

صحیح مسلم د امام بخاري له کتاب څخه وروسته دویم کره کتاب دی.

د احادیثو شمېره یې له تکرار سره (۷۷۴۸) او بې له تکراره (۳۰۳۳) ده.

صحیح مسلم هم زیاتې شرحې لري، لکه الاکمال د قاضي عیاض رحمة الله علیه، المفهم د امام قرطبي –رحمة الله تعالی– او مشهوره یې المنهاج د امام نووي –رحمة الله علیه– شرحه ده.

۳ـ سنن ابي داود

مؤلف يې سليمان بن اشعث سجستاني (المتوفى:۲۷۵هـ) دی.

د دې کتاب مؤلف احاديث د پنځو لکو حديثونو له جملې څخه رابيل کړي دي. امام ابو داود -رحمه الله- د خپل کتاب په اړه داسې وايي:(ما په دې کتاب کې يوازې صحيح احاديث يا هغه چې صحيحو احاديثو ته ورته والی لري ذکرکړي دي. که چيرې په کوم ځای کې کومه کمزوري ليدل کيږي هغه مې په ګوته کړې ده. د کومو احاديثو په باره کې که چوپ پاتې شوی يم هغه هم د عمل وړ دي.)

په دې کتاب کې زياتره هغه احاديث راوړل شوي چې په فرعي او فقهي مسايلو پورې تړاو لري. ټول پکې (۵۲۷۴) حديثونه راټول شوي دي. دا کتاب هم ډيرې شرحې او حاشيې لري چې مشهوره يې معالم السنن د امام خطابي (رحمه الله تعالی) شرحه ده.

۴ـ جامع الترمذي

ددې کتاب ليکوال امام ابو عيسی محمد بن عيسی بن سوره الترمذي (المتوفى:۲۰۹هـ) دی.

مؤلف په خپل کتاب کې صحيح، حسن او ځينې ضعيف احاديث ذکر کړي او د هر يو حديث درجه يې بيان کړې ده، او د دې تر څنګ يې د صحابه وو، او تابعينو مذاهب هم بيان کړي دي. امام ترمذي - رحمه الله تعالی- د خپل کتاب په اړه وايي: (کله مې چې دا کتاب وليکه نو د حجاز، عراق او خراسان علماوو ته مې وړاندې کړ چې ټولو خوښ کړ. د هر چا په کور کې، چې دا کتاب پروت وي لکه چې پيغمبرﷺ په خپله د ده په کورکې شته او خبرې کوي.)

په جامع الترمذي کې ټول (۳۹۵۶) حديثونه دي. جامع الترمذي زياتې شرحې او حاشيې لري، لکه عارضة الاحوذي د امام ابن العربي- رحمه الله - شرحه، **تحفة الاحوذي** د علامه مبارکپوري شرحه.

۵ـ سنن نسائي

دا کتاب د امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسا ئي (المتوفى:۳۰۳هـ) ليکنه ده.

زياتره احاديث يې صحيح دي، آن تر دې چې ځينو علماوو دا كتاب په سنن ابي داود او سنن ترمذي هم غوره بللى. ټول په كې د تكراره سره (۵۷۶۱) حديثونه راغلي دي.

۶ـ سنن ابن ماجه

ليكونكى يې ابو عبدالله محمد بن يزيد ابن ماجه قزويني (المتوفى:۲۷۳) دى.
ددې كتاب مرتبه د ذكر شوو كتابونو په پرتله ټيټه ده.
د احاديثو مجموعه يې (۴۳۴۱) ده، هغه احاديث چې يوازې ده ذكر كړي دي او نورو پنځوكتابونو نه دي ذكركړي (۱۳۳۹) حديثونه دي.

۷ـ د امام مالك -رحمة الله تعالى- موطأ

دا كتاب په خپله امام مالك بن انس (رحمه الله تعالى) چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه دوهم امام دى، ليكلى او خپلو شاګردانو، ته به يې په مسجد النبوي كې له هغه تدريس كاوو. لوى لوى امامان به د موطأ تدريس ته ناست وو. امام شافعي رحمه الله تعالى چې موطأ يې په يادو زده كړې وه وايي: (ماته د الله ﷻ له كتاب څخه وروسته له موطأ نه پرته بل كتاب ډير صحيح نه ښكاري).البته ده دا خبره هغه وخت كړې وه چې دامام بخاري او امام مسلم صحيحين نه وو ليكل شوي. په موطأ كې د پيغمبرﷺ په متصلو احاديثو برسيره، مرسل حديثونه، د صحابه وو اوتابعينو اقوال هم ذكرشوي. دموطأ ترتيب د فقهي كتابونو په څير دى.

۸ـ د امام احمد (رحمة الله عليه) مسند

د دې مسند مؤلف امام احمد بن حنبل شيباني دى چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه څلورم امام دى.
امام احمد -رحمة الله عليه- د خپل مسند په هكله فرمايي: ما د دې مسند احاديث د اوو لكو احاديثو[1] له جملې څخه انتخاب كړي دي. كه د كوم حديث په اړه د مسلمانانو

۱ـ ګران زده كوونكي بايد په دې پوه شي: كله هم چې په احاديثو كې د لكونو عدد ذكر كيږي، له هغه څخه د سند په اعتبار حديث مراد وي، نه د متن په اعتبار، ځكه د متن په اعتبار د مرفوعو احاديثو شمېر چې تكرار يې په نظر كې ونه نيول شي په زرګونو

ترمنځ اختلاف پیداشي، نوپه دې مسندکې دې د هغې حل ولټوي، که چیرې یې د هغې حل په کې ونه موند، نو بیا دغه حدیث صحت نه لري. د امام احمد -رحمة الله علیه- په مسند کې څه کم دیرش زره احادیث راجمع شوي دي.

پوښتنې:

۱ـ د احادیثو کتابونه د ترتیب په بناء په څو ډوله دي؟

۲ـ جوامع کومو کتابونو ته ویل کیږي؟ نومونه یې واخلئ.

۳ـ امام ابو داود دخپل کتاب په هکله څه وایي؟

۴ـ د امام ترمذي دکتاب په باره کې معلومات وړاندې کړئ.

۵ـ تر ټولو لوی مسند د چا مسند دی او څو احادیث لري؟

دی، لکونو ته نه رسیږي، خو څرنګه چې یو متن په مختلفو سندونو راغلی وي، نو هر سند ته په پاملرنه که هغه ټولې لارې بېل بېل حدیثونه وګڼل شي، او د متن تکرار ته ونه کتل شي، په دې توګه د احادیثو شمېر بیا لکونو ته رسیږي.

شپاړسم لوست

مسؤولیت

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُــولُ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِــهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مسؤولةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه د بعثت په دريم کال زيږيدلی دی. لس کلن وو چې هجرت يې وکړ. دبدر او احد له غزا څخه د عمر د کموالي لـه کبلـه ايسار کړی شو، بيا د خندق غزا کې، چې پنځلس کلن شوی وو، شريک شو. د دين له امامـانو او زاهدانو څخه وو، تل به يې حج کاوه، په کلکه به يې د پيغمبرﷺ پلونه او آثار تعقيبول، قيام الليل (دشپې لمونځ) او تلاوت به يې ډېر کاوه. له رسول اللهﷺ څخه يې ډېر احاديث روايت کړي دي. د (۸۷) کالو په عمر په (۷۲) يا (۷۳) هجري کال وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱ـ رَاعٍ:	شپون، ساتونکی، مسؤول او واکمن
۲ـ رَعِيَّة:	ولس، لاس لاندې خلک
۳ـ مسؤول:	پوښتل شوی او ځواب ويونکی
٤ـ أَحْسِبُ:	ګومان اوفکر کوم
٥ـ فَكُلُّكُمْ:	نو تاسې هر يو

د حديث ژباړه

عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وايي، له رسول اللهﷺ څخه يې واوريـدل چې ويـل يـې: تاسو هر يو رعيت لرئ او د خپل رعيت په هکله مسؤول ياست، پادشاه رعيت والا دی او د خپل رعيت مسؤول دی، خاوند په کورکې رعيت لري او هغه د خپـل رعيـت مـسؤول

دی، مېرمن د خاوند په کور کې رعیت لري او د خپل رعیت مسؤوله ده، خادم د خپل بادار د مال په اړه رعیت لري او دخپل رعیت مسؤول دی. عبدالله بن عمر صاحب وایي: دغه ټول مې له رسول اللهﷺ څخه واوریدل او فکر کوم دایې هم وویل چې زوی د خپل پلار په مال کې د رعیت څښتن دی او د خپل رعیت مسؤول دی، په دې توګه ستاسې هریو د رعیت څښتن او ستاسې هر یو د خپل رعیت مسؤولیت په غاړه لرئ.

دحدیث حکمت

په اسلامي نړۍ لید او تصور کې انسان مهمل او بې هدفه نه دی پیدا شوی. دلته هر انسان مسؤولیت لري، نارینه وي که ښځه، پادشاه وي، که ګدا، خادم وي که مخدوم...

که هرڅوک وي اسلام پرې ځانګړې وجائب او مسؤولیتونه ایښې او د هغو په ادا کولو بې مکلف کړی دی. الله تعالی به د حساب او کتاب په ورځ ترې پوښتنه کوي او د هغو جزا به ورکوي.

پر پادشاه باندې اسلام د خپل رعیت په هکله مسؤولیتونه ایښې، پر پلار او مور باندې د اولادونو په اړه، پر اولادونو باندې د مور او پلار په اړه، پر خاوند د مېرمنې په اړه او په مېرمنې د خاوند په اړه... په دې توګه پر هر انسان باندې بې مسؤولیتونه ایښې او د هغو په اړه ترې پوښته کیږي.

فعالیت:

فکروکړئ چې کوم کوم انسان مسؤولیت نه لري په نوبت سره بې نومونه واخلئ.

د حدیث شریف ګټې

د مسؤولیت د ارزښت له کبله رسول اللهﷺ دغه مسأله صحابه کرامو ته واوروله او امت ته بې د تلپاتې درس په توګه پرېښوده.

د حدیث په سر کې رسول اللهﷺ د عمومي مسؤولیت یادونه په اجمالي توګه کړې چې: (کلکم راع و مسؤول عن رعیته) له هغه وروسته بې یو شمېر ډېر مهم مسؤولیتونه، چې په ټولنه کې ډېره اغیزه لري، په ټاکلې توګه په ګوته کړي. امام اوپاچا او د هغه مسؤولیتونه د کورنۍ دوه مهم مسؤولین پلار او مور یا خاوند او مېرمن او د هغوی مسؤولیتونه او

عمومي کارکوونکي او د هغوی مسؤولیتونه او د حدیث په پای کې به د عمومي مسؤولیت ټینګار بیا تکرار کړی.

۱ـ د امام او پاچا مسؤولیتونه

له امام څخه مطلب پاچا، امیر او خلیفه دی. د خلیفه او امیر ځانګړي مسؤولیتونه عبارت دي، له: د دین إقامه، دشرعي احکامو پلي کول، په عدل او انصاف سره حکومت کول، د رعیت عامه ګټې او مصلحتونه خوندي کول، امن او امان ساتل، د ژوند داسانتیاوو برابرول او د خپل رعیت په اړه د شفقت، مهرباني او خیر غوښتنې چلن.

۲ـ د پلار مسؤولیتونه

دخپلې مېرمنې او اولاد نفقه، جامې او نور لګښت برابرول، د هغوی تعلیم او روغتیا ته پاملرنه، د هغوی عبادتي، اخلاقي کړو وړو او روزنې ته پاملرنه، په ځانګړې توګه د هغوی لمانځه، تلاوت، او دیني مطالعې ته پام او په عمومي توګه له هغوی سره د رحمت، شفقت او ښه او خواږه سلوک چلن.

۳ـ د مور مسؤولیتونه

مور په خپل وار د کور او اولادونو په اړه مسؤولیت لري. نن سبا، چې ډېر نارینه د ورځې زیاته برخه له کوره بهر په کارونو بوخت وي، د کور او اولادونو په اړه د مور مسؤولیت لا درنیږي.

د کور د ننه چارو ښه سنبالول، د اولادونو روزنه، د اخلاقي مفاسدو مخنیوی، د مېلمنواستقبال او د هغوی اکرام او درناوی، د خپل ځان، نجونو او هلکانو پت، عزت او اسلامي وقار او عفت ساتل او داسې نور.

ښځه او خاوند د کور په ډېرو مسؤولیتونو کې سره شریک دي. له دې امله ښایي د دواړو ترمنځ د خپلو مسؤولیتونو د اداء کولو په هکله سلا مشوره پوره او بشپړ تعاون موجود وي.

٤ـ د خادم مسؤولیتونه

په همدې توګه خادمان، کارګران، مزدوران او په عمومي توګه یو له بل سره کار کوونکي د ښه خدمت، امانت، رښتینولی، متقابل احترام، خیرغوښتنې او خواخوږۍ

مسؤولیتونه په غاړه لري، تر څو د ژوند عامې چارې د مینې، وروری او احترام په فضا کې رواني وي.

٥_هیڅوك بې رعیته او بې مسؤولیته نشته

په مکلفو انسانانوکې د رعیت لرل او مسؤولیت لرل یو نسبي امر دی. کیدای شي یو څوك په یو وخت کې خپل رعیت او مسؤولیت هم ولري او د بل چا تر رعیت او مسؤولیت لاندې هم وي، خو دا نشي کېدای چې یو څوك دې هیڅ ډول رعیت او مسؤولیت ونه لري. آن تر دې چې که یو څوك یوازې هم ژوند کوي، نه ښځه، نه خاوند، نه اولاد، نه خادم او نه بل څوك ورسره وی، بیا هم دی د خپل ځان او د بدن د غړو او حواسو مسؤولیت په غاړه لري. باید د هغو حفاظت او ساتنه وکړي. "إن لجسدك علیك حقا" بدن دې پر تا حق لري. په دې توګه چې د روغتیا او پاکوالي خیال پې باید وساتي، له عقیدې نیولې تر عباداتو او اخلاقو پورې شرعي اوامر پرځای کړي او په منهیاتو او منکراتو کې پې ونه کاروي. د الله پاك او بنده ګانو حقونه په کې پرځای کړي. له دې امله په یوازیتوب کې هم د رعیت ښبتن دی، بدن، غړي او حواس پې رعیت دی او دی د هغو په هکله مسؤول دی.

فعالیت:

که څوك خپل مسؤولیت ادا نه کړي په ټولنه پې بدې اغیزې څه دي؟ ځواب ووایاست.

پوښتنې:

١_دحدیث راوي معرفي کړئ.

٢_حدیث شریف ترجمه کړئ.

٣_د راعي، مسؤول او رعیت معنا ووایاست.

٤_د امام او پادشاه مسؤولیتونه کوم دي او ولې د پادشاه یادونه په ځانګړې توګه شوې؟

کورنی دنده:

پورتنی حدیث په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په یادو پې زده کړئ.

اوولسم لوست

اووه هلاکوونکي ګناهونه [1]

عَنْ أَبي هُرَيْرَةَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

ابوهريره عبد الرحمن بن صخر الدوسيؓ د خيبر د غزا په کال يې اسلام راوړ او د خيبر په غزا کې شريک شو، مديني ته يې هجرت کړی او دنبوي مسجد په صفه کې اوسيده. ځان يې د رسول اللهﷺ صحبت ته وقف کړی وو، په همدې خاطر يې له رسول اللهﷺ څخه تر ټولو زيات احاديث روايت کړي دي. يوه پيشکه يې لرله چې کله به يې لستوني کې وړه چې له همدې کبله په ابوهريره (د پيشو څښتن) باندې مشهور شو. د عمر رضي الله تعالى عنه په خلافت کې د بحرين والي وو او په (۵۸) هجري کال د عقيق په سيمه کې د (۷۸) کالو په عمر وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_**الْمُوبِقَاتِ**: د موبقة جمع ده، موبقة د اسم فاعل لفظ دی، معنا يې ده: هلاکوونکي، تباه کوونکي.

۲_**التَّوَلِّي**:د مصدر لفظ دی، شا اړول، مخ ګرځول، تيښته او فرار کول.

۳_**الزَّحْفِ**:په ناسته ښښيدو او تګ ته وايي. دلته د دوو لښکرو نژدې کيدل او يوځای کېدل ترې مراد دی.

٤_**قَذْفُ**: د مصدر لفظ دی، ويشتلو او غورځولو ته وايي، دلته ترې مراد په پاک لمنو ښځو پورې د زنا او بې حيايۍ تور تړلو ته وايي.

۵_**الْمُحْصِنَاتِ**: د **محصنة** جمع ده، معنا يې ده: پاک لمنه او عفيفه ښځه.

٦_**الْغَافِلَاتِ**:د **غافلة** جمع ده او **غافلة** د اسم فاعل صيغه ده معنا يې ده: ناخبره.

د حدیث ژباړه

له ابو هریره‌ﷺ څخه روایت دی چې رسول اللهﷺ وفرمایل: له اوو هلاکونکو څخه ځانونه وژغورئ! پوښتنه وشوه: ای د الله رسوله، هغه څه شـی دي؟ ﷺ وفرمایـل: الله پـاک سـره شریک نیول، کوډې کول، په ناحقـه سـره انسان وژل، د یتـیم مال خـوړل، سـود او ربـا خوړل، د غزا او جګړې له ډګر څخه تیښته او فرار او په مؤمنو او پاک لمنو ناخبرو ښځو پورې د زنا او بې حیایی تور تړل.

د حدیث حکمت

ګناه که هر څه وي، له الله تعالی څخه سرغړونه او نافرماني ده، ځکـه خـو ګنـاه کـه وړه وي او که ستره، بد عمل دی.

ځینې ګناهونه نسبتا واړه وي او که کله هم له چا څخه صادرې شي نـو د وروسـتۍ نیکـو عملونو له امله له منځه ځي، خو ځینې ګناهونه دومره خطرناک او هلاکـوونکي وي چـې څوک ترې په رښتیا توبه ونه باسي، نو په یقیني توګه انسان هلاکوي. په پـورتني مبـارک حدیث کې ددغسې هلاکوونکو ګناهونو یادونه شوې ده.

فعالیت

په ګروپي شکل د کبیره ګناهونو نورې پنځه نمونې ووایاست.

د حدیث شریف ګټې

۱_له الله ﷻ سره شریک نیول ستر ظلم دي

له الله پاک سره دهغه په ذات، صفاتو او اسماوو کې بل څوک شریکول.

له الله سره شریک نیول ستر ظلم دی. شرک د انسان ټول نیک عملونه له منځـه وړي، الله تعالی هیڅکله شرک نه بښي او نورګناهونه چې بې چاته خوښه شي بـښي یې.

په قرآن کریم او احادیثو کې لاندې عملونه له الله پاک سره شرک ګڼل شوی دی:

- له الله پرته پر مخلوق باندې لوړه او قسم کول، لکه: په زیارت قسم، د زوی یـا پـلار په سر قسم، په شرافت قسم، په وجدان قسم او داسې نور.
- کوډې او هغه دمونه او تعویذونه چې په کې شرکي الفاظ استعمال شوي وي.
- بد فالي نیول
- د ریاء لپاره لمونځ، روژه او زکاة ورکول

○ په دی عقیده د کونجکو، هډوکو، ښکرونو او داسې نورو شیانو په غاړه کې اچول، چې دا د نظر لګیدو اونورو آفاتو مخنیوی کوي.

۲_د سحرحقیقت، دنیوي او اخروي زیانونه يې

د اسلام مبارک دین په اصلاح او خیر رسولو ټینګار کوي، په حقیقتونو ولاړ دین دی چې له هر قسمه وهمونو، خیالونو، او بې ځایه ویریدلو څخه خلک منع کوي.

کوډې چې د وهمونو، خیالونو عقیدوي بې ثباتی، فتنو او فساد خپرولو، نورو ته د بدني، روحي، اجتماعي زیان رسولو څخه عبارت دي، د هغه زده کړه او نورو ته يې ورښوول خورا حرام دي حتی په ځینو حالاتو کې انسان کفر ته پرې رسیږي. دا هغه ناوړه عمل دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله په قول د کوډګر سزا یواځې قتل دی.

په حدیث شریف کې راغلي: چا، چې فال وکوت او چا ته چې فال وکتل شو، چا چې غیب ویل کول او د چا لپاره چې غیب ویل کیدل، چا چې کوډې وکړې او د چا لپاره چې کوډې وشي، څوک چې غوټې اچوي او بندونه جوړوي، یا کاهن ته ورشي او د هغه خبره رښتیا وګڼي، نو پر محمدﷺ باندې پر نازل شوي دین کافر شو.[1]

۳_ د یو انسان وژنه د ټول انسانیت وژل دي

انسان د الله تعالی مکرم مخلوق دی. د هغه سر، مال، پت او عزت ځانګړی حرمت لري چې ساتل يې فرض او ماتول يې حرام دي.

په اسلام کې د انسان وژل ډیر غټ جرم دی، د قرآنکریم په ګڼو آیتونو کې دغه جنایت منع شوی، د یو انسان قتل او وژنه يې د ټول انسانیت قتل او وژنه ګڼلې او د یو انسان ژغورل يې د ټول انسانیت ژغورل ګڼلي دي: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْـأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا....﴾ [المائدة: ۳۲]

ژباړه: چاچې یو انسان دوینې دبدلې یا په ځمکه کې له فساد دجوړولو پرته (په ناحقه) وواژه ، داسې وګڼه چې هغه ټول انسانان ووژل...

٤_د سرطاني غړي له مینځه وړل

که چا څوک په ناحقه وواژه یا يې د چا عزت ولوټلو، یا يې په دین لوبې وکړې او مرتد شو او له هغو پولو واوښت، چې هغه انسان او ټولنې ته ګواښ دی، نو بیا د دې انسان چاره د بدن د سرطاني غړي په څیر په کار ده چې له منځه یووړل شي او پرې شي ترڅو نور انسانان د ده له شر او ضرر څخه په امن شي.

---

۱ – رواه البزار فی مسنده. پ دې صورتونو کې تر څو چې د شخص په عقیده کې خلل نه وی راغلی، په ستر کفر سره نه کافرېږي، ځکه د اهل سنت او جماعت په نزد، د یو چا ایمان په عملي ګناه سره نه نقض کیږي، نو دلته له کفر څخه عملی کفر مراد دی، نه اعتقادی.

شریعت دغسې انسانان په ګوته کړي او د وژلو حکم یې ورکړی. رسـول اللهﷺ فرمـایي: «لَا يَحِلُّ دَمُ امرئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِـي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»[1] **ژباړه:** هغه مسلمان چې لااله الا الله محمد رسول الله کلمه وایي وینه تویول یې روا نه ده، خو په درې صورتونو کې: ښځه لرونکی زنا کار، قاتل او مرتد چې اسلام پرېږدي او له مسلمانانو نه جلا شي.

۵_ ګېډه له اور څخه ډکول

یتیم هغه مظلوم انسان دی چې خپل مهربان او زړه خوږی پلار یې له لاسه ورکړی وي. د هر چا مرستې ته اړتیا لري په ځانګړې توګه چې د هغه د مـال سـاتنه او پالنـه وکـړي. الله پاک په قرآن کریم او رسول اللهﷺ په احادیثو کې یتـیم تـه پـه پـاملرنې او توجـه بانـدې ټینګار کړی دی. الله پاک ددې ګناه په هکله په قرآنکریم کې فرمـایي:﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ [النساء:۱۰]

ژباړه: «بیشکه هغوی چې په زور زیاتي سره د یتیمانو مالونه خوري، هغوی په خپلو ګېډو کې اور اچوي او د دوزخ اورته به ننوزي» د یتیمانو مال خوړل، ډېـره بـې همتـي، ناځوانـه عمل او غټه ګناه ده، او له همدې امله اسلام پر ټولنې باندې د یتیم د وړاندې مسؤولیتونه ایښي چې یو له هغو څخه د یتیم د مال ساتنه او پالنه او د هغه له ضائع کېدو، په هغه کې له خیانت او د هغه له خوړلو څخه په ټینګه ډډه کول دي.

پوښتنې:

۱_حدیث شریف ترجمه کړئ؟

۲_پورته کوم شیان دي چې په احادیثو کې شرک بلل شوي؟ نومونه یې واخلئ.

۳_د کوډو، فال لیدو، او غیر شرعي دمونو او تعویذونو ضررونه وښایاست.

۴_په کوم آیت کې د یوه بې ګناه انسان وژنه د ټول انسانیت وژنه او د هغه ژوند ژغورل د ټول انسانیت ژوند ژغورل، ښودل شوي دي؟

۵_هغه ځایونه، چې د یو مسلمان قتل په کې د اړتیا له مخې جواز لـري کـوم دي؟ دلیل یې وښایاست.

---

۱ - متفق علیه

اووه هلاکوونکي ګناهونه (۲)

.... وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ.

۵ـ سود یا له الله ﷻ او پیغمبر ﷺ سره جګړه

سود (ربا) یو بل خطرناک رنځ دی چې نیغ په نیغه د ټولنې غریب او بې وزله خلک کړوي. په ټولنې کې انساني مفاهیم، لکه: زړه سوی، ښېګڼه، خواخوږي، قرض حسنه له منځه وړي او پرځای یې بخل، زړه سخت توب، مصلحت غوښتنه او مادي توب خوروي. ځکه الله تعالی سود خوړل له غریبو او اړمنو سره دښمني نه، بلکې له الله تعالی او د هغه له پیغمبر سره دښمني او د جنګ او جګړې اعلان ګڼلی دی: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [البقرة:۲۷۹]

ژباړه: نو که له دې کار(سود) څخه لاس نه اخلئ. بیا د الله او د هغه د پیغمبر جنګ ته تیار شئ.

سود خوړونکو ته الله تعالی تر ټولو بده سزا ټاکلې ده.

د خواشینې ځای دی چې نن سبا په نړۍ واله کچه سود ډېر پراخه شوی، نړۍ یې له یو خطرناک اقتصادي بحران سره مخامخ کړې او ورسره غبرګ یې د روحي او اخلاقي فساد په جال کې نښلولې ده.

فعالیت

په ډله ییزه توګه دسود بدې اغیزې جلا جلا بیان کړئ.

۶ـ د یوه تن تیښته لښکر ته ماته ورکوي

کافرانو، باطل پالو او مفسدینو سره د جهاد او مبارزې وروستی پړاو له هغوی سره مخامخ جګړې ته دانګل او د وسله والې جګړې پریکړه ده. په داسې حساسو شیبو کې مقاومت فرض او تیښته لویه ګناه ده، ځکه د جګړې په ترځ کې د یوه تن تیښته د جنګي مورال

په له منځه تلو سره ډېر ځله یو ستر لښکر ته ماته ورکوي. په داسې حساس وخت کې تیښته یا هم ثبات او استقامت د جګړې پایلې بدلوي.

۷_ پر پاک لمنو ښځو تور لګول

ښځې په اسلام کې ډېر لوړ مقام لري. په ځانګړې توګه د هغو وقار او پت په شریعت کې په پوره پاملرنې سره مطرح دی، کوښښ شوی څو د دوی درناوی خوندي وساتل شي. د ښځو پر شخصیت ملنډې، توهین او تحقیر، بې ارزښته ګڼل او د نارینه وو د نفسي غوښتنو لپاره هغوی څخه کار اخیستل ستره ګناه ګڼل شوې، چې په آخرت کې د عذاب لامل جوړېږي.

پر دې سربېره هغه چا ته په دنیا کې هم درنه سزا ټاکل شوې چې د ښځې او یا نارینه د شخصیت درناوی ونه کړي، د هغوی عزت او حیا ته په بده سترګه وګوري، نو که چا کوم مسلمان سړي او یا مسلمانې ښځې ته د بد لمنی نسبت وکړ، په خپله دعوا به شاهدان راولي، که شاهدان یې تیر نشو کړای، محکمه به ورته د عامو خلکو په وړاندې د اتیا (۸۰) درو وهلو سزا ورکړي او شهادت او ګواهي به یې د خلکو ترمنځ د تل لپاره بې اعتباره اعلان شي.

فعالیت

هغه کوم سورت دی چې په پاک لمنو ښځو د تور لګوونکي لپاره پکې سزا ټاکل شوې ده؟

پوښتنې:

۱_په قرآن کریم او احادیثو کې ولې د یتیمانو پر پاملرنې ټینګار شوی دی؟

۲_کوم عمل له الله پاک او پیغبر سره جګړه بلل شوی دی؟

۳_په جهاد کې تیښته ولې هلاکوونکې ګناه ده؟

٤_په اسلامي شریعت کې پر پاک لمنې مسلمانې ښځې باندې د بدلمنی د تور لګولو څخه سزا ټاکل شوې ده؟

نولسم لوست

امر بالمعروف او نهی عن المنکر

(عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَـأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنْ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُم). رواه الترمذي

د راوي پېژندنه

حذيفة بن اليمان العبسي رضي الله عنه مشر صحابي وو. د خندق په غز او له هغه وروسته نورو غزواتو کې شريک خو د خندق په غزا کې رسول الله ﷺ د کافرانو لښکر ته د احوال اخستو لپاره ليږلی وو. رسول الله ﷺ ورته د منافقانو د پېژندګلوۍ په شمول ډېر اسرار ويلي وو چې د صحابه وو په منځ کې په صاحب سر رسول الله ياديده. عمر فاروق رضي الله عنه به هغې جنازې تـه نه ورته چې **حذيفة** رضي الله عنه به پکې برخه نه اخيسته.

د ډېرو غزواتو په شمول د عراق په فتوحاتو کې شـريک وو. د نهاونـد پـه غزا کـې بې ګډون درلود، همدان، ری، او دينـور د ده پـه مـشرۍ کـې فـتح شـوي. د ارمينيا لـه غزا وروسته يې د مسلمانانو دريم خليفه عثمان رضي الله عنه ته د قرآن کريم د ترتيب مسأله مطرح کړه. زيات احاديث يې له رسول الله ﷺ څخه روايـت کـړي دي. د عمـر رضي الله عنه پـه خلافـت کـې د مدائن والي ټاکل شوی او همالته د والي په توګه وو چې د هجـرت پـه (۳۶) کـال کـې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_وَالَّذِي: (و) په دې ځای کې د قسم توری دی، (الذي) هغه څوک، هغه ذات (قسم دی په هغه ذات).

۲_لَتَأْمُرُنَّ: هرو مرو (خامخا) به امر کوئ.

۳_الْمَعْرُوفِ: يوه ډېره جامعه کلمه ده چې د خير، ثـواب اوطاعـت ټـول کارونـه پکـې شامليږي، لکه ښېګڼه او نيکي چې عام خلک يې ښه ګڼي او بد يې نه وايي.

٤ _لَتَنْهَوُنَّ: هرومرو به نهی کوئ، (ايسارول به کوئ).

۵_اَلْمُنْكَرِ: د معروف ضد دی: بدي او ورانی، چې عام خلك پرې بد وايي او ښه يې نه ګڼي.
٦_لَيُوشِكَنَّ: ډېر ژر، ډېر نژدې.
٧_عِقَابًا: عذاب
٨_تَدْعُونَهُ: له الله ﷻ څخه به دعاګانې غواړئ.

د حديث ژباړه

له حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما سا د هغه په لاس کې ده چې تاسو به هرو مرو امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ او يا دا چې ډېر نژدې ده چې الله پاك در باندې له خپل لوري څخه عذاب راوليږي چې بيا به له هغه څخه دعاګانې غواړئ او قبليږي به نه.

د حديث حکمت

اسلامي دعوت يا امربالمعروف او نهی عن المنکر د اسلام له خورا مهمو مبادي او ارزښتناکو فرايضو څخه دي چې د اسلام د نورو احکامو قيام او بقاء ورپورې تړلې ده.

فعاليت

هر زده کوونکی دې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اغيز د اسلام د نورو ارکانو او احکامو د برپا کولو په هکله له ځان سره ياد داشت کړي او په نوبت سره دې يې نورو ته واوروي.

د حديث شريف ګټې

۱_د امربالمعروف او نهي عن المنکر ارزښت

په هره ټولنه کې دوه ډوله وګړي ژوند کوي: نيکان خلك، هغه چې د پاکو عقيدو، نيکو خويونو، خير غوښتونکې او د غوره اخلاقو څښتنان وي.

اوبله ډله بدان، هغه چې د ناوړه سلوك، د بدو عاداتو، د شر او فساد خويونو خاوندان وي.

د بدو اعمالو له خاوندانو څخه همیشه په فردي او ټولنیز ژوند کې ناسمې مفکورې، د اسلام او انسانیت ضد کړنې، پر نوروظلم، تیری او ډول ډول فسادونه صادریږي. که چیری نیکان او صالحه وګړي ددغسې اشخاصو مخنیوي ونه کړي او دوی حق طرف ته ونه هڅوي، نو د ټولنې هره برخه به د شر او فساد ډګر وګرځي او انساني ټولنه به په داسې ځنګل بدله شي چې د عدل، انصاف، د ښو او بدو تمیز به پکې هیڅ نه وي.

امر بالمعروف او نهي عن المنکر د اسلامي امت هغه سپیڅلی صفت دی چې له پیغمبرانو څخه زموږ امت ته په میراث پاتې دی، دا هغه مهمه دنده ده چې د اسلامي ټولنې سلامتي او نیکمرغي ورپورې تړلې او د فساد د پراخېدو له منګولو بې ژغوري.

۲_خلک نیکیو ته رابلل

د حدیث مفهوم د امر بالمعروف په هکله دا دی چې: تاسو به هرومرو خلکو ته په نیکیو او ښېګڼو امر کوئ. خلک به اسلامي عقیدې، اسلامي شریعت، اخلاق، عزت، درنښت، حیا، احترام، محبت، وروری، عدل او انصاف او د یوه الله بنده ګۍ ته رابلئ ، چې د دنیا او آخرت سعادت پکښې نغښتی، دعوتوئ.

۳_ له بد یو څخه خلک منع کول

په ټولنه کې خلک له خرابو افکارو، بدو اعمالو او ناوړه اخلاقو څخه منع کول او ایسارول فردي او ټولنیزه دنده ده. د اسلام دستر پیغمبرﷺ له خوا پر یوه کار باندې په دغسې مؤکدو الفاظو سره امر او ټینګار کول د هغه کار فرضیت او لزوم افاده کوي، په همدې اساس د اسلام د دین غوښتنه داده چې اسلام ته بلنه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر د هر مسلمان په غاړه په فردي توګه او د ټول امت په غاړه په ټولنیزه توګه فرض دی، هغه هم په حکیمانه لارو چارو چې منکر له منځه ولاړ شي او د منکر له منځه وړل د ستر منکر (جنګ، نفرت او فساد) لامل ونه ګرځي.

٤_ د امر بالمعروف او نهي عن المنکر د پرېښودو خطرونه او پایلې

امر بالمعروف او نهي عن المنکر هغه مهمه دنده ده چې په پرېښودلو بې رسول اللهﷺ د عذاب د نازلیدلو اخطار ورکړی. د دې معنا داده چې اسلامي دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر که کله هم په ټولنه کې پرېښودل کیږي نو ځای بې د الله تعالی لخوا ځانګړی عذاب نیسي، سربیره پردې په جامعه کې ظلم، بې انصافي، د زړونو سختوالی او ډول ډول فسادونه زیاتیږي او په پای کې ټولنه دهلاکت په درشل دریږي.

۵_ بیا به مو دعاء نه قبلیږي

که دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر ترک شي نو ډېر ژر به الله تعالی له خپل لوري عذاب را نازلوي، که کله د دعوت (امر بالمعروف او نهی عن المنکر) په پرېښودو سره عذاب راغی نو بیا که تاسې الله تعالی ته څومره دعاګانې او زارۍ کوئ نودعا به مو نه قبلیږي، او عذاب به په دعاګانو باندې نه لرې کیږي، ځکه مسلمانانو به د دعوت په پرېښودو دومره ستر جرم او غټه ګناه کړې وي چې د دعا دقبلیدو ټولې لارې به بې پر ځان تړلې وي.

فعالیت:

ایا له بدیوڅخه منع کول یوازې د علماوو دنده ده او که د ټولو مسلمانانو؟ زده کوونکي دې په خپل منځ پرې مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱_ لاندې کلمې معنا کړئ:

أ_ لَتَأْمُرُنَّ:

ب_ الْمَعْرُوفِ:

ج_ لَيُوشِكَنَّ:

۲_ دحدیث د راوي په هکله لنډ معلومات ورکړئ.

۳_ د حدیث ژباړه وواياست.

٤_ که د اسلامي دعوت فریضه ترک کړل شي، نو پایله به یې څه وي؟

شلم لوست

په لګښت کې اقتصاد

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الاقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ ، وَالتَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ ، وَحُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ.

رواه الطبراني فی المعجم الکبیر

د ځینو کلماتو معنا

۱_الاقْتِصَادُ: اقتصاد د (قصد) له کلمې څخه ده چې په چارو او وېناوو کې د افراط او تفریط ترمنځ وسط حد ته ویل کیږي، په لګښت او نفقه کې اقتصاد د اسراف او تقتیر (ممسك توب) ترمنځ حد ته وایي.

۲_الْمَعِيشَة: ژوند، روزګار.

۳_التَّوَدُّدُ: مینه کول، محبت کول.

د حدیث ژباړه

له عبد الله بن عمررضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول اللهﷺ وفرمایل: اقتصاد (اعتدال په لګښت کې) نیم ژوند دی، او خلکو ته ځان ګرانول او نژدې کول نیم عقل دی، اوپه ښه ډول پوښتنه کول نیم علم دی.

د حدیث شریف حکمت

مال له خپل ارزښت او اهمیت سره سره یو خطرناك شی دی، هغې لوښې توري ته ورته دی چې دواړه لوري يې تېره او غوڅوونکي وي، که انسان ورسره پوره پاملرنه او احتیاط ونکړي نو ارومرو به خپل بدن پرې غوڅوي.

ځکه اسلام مال ته ځانګړې پاملرنه کړې، د هغه د ګټلو او لګښت لپاره يې دقیق، جامع اصول او ضوابط ایښي دي. چې یو له دغو اصولو او ضوابطو څخه د اقتصاد (اعتدال) اصل او ضابطه ده چې تر ډېره حده په لګښتت پورې اړه لري.

د اقتصاد اصطلاح او مفهوم د رسول اللهﷺ په ګڼو احادیثو او د قرآن کریم په ډېرو آیتونو کې ذکر شوی، چې مونږ او تاسو یې د بېلګې په توګه د پورتني مبارک حدیث په ترڅ کې لولو.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ مال قیمتي زیرمه او د اقتصاد اصل دی

مال په یو وخت کې هم د خیر او ښېګڼې غوره وسیله او هم د شر او بدی ناکاره وسیله ده.

کور، اولاد اوعیال، نفقه او لګښت چې د انساني ژوند ډیره برخه جوړوي، ډېر ځله انسان د مال په اړه بې احتیاطی ته اړکړي چې په پای کې د بې وزلی او تنګلاسی لـه داسې جدي ستونزو سره مخ شي چې ژوند پرې تریخ او ورځخه پـه تـیـښـته شـي، سترګې پټې کړي او په ټولو انساني پولو او ارزښتونو پښې واړوي، په غلا، چور او تـالان لاس پـوري کړي، په ټولنه کې فساد، بد امني، اړ او دوړ رامنځته کړي. او یا هم د کـار کـولـو همـت بایلي، کچکول په غاړه کړي او د سوال لاسونه اوږده کړي او په ټولنه بانـدې یـو درونـد پیټی جوړ شي.

اسلام دغه ستونزه د یوه خراب او دردوونکي واقعیت په توګـه درک کـړې او د هغې د مخنیوي لپاره یې د اقتصاد اصل او قاعده ایښې ده.

پدې مبارک حدیث کې رسول اللهﷺ اقتصاد نیم ژوند ګڼلی او بیا یې په ځانګړې تعبیـر سره د لګښت اقتصاد د تنګلاسی او له هغو نه د راولاړو ستونزو د مخنیوي چاره ښـودلې.

پیغمبرﷺ فرمایلي دي:(مَاعَالَ مَنْ اقْتَصَدَ). [احمد]

ژباړه: هیڅکله به فقیر او تنګلاسی نه شي هغه څوک چې په لګښت کې د اعتدال او میانه روی ښخه کار اخلي.

له کومه ځایه چې په مالي چاروکې اقتصاد او اعتدال ډېره اغیزه او خورا مهـم رول لـري ټولې مالي چارې او مالي نظام د (اقتصاد) په نـوم یـاد شـوی دی، نـن سبا چې د اقتـصاد اصطلاح کارول کیږي مقصد ترې ټولې مالي چارې او مالي نظام او سیستم وي.

۲ـ اسراف چې د اقتصاد ضد، او د فقر لامل ګرځي شرعا حرام دی

د اقتصاد ضد ته په شريعت کې (اسراف) وايي چې په لګښت کې د افراط، بې نظمی، بې هدفی، بې پلانی مفاهيمو ته شامله ده.

د لګښت ډېره برخه خوراک او څښاک جوړوي، الله تعالی د خوراک او څښاک په اړه فرمايي:﴿ وَ كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ [الأعراف: ۳۱]. خورئ او څښئ خو اسراف او له حده تېری مه کوئ.

په خوراک او څښاک کې اسراف او له حده تېرېدل چې څومره د بدن روغتيا ته تاوان اړوي، له هغه نه زيات بې ما ل ته اړوي او نن سبا چې څومره مالونه په خوراک او څښاک کې له اسراف نه په راولاړو ناروغيو او د هغو په علاج لګيږي له هيچا پټ ندي.

۳ـ في سبيل الله انفاق کې هم اقتصاد

آن تر دې چې في سبيل الله انفاق، خيرات، صدقات، مرستې او عامه سخاوتمندی او داسې نور د خير ښيګڼې لګښتونه هم بايد د اقتصاد تر قاعدې لاندې وي او د ثواب ګټلو جذبه او ولوله بايد انسان د اقتصاد پولو ماتولوته ونه هڅوي، الله تعالی فرمايي: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾.[الاسراء:۲۹]

ژباړه: لاس ترغاړې تړلی بخيل مه اوسه او مه دومره په خلاص مټ لګښت کوه چې سبا تش لاس او د پولو ملامت ناست يې!

نو چې کله الله پاک د خير ښيګڼې لګښت کې د اقتصاد غوښتنه کوي نو نور لګښتونه خو بايد ارومرو د اقتصاد په اصل ولاړ وي.

۴ـ دخلکوخوښي لاس ته راوړل لويه عقل مندي ده

که څوک د الله جَلَّ جَلَالُهُ د رضا په خاطر د انسانانو سره مرسته کوي، د هغوې درناوی کوي، او ورسره نيک چلن کوي، د خلکو پر جفا سترګې پټوي داسې انسان الله جَلَّ جَلَالُهُ ته خوښ وي، او څوک چې الله جَلَّ جَلَالُهُ ته خوښ وي الله جَلَّ جَلَالُهُ د هغه سره مينه د بندګانو په زړونوکې هم اچوي د خلکو د خوښی له برکته تل انسان خوښ، هوسا، او په خپلو مقصدونوکې سرلوړی وي. د الله جَلَّ جَلَالُهُ د بندګانو خوښي تر لاسه کول غټه کاميابي او لويه عقل مندي ده.

۵ ــ ګټوره پوښتنه علم زیاتوي

پوهه او علم د زړونو پټې خزانې دي چې په ګټورو پوښتنو رابرسیره کیږي، که چیرې لـه معلم څخه په ښه طریقه پوښتنه وشي ممکنه ده چې معلم د زړه له کومي په ځواب کې داسې معلومات وړاندې کړي چې حاصلولو ته یې ډیره زیاته اړتیا وي.

پوښتنې:

۱ـلاندې کلمې معنا کړئ:

۱ ــ الاقْتِصَادُ:

ب ــ الْمَعِيشَةِ:

ج ــ التَّوَدُّدُ:

۲ـمال ولې دومره ارزښت لري؟

۳ـد اقتصاد لغوي او اصطلاحي معنا څه ده؟

٤ـحدیث ترجمه کړئ!

۵ـاسراف ولې حرام دی؟ د هغه روغتیایي او مالي ضررونه بیان کړئ!

کورنی دنده

زمونږ په ټولنه کې هغه دودونه او رواجونه په ګوته کړئ چې د اقتصاد په خلاف پر حرام اسراف روان دي، او دهغو د مخنیوي پر لارو چارو باندې غور او فکروکړئ ،اودمخنیوي په باره کې یې لنډه مقاله ولیکئ.

يو ويشتم لوست

د الله ﷻ کتاب او د پيغمبر ﷺ سنت

عَنْ مَالِك أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ. [موطأ مالك]

د راوي پېژندنه

مالك بن انس بن مالك الأصبحى الحميرى د دار الهجرت (مدينی منورې) امام او د اهل سنت له څلورو مشهورو مذهبونو څخه د مالکي مذهب امام دی. په ۹۳ هجري کال په مدينه منوره کې زيږېدلی. پر دين کلک ولاړ وو. له اميرانو او باچاهانو څخه لرې اوسيده، آن تردې چې د واکمنانو له خوا رېړول شوی هم دی.

عباسي خليفه هارون الرشيد ترې وغوښتل چې دربار ته ورشي او ده ته سبق ووايي، خو امام مالك انکار وکړ او ويې ويل چې: علم ته خلك ورځي، علم خلکو پسې نه ورځي! هارون الرشيد يې کورته ورغی او د درس په مجلس کې يې ديوال ته تکيه وکړه ، امام مالك وويل: دعلم درناوی د رسول الله ﷺ درناوی دی، نو تکيه يې پرېښووده او د امام په وړاندې کښيناست. د خليفه منصور عباسي په غوښتنه يې د احاديثو مشهور کتاب موطأ وليکه. په همدې توګه: **الوعظ**، المسائل، **الرد على القدرية**، النجوم او تفسير غريب القرآن د نوموړي له ليکنو څخه دي. امام مالك بن انس په ۱۷۹ هـ . ق کال په مدينه منوره کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

١ـ تَرَكْتُ: له ترك څخه اخستل شوی: پرېښودل، ترك كول.

٢ـ أَمْرَيْنِ: د (امر) تثنيه ده:چاره، کار.

٣ـ لَنْ تَضِلُّوا: هيڅکله به بې لارې نه شئ.

٤ـ مَا تَمَسَّكْتُمْ: څوپورې مو چې منګولې پرې لګولې وي.

د حديث شريف ژباړه

امام مالك رحمه الله تعالی ته دا حديث رسيدلی چې پيغمبر ﷺ فرما يلي دي: په تاسو کې مې دوه شيان پرېښي دي، څو پورې مو چې پر هغو منګولې ښخې کړې وي هيڅکله به بې لارې نه شئ: دالله کتاب او زما سنت.

د حدیث حکمت

قرآن د الله پاك وروستی کتاب دی چې د انسانیت د هدایت او لارښوونې لپاره بې نازل کړی، څو انسانان له تیارو څخه رڼا ته راوباسي او د ژوند په سمه لاره بې روان کړي. ترڅو چې انسانان پر قرآن کلك ولاړ وي، هیڅکله به بې لارې نه شي.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ قرآن کریم د اسماني کتابونو ناسخ

رسول اللهﷺ امت ته د اسلام دوه اصلي سرچینې په ګوته کړي څو د هغو په رڼا کې خپل ژوند تیرکړي. لومړی د الله کتاب (قرآن) او دوهم خپل سنت (حدیث او سیرت).

قرآن کریم د اسلامي شریعت د تحلیل او تحریم لومړنی مرجع ده. قرآن د ژوند ټولې چارې د اصولو او بنسټونو په توګه اجمالا بیان کړې دي: ﴿...مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ...﴾ [الانعام: ۳۸]

ژباړه: موږ په قرآن کې د هیڅ شي کمی نه دی کړی (د اړتیا وړ شیان مو ټول ذکر کړي دي). الله تعالی خپل رسول محمدﷺ ته دنده سپارلې څو دغه اصولي لارښوونې په تفصیل سره د ژوندانه په ټولو جزئیاتو کې پلي کړي. د دغو اصولو پر بنسټ یوه ټولنه جوړه کړي او نړیوالو ته دغه الهي لارښوونې یوازې په نظري توګه نه، بلکې په عملي توګه وړاندې کړي. الله تعالی د پیغمبر دغه حیثیت داسې بیانوي: ﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [النمل: ٤٤]

ژباړه: موږ تاته ذکر(قرآن) نازل کړ څو خلکو ته نازل شوی کتاب شرح او توضیح کړې او ښایي دوی پکې غور او فکر وکړي.

جابرﷺ وایي یوځل عمربن الخطاب په داسې حال کې چې د تورات یوه نسخه بې په لاس کې وه، راغی او ویې ویل: ای دالله رسوله، دا د تورات یوه نسخه ده. رسول اللهﷺ څه ونه ویل. عمر رضی الله عنه د هغه په لوستو پیل وکړ. د پیغمبرﷺ پر مخ د غوسې او د خفګان نښې راغلې. په دې کې ابوبکرﷺ پر عمرﷺ غږ وکړ چې مور دې در باندې بوره شه عمره د پیغمبر مخ ته نه ګورې؟ کله چې عمرﷺ د پیغمبرﷺ مخ ته وکتل، نو ژر بې وویل: د الله پاك او د هغه د پیغمبر له غوسې څخه پناه غواړم. د الله پاك په ربوبیت، د اسلام په دین او د محمدﷺ په نبوت خوښ او قانع یو. رسول اللهﷺ وفرمایل: زما دې په

هغه ذات قسم وي چې زما سا يې په واک کې ده، كه موسى درته راڅرګند شي او تاسو هغه پسې لاړ شئ او ما پرېږدئ نو د حق له لارې څخه به بې لارې شئ، او كه موسى ژوندى واى او زما پيغمبرى يې موندلې واى نو زما تابعدارې به يې كوله. [سنن الدارمى]

٢ـد رسول الله صلى الله عليه وسلم سنت(حديث اوسيرت)، د قرآن تر ټولو ښه شرحه

د پيغمبر سنت د قرآن كريم تر ټولو ښه شرح او تفسير دى. د هغه سيرت او د صحابه وو ټولنيز ژوند د قرآنكريم عملي او تطبيقي اړخ دى.

له رسول اللهﷺ څخه چې كومه خبره ثابته شوې ده، هغه په حقيقت كې د وحى يوه برخه ده،

الله پاک فرمايي:﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ [النجم: ٣-٤]

ترجمه: پيغمبرله ځانه نه غږيږي، هغه خو ورليږل شوې وحې ده.

نو په څه شي چې امر كوي بايد پلې كړى شي او له څه شي چې منع كوي بايد اجتناب ترې وشي، الله پاک فرمايي: ﴿..وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...﴾ [الحشر:٧]

ژباړه:كوم دستور چې پيغمبر دركوي، عمل پرې وكړئ او له څه شي مو چې منع كوي ځان ترې وژغورئ.

په سنتو باندې منګولې لګول له ضلالت او بې لارې توب څخه د ژغورل كېدو او نجات يوازنى لاره ده.

٣ـ د رسول اللهﷺ سنت يا دويمه وحې

له قرآن نه وروسته سنت د اسلامي شريعت د تحليل او تحريم دويمه مرجع ده.

په دې توګه له سنتو څخه د الهي وحې د يوې برخې په توګه هيڅكله استغنا نشي راتلاى او د قرآن په شرح او شرعي احكامو باندې په پوهيدلو كې له پامه نشي غورځېدلاى.

رسول اللهﷺ په يو مبارک حديث كې چې مقدامؓ ترې روايت كړى فرمايي: خبر اوسئ! ماته قرآن او د هغه په څير نور څه (سنت) راكړل شوي دي).[1]

---

١ - ابوداود

په بل روایت کې راځي: داسې څوک ونه مومم چې ډډه بې وهلې وي او زما کوم امر یا نهی ورته ورسیږي او دی وواییې چې زه دا نه پېژنم، هغه څه منم چې پـه قـرآن کـې مـې موندلي.[1]

د حدیثو او فقهې کتابونه په هغو مسائلو ډک دي چې په قرآن کې نشته، خـو پـه حـدیثو کې حلال یا حرام ګڼل شوي دي.

٤_د لارې مشال

د صحابه وو ټولنیز ژونـد، پـه ځـانګړې توګـه د راشـده خلافـت دوره، د قـرآن کـریم د مقاصدو پر اساس جوړ او د بشري ژوند غوره بېلګه ده. ځکه خو رسول اللهﷺ په یوه مبارک حدیث کې امت ته پر هغې باندې د کلک دریدو ټینګار کوي او وایي: زمـا سـنت او لـه مانه وروسته زما د راشدینو او مهدییونو خلیفه ګانو سنت کلک کړئ..)[2]

د راشده خلافت د دورې ټولنیزه تګلاره زموږ لپاره د فکري او عقیدوي خط مشالونه دي چې د ژوندانه په اوږدو لارو کې خپله لاره پرې رڼا کوو.

پوښتنې:

١_پورتنی حدیث شریف وژباړئ.

٢_دحدیث راوي څوک دی؟ معرفي يې کړئ.

٣_لاندې کلمات معنا کړئ:

- تَرَكْتُ:
- أَمْرَيْنِ:
- لَنْ تَضِلُّوا:
- مَا تَمَسَّكْتُمْ:

٤_ (نبوي سنت اوسیرت د قرآنکریم ښه شرحه ده) دا مطلب واضح کړئ.

کورنی دنده:

پورتنی حدیث شریف له معنا سره په یادو زده کړئ.

١ - معرفة السنن والآثار للبيهقي

٢ - مشكل الآثار للطحاوي

دوه ویشتم لوست

په جهاد کې د ښځو ونډه

عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ. [صحيح البخاري]

دراوي پېژندنه

ربيع بنت معوذ بن عفراء رضی الله عنهما، د انصارو د بني نجار له قبيلې څخه وه، ربيع بي بي په بيعة الرضوان کې حاضره او له رسول اللهﷺ سره يې په ځينو غزواتو کې ګډون درلود. نوموړې له يوې خوا زاهده، عابده او د خدایﷻ د لارې مجاهده وه، له بلې خوا د علم او فضيلت خاونده هم وه. له دې بي بي څخه ټول يويشت (۲۱) احاديث روايت شوي دي. ډېر عمر ژوندۍ وه. په پای کې د عبدالملك بن مروان په خلافت کې د هجرت په څه د پاسه اويايم کال کې وفات شوه.

د ځينو کلماتو معنا

۱_كُنَّا:	موږ وو.
۲_نَغْزُو:	غزا مو کوله، جهاد مو کاوه.
۳_نَسْقِي:	اوبه مو ور رسولې، اوبه مو ورکولې.
٤_نَرُدُّ:	وړل مو، ليږدول مو.
٥_الْجَرَحَى:	ټپيان، زخميان.
٦_الْقَتلَى:	قتل کړای شوي، وژل شوي.

د حديث ژباړه

له ربيع رضی الله عنها څخه روايت دی چې وايي: موږ به له پيغمبرﷺ سره يو ځای غزا کوله، په جهاد کې به ورسره شريك وو. مجاهدينو ته به مو اوبه رسولې، نور خدمتونه مو ورته تر سره کول او د هغوی ټپيان او شهيدان به مو مدينې منورې ته انتقالول.

د حديث حکمت

د خیر ښیګڼې خپرېدو، دعدالت او انصاف تامین، له انسان څخه د انسان آزادي، له مستکبرینو څخه د مستضعفینو بوږاګانو، ښځو او ماشومانو د ژغورلو، د انساني کرامت او ارزښتونو د خوندي ساتلو او د الله جَلَّ جَلَالُهُ د کلمې او دین د لوړوالي په خاطر سپیڅلی او مقدس جهاد، له یوې خوا شرعي فریضه او مکلفیت دی او له بلې خوا د هر مؤمن او مسلمان وګړي د ژوندانه تر ټولو لوړه هیله او ستر ویاړ دی. ښځه د نورو مسؤولیتونو، حقوقو او ویاړ په څیر په دغې مقدسې فریضې او سپیڅلې دندې کې د خپل بدني ځواک په اندازه له نارینه وو سره سمه او برابره ونډه لري.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ د اسلام په لاره کې د وسله وال جهاد ارزښت

وسله وال جهاد د اسلام د سپیڅلی دین دخپرولو او ورڅخه د دفاع غوره لاره ده.

د الله جَلَّ جَلَالُهُ په لاره کې جهاد هغه غوره عبادت دی بل هیڅ ډول عبادت ورسره نه برابرېږي.

د الله جَلَّ جَلَالُهُ په لاره کې یوساعت تګ د سهار له خوا او یا بیرته راستنیدل د ورځې په اخره برخه کې له دنیا اوهغه څه چې په دنیا کې دي ورڅخه غوره دي.[1]

په اسلام کې جهاد تر ټولو د لوړ مقام او تر ټولو نیکو کارونو غوره کار دی، الله تعالی د دې لپاره روا کړی تر څو د توحید کلمه لوړه او د الله تعالی ددین برم زیات شي. ډېر زیات شمېر آیاتونه او احادیث د جهاد د فضیلت په اړه راغلي. الله تعالی فرمایي:﴿ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَيُقْتَلْ أَو يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ٧٤] **ژباړه:** او څوک چې د الله په لار کې وجنګیږي او ووژل شي یا برلاسی شي هغه ته به موږ هرومرو ستر ثواب ور په برخه کړو.

او فرمایي: ﴿وَفَضَّلَ اللّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ٩٥]

ژباړه: او الله تعالی مجاهدین په ناستو خلکو په ستر اجر سره غوره ګرځولي دي.

د اسلام ستر لارښود، رسول الله ﷺ د جهاد په اړه داسې فرمایي: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِى سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ وَلاَ صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى»[2]

---

١ - مسلم

٢ - صحيح مسلم.

ژباړه: د الله تعالی په لار کې د مجاهد مثال د هغه روژه نیوونکي په څیر دی چې ټوله شپه لمونځ کوي او د الله تعالی په آیاتونو باندې دعاء کوونکی وي، نه له خپلې روژې ستړی کیږي او نه له خپل لمانځه څخه ستړی کیږي تر هغه وخته چې دغه د الله تعالی د لارې مجاهد بېرته خپل کورته را ستون شي.

د الله تعالی په لار کې وتل او ستونزې ګالل لوی اجر او ثواب لري. رسول اللهﷺ فرمايلي دي: عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ –رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ– قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ:« انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ مُجَاهِدًا فِى سَبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ إِيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرَسُولِى فَهُوَ عَلَىَّ ضَامِنٌ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ أَرْجِعَهُ إِلَى بَيْتِهِ الَّذِى خَرَجَ مِنْهُ نَائِلاً مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ ».[1]

ژباړه:څوک چې د مجاهد په توګه د الله په لار کې له کوره ووځي، الله ﷻ (د مهربانی له مخې) فرمايي: چې کله يې دا وتل پر ما د ايمان او زما د رسول د تصديق پر بنا وي نو زه يې ضامن يم چې هغه جنت ته داخل کړم او يا يې بېرته خپل کور ته په داسې شان ورستون کړم چې ثواب او غنيمت ورپه برخه وي.

د يادونې وړ ده چې د جهاد د مشروعيت لپاره د ځانګړو حالاتو او شرايطو تحقق ضروري دی.

۲ ـ په وسله وال جهاد کې د ښځو ونډه

له رسول اللهﷺ سره په غزاګانو کې، لکه د سړو په څير ښځو هم، پوره ونډه اخيستی ده دا په دې معنا چې ښځې هم له نارينه وو سره په ټولو عبادتونو، وياړونو او افتخاراتو کې سمې شريکې دي. له دې کبله ويلای شو، ښځې حق لري چې د مسلمانانو له امير څخه د اجازې تر لاسه کولو د حق د لارې د سپيڅلي جهاد وياړ تر لاسه کړي.

اسلامي شريعت د خپلې عامې مهربانۍ، هغه ځانګړې سهولت له مخې، چې له ښځو سره يې په هر څه کې په پام کې نيولی، ښځې يې جګړې ته له حاضريدو څخه معاف کړې دي. دغه معافي يوازې يوه استثناء لري چې کله د مسلمانانو مشر د اړتيا له مخې فوق العاده حالت کې نفير عام (جهاد ته عمومي وتل) اعلان کړي، بيا به ښځه هم د مېړه له اجازې پرته د جهاد ډګر ته وځي. په عامو او عادي جهادونو کې ښځه مکلفه نه ده چې د جهاد ډګر ته ولاړه شي. له دې سره سره ښځې حق لري چې د جهاد په وياړونو کې د

---

۱ – سنن کبری، بيهقی

شریکیدو په خاطر د مسلمانانو د مشر او خپل سرپرست په اجازه له مجاهدینو سره ووځي او هلته د دوی له طبیعت سره مناسب یو شمیر خدمتونه تر سره کړي.

حقیقت دادی چې د اسلامي دعوت له پیل څخه نیولې د دعوت په ټولو پړاوونو کې ښځې په ټولو ویاړونو کې له نارینه وو سره یو شان شریکې دي. لله الحمد په ټول اسلامي تاریخ کې یوه پیښه هم داسې نشته چې هلته ښځو د محرومیت او کموالي احساس کړی وي او یا هم نارینه وو ځان پرې لوړ او پورته ګڼلی وي، بلکې ددې پر خلاف ښځې تل د نارینه وو له خوا له ځانګړي قدر، احترام او درناوي څخه برخمنې وې.

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د نارینه اتلانو په کتار کې خدیجه، سمیه، اسماء، ام سلیم، ام عطیه، ام حرام، خوله، عائشه، فاطمه، زینب رضي الله عنهن او داسې نورې په زرګونو اتلانې دي چې یادونه یې په زرینو کرښوکې پاتې دي.

ام عماره نسیبه رضی الله عنها یوه له هغو اتلو بیبیانو څخه ده چې د احد په تاریخي غزا کې یې له پیغمبر څخه په سخت وخت په دفاع کې د میړانې او سرښندنې بېلګه وړاندې کړې او د تل لپاره به تاریخ ورباندې ویاړي.

حفصه رضي الله عنها له ام عطیې رضی الله عنها څخه روایت کړی چې هغې ویل: زه له پیغمبرﷺ سره په اوو(۷) غزاګانو کې شریکه وم، زه د جګړې پر وخت له بارونو او سامانونو سره پاتې شوم. مجاهدینو ته به مې ډوډۍ برابروله او د هغوی د ټپیانو درملنه مې کوله.

انسؓ وایي: ام سلیم رضی الله عنها (دده مور)چې ژوندۍ وه نو تل به له یوې ډلې انصارو ښځو سره له رسول اللهﷺ سره په غزا کې ملګرې وه.

حشرج له خپلې پلرنۍ نیا څخه نقلوي چې هغې رضی الله عنها ویل: زه له شپږو تنو نورو ښځو سره د خیبر غزا کې له پیغمبرﷺ سره ووتم. څه وخت چې پیغمبرﷺ پوه شو ښځې هم ورسره غزا ته راغلي، نو موږ پسې یې خوك را ولیږه او ویې غوښتو! موږ د پیغمبرﷺ خدمت ته حاضرې شوو نو د پیغمبرﷺ په څېره کې د قهر او غوسې نښې وې. موږ ته یې وویل: تاسو د څه لپاره او د چا په اجازه راغلي یئ؟ مونږ ورته وویل: یا رسول الله! موږ تاسره راووتو، مجاهدینو ته به غشي ورکوو او به او ستوان به ورکوو، د ټپیانو درملنه به کوو او حماسي سندرې به وایو. پدې توګه به د الله جل جلاله د لارې په جهاد کې خپله مرسته او

کمک کوو. رسول اللهﷺ راته وویل: پاځئ او خپلو خیمو ته ولاړې شئ. هغه وایي: بیا کله چې الله تعالی خیبر فتح کړ نو رسول اللهﷺ له غنیمت څخه موږ ته د نارینه مجاهدینو سره سمې برابرې برخې راکړې. حشرج صاحب وایي، ما ترې پوښتنه وکړه چې څه شی په برخه کې دروررسیدل؟ هغې وویل: میوې.[1]

فعالیت
د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د هغو مجاهدو ښځو نومونه واخلئ چې په خپلو تورو او غشو پې په جهادي معرکو کې حماسې زیږولي دي.

۳ـ د جګړې پر مهال د ښځو رول

ښځې په جهاد کې عموما په وروستیو لیکو کې په لوژستیکي او روغتیایي چارو کې، لکه د ټپیانو درملنه او د شهیدانو په انتقال او لیږدونه ، پخلي او اوبو رسولو کې له مجاهدینو سره مرسته کوي.
په وسله وال جهاد کې د ښځو دونده اخیستلو شرط دادی چې په عملي جګړه کې به برخه نه اخلي، ابرو به یې له خطر څخه مصؤونه وي، پرده به مراعاتوي، او له سړو سره به اختلاط نه کوي که چیرې پورتنیو شرطونو تحقق نه مونده، نو بیا ښځو ته په وسله وال جهاد کې ونده اخیستل جواز نه لري.

پوښتنې:

۱_د حدیث ژباړه ووایاست.

۲_ د جګړې پر مهال د ښځو رول څه دی؟

۳ـ په مسلحانه جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلوشرطونه ووایاست.

کورنۍ دنده:

له معتبرسیرت کتاب څخه د احد په غزا کې د نسیبې رضی الله عنها دریځونه او مواقف ولولئ او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.

---

۱ – السنن الکبري للنسائی

درویشتم لوست

رښتينولي

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ « عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّـهِ صِـدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى إِلَى النَّارِ وَمَـا يَـزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا ». [صحيح مسلم]

د راوي پېژندنه

د دغه جليل القدر صحابي نوم عبدالله د پلار نوم يې مسعود او د بنو هذيل قبيلې ته منسوب دی. شپږم شخص وو چې د اسلام په مبارک دين مشرف شو. دوه ځله يې حبشې ته هجرت کړی دی دريم ځل يې له حبشې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړ. له رسول اللهﷺ سره به تل يو ځای او ملګری وو. له دې امله د اصحابو ترمنځ په صاحب العصا، صاحب الوسادة او صاحب المطهرة [1] مشهور وو. تل به يې په ډېره خوږه لهجه د قرآنکريم تلاوت کاوو، د علم او پوهې سمندر وو، د علمي مقام تر څنګ د حق د سنګر يو غښتلی مجاهد هم وو. په بدر، احد، خندق او نورو ټولو غزاګانو کې يې برخه اخيستې ده، د هجرت په دوه دېرشم (۳۲)کال د حضرت عثمانؓ له شهادت څخه وروسته يې له نيمګړې نړۍ څخه رحلت وکړ.

د ځينو کلمو معنا:

۱ـ عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ:	پر تاسو رښتيا ويل لازم دي
۲ـ يَهْدِى:	لارښوونه کوي
۳ـ الْبِرّ:	هر ډول ښې اوغوره کړنې اوخصلتونه
۴ـ مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:	سړی تل اوهميشه
۵ـ يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:	کوښښ او هڅه کوي د رښتيا ويلو
۶ـ يُكْتَبَ:	وليکل شي

۱ـ يعنې رسول اکرمﷺته به يې امسا په لاس کې ورکوله، تکيه او بالښت به يې ورته اېښود او د اوداسه اوبه به يې ورکولې.

۶ـ وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ: او له درواغ ويلو څخه ځانونه وساتئ

۷ـ الْفُجُورِ: هرډول ناروا، ناوړه کار او خوی

د حديث ژباړه

له عبد الله بن مسعودﷺ څخه روايت دی چې رسـول اللهﷺ فرمـايلي دي: پـر تاسـو رښـتيا ويل لازم دي، ځکه چې رښتيا انسان ته د نيکيو لارښوونه کوي او نيکي انسان ته د جنت لارښوونه کوي. بيشکه انسان، چې تل رښتيا وايي او د رښتيا ويلو هڅه کوي، نو د الله ﷻ په نزد به رښتينی وليکل شي او له درواغو ويلو څخه ځانونه وژغورئ، ځکـه چې درواغ ويل سړي ته د ناروااوو په لور لارښوونه کوي او ناروا د دوزخ پـه لـور لارښـوونه کـوي. ځينې وخت تل سړی درواغ وايي او د درواغو ويلو هڅه کوي، نو له دې امله د الله ﷻ په نزد دورواغجن وليکل شي.

د حديث حکمت

د ټولو فضايلو، غوره کړنو او خويونو بنسټ رښتيا ويل دي. رښتيا ويـل د ټـولنيز اخلاقـي نظام سرچينه ده او د ټولنې په وګړو کې يو په بل اعتماد راټوکوي. په درواغ ويلو سره په انساني ټولنه کې د بې باورۍ فضاء رامنځ ته کيږي چې دا کار د ټولنې د هـر ډول فـساد لامل ګرځي. له دې امله پيغمبر ﷺ پر انسانانو رښتيا ويل لازم کړي او لـه درواغـو څخـه يې منع کړې دي.

دحديث شريف ګټې

۱ـ د رښتيا وو حقيقت

رښتيا د حقايقو سره مطابقت ته ويل کيږي او مختلف ډولونه لـري، لـومړی يې پـه وينـا کې رښتيا ويل دي، او هغه داسې چې وينا له هغه څه سره چې اخبار ورڅخه کيږي مطابقت ولري.
بل د نيت او ارادې رښتينولي ده چې د دې ډول رښتينولۍ ځای زړه دی، نـو پـر مـسلمان لازم دي چې خپل زړه تل رښتينی او د هر ډول ريا، بدګمانيو، او ناوړه نيتونو څخه پاك وساتي.
بل په کړنوکې رښتينولي: انسان به مشروع چارې ترسره کوي، چې د عقيدې او وينا سـره يې مطابقت ولري، او هغه کارونه چې د عقيدې او شعار په خلاف وي دروغ ګڼل کيږي.

۲ـ د رښتیا ویلو کوښښ

انسان باید د ژوند په ټولو حالاتو کې تل رښتنی واوسي او هڅه وکړي چې ریـښتینولي د ځان عادت وګرځوي، تر څو الله جل جلاله ورڅخه خوښ شي او هم يې نوم د صدیقینو په ډله کې ولیکي اوجنت ته يې داخل کړي.

۳ـ د رښتیا ویلو ګټې

ریښتیا ویل ډیرې دنیوي او اخروي ګټې لري چې ځینې يې په لاندې ډول دي

- رښتیا ویل انسان د نیکیو لور ته وړي او له هر ډول بدیو څخه يې ژغوري.
- رښتیا ویل زړه ته ډاډېنه او آرامي وربښي.
- رښتیا ویل مؤمن له منافق څخه جلا کوي.
- رښتیا ویل په دنیا او آخرت کې انسان ته نجات ورکوي.
- رښتیا ویل د الله جل جلاله د خوښۍ لامل ګرځي.
- رښتیا ویل جنت ته د داخلیدو لویه ذریعه ده.
- رښتیا ویل انسان ته د خیر او برکت دروازې پرانیزي ،او رزق يې پراخوي.

۴ـ د درواغو حقیقت

درواغ د رښتیا ضد او د حقیقت پر خلاف د معلوماتو وړاندې کولو ته ویل کیږي.
درواغ لکه څرنګه، چې په ژبه وړاندې کیږي، همداراز د کړنې، نیـت او ارادې لـه لارې هم تر سره کیدای شي. لکه یوڅوک د بدکار د انجامولو اراده ولري او په ژبه د هغې پـر خلاف وینا وړاندې کړي، په دې صورت کې ده خپـل عمـل او اراده پـر ژبـه دروغجنـه وړاندې کړه.

۵ـ درواغ ویل لویه ګناه ده

درواغ ویل داسې عمل دی چې د اسلام د سپېڅلي دین څخه سربیره په ټولومـذهبونو او ادیانو کې یوه ناوړه پد یده ګڼل شوې ده. د اسلام مبـارک دیـن د درواغـو ټـول ډولونـه حرام کړي دي او درواغجن انسان ته يې درنده سزا ټاکلې ده.نولازمه ده چې د هـر ډول درواغو څخه ځانونه وژغورو، څوک چې درواغ وایي او یا د درواغ ویلو هڅه کـوي الله

جل جلاله ېې بد ګڼي په درواغ ویلو د بنده خوی ګرځي او د الله جل جلاله په نزد د دروغجنو په ډله کې شمیرل کیږي.

۶ـ د درواغو بدې اغیزې

درواغ ویل ډیرې بدې پایلې لري چې ځینې یې په لاندې ډول دي

- درواغ ویل د ټولو بدیو اصلي عامل او د منافقت یوه برخه ده.
- درواغ ویل د نورو حقوق له منځه وړي.
- درواغ د انسان شخصیت بې ارزښته کوي.
- درواغ په ټولنه کې بې اعتمادي رامنځ ته کوي او د باور ټغر ټولوي.
- درواغ د بلې هرې ګناه تکیه ګاه ده.
- د درواغو له کبله انسان د جهنم کندې ته لویږي.

پوښتنې:

۱-لاندې کلمې معنا کړئ:

الْبِرِّ:

مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:

يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:

يُكْتَبَ:

۲ـ دحدیث ژباړه ووایاست.

۳ـ رښتیاویل څه ګټې لري؟

۴ـ دروغ څه بدې پایلې لري؟

د مجلس آداب

عَنْ عبدالله بْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا). [صحيح البخاري]

د ځينو عبارتونو معنا

١ـ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ: چې يو څوك د ناستې له ځای څخه پاځول شي.

٢ـ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ: او بل څوك په هغه ځای کې کښيني.

٣ـ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا: مگر په خپلو منځوکې پراخي راولئ.

۴ـ وَتَوَسَّعُوا: او د ځای پراخي راولئ.

د حديث ژباړه

له حضرت عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، پيغمبر صلى الله عليه وسلم له دې څخه منعه کړې ده چې يو څوك له خپل ځای څخه پاځول شي او بيا پر ځای يې بل څوك کښيني، بلکې په خپلو منځوکې فاصله راولئ او خپل مجلسونه پراخه کړئ.

د حديث حکمت

د اسلام مقدس دين د ژوند هر اړخيز نظام وړاندې کړی. ستر او واړه ټول موضوعات يې پوښلي، آن د مجلس د آدابو وړه برخه يې هم پټه پرينښې نه ده، بلکې د هغې لپاره يې هم لارښوونې بيان کړې، په اسلام کې ټولو انسانانو ته د احترام په نظر کتل کيږي، ټول مساوي حقوق لري، هر راز توپيرونه ردوي، يوازې تقوی د توپير او لوړ تيا معيار دی. له دې کبله امر شوی چې څوك له خپل ځای څخه اوچت نه کړای شي او ناست خلك يا حلقه سره پراخه کړي او ياسره نژدې شي او نويو راغلو خلکو ته ځای ورکړي، څو ټول مسلمانان په مجالسو کې با وقاره وساتل شي. هيڅوك د کمی احساس ونه کړي او له دې سره سره څوك د مجلس له گټو څخه هم بې برخې نه شي او په مجلس کې ځای ورکړ شي.

فعالیت

زده کوونکي دې دښوونکي په مرسته د مجلس نور آداب ووايي.

د حديث شريف ګټې

۱ـ د مجالسو ډولونه

انسان دې ته اړ دی چې له نورو سره ناسته ولاړه ولري، پـه مجالـسو کـې برخـه واخلـي. مجالس به له لاندې ډولونو څخه خالي نه وي

آـ نیک مجلسونه: لکه د پوهانو او علماوو سره ناسته، د علم د زده کړې حلقې او د وعظ او نصيحت مجلسونه چې د انسان په ژوند کې خورا ارزښـت لـري بايـد داسـې مجلـسونه غنيمت وګڼل شي او پکې ونډه واخيستل شي.

ب ـ بد مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې په کې ناکاره خلک راټول شـوي وي يـا پـه کې غيبت کيږي يا په کې درواغ ويل کيږي او يا نـور د فـساد تـصميمونه پـه کـې نيـول کيږي له داسې مجلسونو څخه ډډه کول لازم او که څوک پکې ناست وي بايد ورڅخه پاڅيږي.

ج ـ مباح مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې د پورتنيو منکراتو څخه خالي وي، خو کوم دنيوي يا اخروي خير هم په کې نه تر سترګو کيږي په دغـه ډول مجالـسو کـې اشـتراک کول کوم باک نه لري، خو غوره دا ده چې پکې ګډون ونه شـي، ځکـه چـې وخـت پـه کې ضايع کيږي.

۲ـ په مجلس کې ناست کس له خپل ځای څخه پاڅول ناروا کار دی

که څوک مجلس ته داخل شي، ده ته دا جايز نه دي چې بـل څـوک پـاڅوي او دی د هغه پر ځای کښيني، ځکه داد متکبرينو عادت دی، او اسلام منعه کړی دی. له بل پلوه په دې کړنه کې د نورو سپکاوی او پرحقوقو يې تيری کول دي. د اسلام ستر پيغمبـر صـلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَـدَهُ مِـنَ النَّارِ". [۱]

---

۱ - سنن ترمذی.

ژباړه: څوک چې دا خوښوي چې خلک یې په مخ کې ولاړ وي، نو دی دې په جهنم کې د ځان لپاره ځای تیارکړي.

۳ـ د مجلس پراخول

که څوک له بهر څخه مجلس ته ورداخل شي او په مجلس کې دده د کیناستو ځای نه وي، نو مجلس کې په ناستو کسانو لازم دي چې په مجلس کې پراخي راولي او ده ته دکښیناستو ځای ورکړي. الله جل جلاله فرمایي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ...﴾ [المجادلة: ۱۱]

ژباړه: اې مؤمنانو کله تاسې ته وویل شي چې پراخه کړئ مجلسونه، نو بیا پراخي په کې راولئ. الله جل جلاله به پرتاسې پراخي راولي.

۴ـ مجلس ته د سلام په اچولو سره داخلیدل

مجلس نور آداب هم لري او په مختلفو احادیثو کې ذکر شوي دي چې د هغې له جملې څخه مجلس ته د داخلیدو پر وخت د سلام اچول دي. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ»[۱]

ژباړه: کله چې له تاسې څخه څوک مجلس ته داخلیږي باید سلام واچوي.

۵ـ د مجلس په آخر کې کیناستل

که څوک مجلس ته راشي نو باید هلته کښیني چیرې چې د ناستو خلکو پای وي او د مجلس منځ او یا سرته د تیریدو کوښښ دې ونه کړي. حضرت جابر بن سمرة (رضي الله تعالی عنه) فرمایي: «كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي».[۲]

ژباړه: کله به چې موږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم مجلس ته راغلو، نو زموږ هریو به هلته کیناسته چیرې به چې د مجلس آخري برخه وه.

۶ـ د دوو خبرو اترو کوونکو تر منځ کیناستل نه دي په کار

که څوک په مجلس کې د ناستې اراده لري، نو باید د دوو داسې کسانو ترمنځ ځان ځای نه کړي چې هغوی په خپلو کې خبرې اترې سره کوي، تر څو د هغوی خبره او

---

[۱] - سنن أبی داود.

[۲] - سنن أبی داود.

رابطه غوځه نه شي. ځکه دا کار د نفرت او کرکې لامل ګرځي. پيغمبر (صلى الله عليه وسلم) فرمايلي دي: «لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلاَّ بِإِذْنِهِمَا».[1]

ژباړه: چا ته دا جايز نه ده چې د دوو کسانو تر منځ بېلتون راولي، مګر دا چې د هغوى په اجازه وي.

۷ـ که څوک د کوم حاجت له مخې له خپله ځايه پاځيږي د بيا راتلو په صورت کې په خپل ځا ى کې د کيناستو حق لري

پيغمبرﷺفرمايلي دي: « مَنْ قَامَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ ».[2]

ژباړه: څوک چې له خپل ځاى څخه پاځيده او بيا خپل ځا ى ته راغى، نو هغه په خپل ځاى د لومړيتوب حق لري.

پوښتنې:

۱ـ لاندې عبارتونه معنا کړئ:

أــ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ

ب ــ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ

ج ــ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا:

۲ـ د حديث مفهوم په يادو زده کړئ.

۳ـ د مجلس هغه آداب وواياست چې د حديث الفاظ پرې دلالت کوي.

[1] ـسنن ترمذى.

[2] ـصحيح مسلم.

د فقهې

د اصولو برخه

د فقهې د اصولو پېژندنه

منل شوي علمي مېتودونه غوښتنه کوي مخکې له دې چې د يو علم جزئيات زده کړو؛ په کار ده چې د هغه موضوع، موخه او له نورو علومو سره يې تړاو وپېژنو؛ په دې لوست کې تاسې ته همدا مطالب په تفصيل سره وړاندې کوو.

د فقهې د اصولو پېژندنه

د «فقه د اصولو» پېژندنه په دوه ډوله سره وړاندې کېږي، « د فقهې اصول» د دوو کلمو څخه د مرکب لفظ په توګه او « د فقهې اصول» د ځانګړي علم د نوم په توګه

« د فقهې اصول» د دووکلمو څخه د مرکب لفظ په توګه

د فقهې اصول له دوو کلمو څخه جوړ شوی ترکيب دی يو يې " فقه" او بل يې "اصول" دي.

(اصول) د عربي ژبې له مخې د اصل جمع دی چې بنسټ او بنياد ته وايي.

(فقه) په لغت کې د پوهې او ځيرکتيا په معنا ده او په اصطلاح کې په شرعي احکامو باندې داسې پوهې ته ويل کېږي چې له دلايلو څخه راوتلې وي، لکه چې يو څوک وپوهېږي چې د لمانځه لپاره اودس شرط دی، ځکه چې الله تعالی فرمايلي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المايدة: ۶] . په دې آيت کې د درې اندامونو په وينځلو او د يو اندام په مسح امر شوی او امر د فرض توب غوښتنه کوي، نو اودس د لمانځه لپاره فرض او شرط دی.

داسې پوهه فقه ده، خو که يو څوک يوازې د خپل کلي له امام څخه واوري چې اودس فرض دی او بې اودسه لمونځ نه کېږي، نور يې په دليل پوه نه شي داسې پوهې ته فقه نه ويل کېږي.

له علم څخه په دې ځای کې مراد راجح باور دی چې ظن او يقين دواړو ته ورشامليږي.

شرعي احکام: د مکلفينو د شرعي افعالو صفتونو ته شرعي احکام ويل کېږي، لکه فرض، واجب، مستحب، مباح،مکروه او حرام.

لکه چې ويل کېږي: رښتيا په وينا کې واجب او دروغ حرام دي.

د فقهې د اصولو پېژندنه دځانګړي علم په توګه

له هغه علم څخه عبارت دی چې په اجمالي توګه د فقهې دلایل، له هغو څخه د استفادې لارې چارې او د مجتهد صفات څرګندوي[1].

کله چې موږ دې تعریف ته ښه ځیر شو درې لویې معناوې پکې پرتې دي.

۱- د فقهې اصول په اجمالي توګه د فقهي دلائل (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) بیانوي، په تفصیلي توګه له هر آیت، حدیث ... څخه بحث نه کوي.

۲ــ د فقهې د اصولو علم له همدې دلایلو څخه د شرعي احکامو د راوېستلو څرنګوالی راښیي، هغه قواعد بیانوي چې په زده کړه یې، له دلایلو څخه د احکامو استنباط آسانه کیږي.

۳ـ د فقهې د اصولو علم د مجتهد صفات او وړتیاوې بیانوي.

د فقهې د اصولو موضوع

د فقهې د اصولو موضوع شرعي دلایل، اصولی قواعد او شرعی احکام دي.

شرعی دلائل په دوه ډوله دي

۱ــ متفق علیها دلایل چې هغه قرآن، سنت، اجماع او قیاس دي.

۲ــ اختلافي دلایل چې ډېر ډولونه لري. مهم یې په لاندې ډول دي:

- استحسان
- د صحابي مذهب
- مرسله مصالح
- استصحاب
- عرف(دود)

د فقهې د اصولو عالمان له دې دلایلو څخه په اجمالی توګه بحث کوي، د هغوی پېژندنه کوي، حجیت، د طلب ډولونه او ورڅخه د استنباط لارې چارې اصول بیانوی او د دوی په خپل مینځ کې مراتب او د تعارض په صورت کې د ځینو په نورو د ترجیح قواعد څیړي.

---

(۱) المنهاج : للبیضاوي

د فقهې د اصولو د علم د لوستلو موخه

د دې علم د زده کړې موخه له شرعی مصادرو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) څخه د احکامو د راوېستلو لارې چارې پېژندل دي، په داسې بڼه چې شرعي احکام د علمي اصولو او ضوابطو پر اساس راوایستل شی، د بشري هوا هوس او مزاجونو څخه اغیزمن نه شي، څکه هر شرعي حکم قرآن، سنتو، اجماع او قیاس ته تکیه کوي، یا به په صراحت په هغو کې راغلی وي او یا به ورڅخه استنباط شوی وي. دا استنباط هر څوك سر ته نشي رسولای او نه په دې هکله د هر چا سلیقوی تفسیر او پوهه اعتبار لري، بلکې د شرعی احکامو استنباط ځانګړي اصول لري چې په همدې علم کې بیان شوي.

همدا ډول د دې علم په زده کړه شخص کولای شي چې د فقهاوو د مذاهبو له دلایلو څخه خبر شي، د هغوی د استدلال لیاری وپېژني، او د مختلفو مذاهبو په لاملونو باندې ځان پوه کړي چې ولې یې داسې نظریات وړاندې کړي.

همدارنګه د احکامو بدلون د حالاتو او وخت په بدلون باندې د دې علم په وسیله پېژندل کیږي، همدا علم دی چې فقهي او قانوني ستونزو ته د حل مناسبې لارې راپیدا کوي او نویو پېښیدونکو مسایلو ته (هغه چې پخوا نه دي پېښې شوي) احکام راوباسي.

د دې علم په واسطه شخص د قرآن او سنتو په پوهه کې تثبت او پوخوالی تر لاسه کوی.

د فقهې د اصولو تړاو د فقهې له علم سره

د فقهې په علم کې مسلمان خپل مکلفیتونه او مسؤلیتونه د خپل پروردګار، ټولنې او چاپېریال په وړاندې پېژني، چې څه شی د ده لپاره دی او څه پرې لازم دي، په دې توګه د اصولو د علم تړاو د فقهې له علم سره داسې دی لکه د ونې د بېخ تړاو له ښاخونو سره یا د بنسټ (تهداب) تړاو له ودانی سره. د فقهې اصول په شرعي دلائلو باندې د پوهې لپاره اساسي ضوابط او قواعد بیانوي، شخص ته د فقهې احکامو د استنباط لار پرانیزي او د دې وړ یې ګرځوي چې د وضع شویو قواعدو په رڼا کې د شرعي دلائلو څخه احکام راوکاږي.

کله چې موږ غواړو د لمانځه حکم له دلیل څخه وپېژنو، د څو مقدمو پېژندلو ته اړتیا لرو:

۱ـ د شرعي احکامو پېژندل.

۲ـ د شرعی دلایلو (قرآن، سنت، اجماع او قیاس) اجمالي پېژندنه.

۳ـ له دې دلایلو څخه د حکم د راویستلو لارو چارو پېژندنه.

٤ـ د دې پېژندنه چې د يو څه غوښتل د امر په صيغې (وکړه) سره ترسره کېږي.
٥ـ مطلق امر چې د اباحت نښه پکې نه وي، د وجوب لپاره دی.
دا ټولې مقدمې د فقهې د اصولو د علم موضوعات دي.
له دې مقدمو وروسته قرآن ته ورګرځو، په قرآن کريم کې د لمانځه موضوع لټوو، د پلټنې وروسته دا آيت پيدا کوو چې الله تعالى فرمايلي: ﴿اقيموا الصلاة﴾ يعنې لمونځونه سم اداء کړئ دا هغه مطلق امر دی چې له موږ نه د لمانځه کولو غوښتنه کوي او موږ په دې پوهېږو چې لمونځ فرض دی. دا وروستی پوهه فقه ده، نو ويلای شو چې د فقهې اصول د فقهې د علم اساس دی او هغه فورمولونه دي چې په واسطه يې له قرآن، سنتو، اجماع او قياس څخه فقه راويستلای شو.

فعاليت:
بيا همغه ذکر شوي محسوس مثال ته رجوع وکړئ.
شرعي مصادر= ټوټه.
د اصول فقه علم = د درزي توب پوهه.
او د نجاري سره هم اصول فقه پرتله کړئ.

پوښتنې:
١ـ د فقهې اصول له دوو کلمو څخه د مرکب لفظ او د ځانګړي علم د نوم په توګه راوپېژنئ.
٢ـ د فقهې د اصولو د علم موضوع څه شی ده؟ د څلورو اتفاقي او ځينو اختلافي دلايلو نومونه واخلئ.
٣ـ د اصولو د علم له لوستلو څخه موخه څه ده؟
۴ـ د فقهې د اصولو د علم اړيکې د فقهې له علم سره د مثال په ترڅ کې بيان کړئ.

شپږ ویشتم لوست

د فقهې د اصولو د علم پيدايښت او پراختيا

په تېر لوست کې مو د اصول فقه تعريف ، موضوع، موخه او له فقهې سره د دې علم اړيکه وپېژنده، په دې لوست کې موږ د دې علم له پيدايښت او پراختيا څخه بحث کوو او دې علم ته زموږ اړتيا لولو. له هر څه مخکې اړينه ده چې د اسلام د لومړي پړاو د مسلمانانو وضعيت د ديني مکلفيتونو د پېژندلو په هکله معلومات ترلاسه کړو او په دې ځان پوه کړو چې دوی د قرآن او سنتو په معنی او غوښتنو څنګه پوهيدل؟ او اجماع او قياس په څه ډول مينځ ته راغلل؟

له قرآن کريم او سنتو څخه د صحابه کرامو فهم

د شرعي احکامو لومړی مصدر قرآن کريم دی. مسلمانان د قرآن کريم په واسطه د خپلې عقيدې او شرعي مکلفيتونو ستره برخه پېژني، چې د څه لپاره پيدا شوی او څه بايد وکړي. رسول اکرمﷺ قرآن کريم په خپلو اقوالو افعالو او تقريراتو سره تفسير کړی.

قرآن کريم د عربو په ژبه نازل شوی، نو هغه چا چې د قرآن کريم د نزول په زمانه کې ژوند کاوه، د قرآن کريم په مفهوم پوهېدل، همدا راز يې د نبي کريمﷺ په خبرو داسې پوهېدل، لکه څنګه چې موږ او تاسو د خپلو ملګرو په خبرو پوهيږو، پرته له دې چې د ژبې او اصولو قواعد په کتابونو کې ورته وګورو.

کله چې له موږ څخه ښوونکی يا پلار د کوم کار د کولو يا نه کولو غوښتنه وکړي، د دوی د غوښتنې په ډول پوهيږو چې ايا ټينګه غوښتنه کوي او که سطحي، ايا په نه کولو يا کولو يې راته جزا راکوي او که نه؟ دا پرته له دې تشخيصه چې د دې غوښتنې ډول وپېژنو چې واجب ده که مستحب، مکروه ده که حرام. د لومړني نسل مسلمانان هم همدا راز وو. دوی د قرآن کريم په معنا پوهېدل د رسول اللهﷺ د خبرو څخه يې مطلب اخيسته پرته له دې چې د ژبې او اصولو په قواعدو پوه شي.

کله به چې کومه پېښه رامنځ ته کېده رسول اللهﷺ د دوی په منځ کې موجود وو. د الله په حکم يې ورته حکم کاوه، دوی به د حکم د ټينګار درجه له وينا او د موجودو نښو نښانو څخه پېژندله. په ځينو چارو به يې امر ورته کاوه، له ځينو څخه به يې منع کول، د ځينو چارو لور ته به يې ترغيبول. داسې ډېر لږ پېښېدل چې د کړو وړو په شرعي صفاتو باندې تصريح وشي او وويل شي چې دا ځيزونه فرض، سنت، مباح، مکروه يا حرام دي.

د اسلامي قلمرو له پراختیا څخه وروسته د احکامو استنباط

څه موده وروسته، کله چې د مسلمانانو د فتوحاتو لمن وغځېده او ډېر عجمي ملکونه په اسلامي قلمرو کې راغلل، دوی په عربي ژبه نه پوهېدل، نو دې ته اړتیا پیدا شوه څو د عربي ژبې د زده کړې لپاره هغه قواعد کېږدي، چې د عقل او دود څخه اخیستل شوي وو، ترڅو خلك د خدای او رسول په مراد پوه شي. په همدې وخت کې د فقهې د اصولو علم وټوکېده.

د اجماع پیدایښت

کله چې رسول اللهﷺ رحلت وکړ، د ده امت په ځینو مسائلو اجماع وکړه. د رسول اللهﷺ د وینا مطابق د ده امت په خطا نه سره یو ځای کېږي. په دې مهال اجماع د شرعې د مصادرو د دریم مصدر په توګه رامنځ ته شوه.

په قیاس کې پراخوالی

کله چې د اسلامي قلمرو دایره پراخه شوه، داسې نوي مسایل پیدا شول چې د رسول اللهﷺ په زمانه کې نه وو پېښ شوي. په قرآن او سنتو کې یې په صریح ډول حکم نه موندل کېده، نو د امت فقهاؤو له قرآن، سنت او اجماع څخه د احکامو په راویستلو کې اجتهاد وکړ. په داسې توګه چې نوي مسایل یې په منل شویو ثابتو مسایلو قیاس کړل او په دې توګه د قیاس په نوم د شرعي احکامو څلورم مصدر رامنځ ته شو.

د اصولو د علم پیدایښت

له قرآن او سنتو څخه په استنباط د اجماع په حقیقت او د قیاس په څرنګوالي کې د صحابه وو له پېرۍ څخه اختلاف راشروع او د وخت په تېریدو او د نویو مسایلو په زیاتېدو دې اختلاف علمي بڼه غوره کړه. د هجرت په دویمه پېرۍ کې علماوو د احکامو د استنباط اصول وضع کړل او د فقهې د اصولو نوم یې ورباندې کېښود.

د فقهې اصولو علم ته اړتیا

کېدای شي څوك ووایي د اصولو علم ته د دې لپاره اړتیا نشته چې د اجتهاد دروازه تړلې ده او دفقهې اصول په اجتهاد کې کارول کېږي، خو څېړونکي عالمان وایي: د اجتهاد دروازه به د قیامت تر ورځې پورې د څه شرایطو لاندې خلاصه وي. اجتهاد د اصولو علم ته اړتیا لري نو د امت د ځینو علماوو لپاره د دې علم زده کړه لازمي ده، تر څو خلکو ته د هغوی مکلفیتونه په ګوته شي.

کله چې علماوو د اجتهاد د دروازې د بندېدو فتوا ورکړې، په شرعي مسایلو کې به د ځينو جاهلانو جرأت ته کتلي. پرته له دې چې هغوی د اجتهاد ځانګړتیاوې ولري، د اجتهاد دعواوې به بې کولې.

هغه څوک چې د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی، د هغوی لپاره هم د دې علم پېژندل ګټور دي، ځکه د امامانو د اقوالو ماخذونه او د دوی د مذهبونو بنسټونه پېژني، د اصولو دعلم په زده کړه د هغوی د اقوالو تر مینځ پرتله او د دوی په منهجونو او لارو نوي مسایل تخریج کولای شي.

په دې توګه ویلای شو له دې علم څخه د اسلامی شریعت په هکله په دریو عمده برخو کې ګټه اخیستل کېدای شي.

۱ـ هغه احکام چې د وخت او ځای په بدلون بدلیږي، که څه هم د پخوانیو فقهاوو نظریات پکې موجود وي، خو د وخت په تېرېدو نویو احکامو ته هم اړتیا لیدل کیږي.

۲ـ هغه نوي مسایل چې پخوا مطرح نه وو، لکه بانکونه، د شرکتونو ځینې ډولونه، ځینې طبي پوښتنې او نور، داسې مسایل هم نویو احکامو ته اړتیا لري.

۳ـ د مخکینیو فقهاؤو د نظریاتو ترمنځ پرتله او په هغو کې حق ته نژدې نظر پیدا کول هم د فقهې د اصولو په علم ترسره کیږي.

د وضعي قوانينو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري

لکه څنګه چې د شرعي احکامو پوهان د اصولو علم ته اړتیا لري همدا ډول د وضعي قوانينو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري. هغه اصول او قواعد چې په دې علم کې لوستل کیږي، لکه قیاس او د هغه اصول، د نصوصو د تفسیر قواعد، په معانیوو باندې د الفاظو د دلالت لارې چارې او د مختلفو دلایلو ترمینځ د تعارض په صورت کې د هغوی تر مینځ ترجیح دا ټول د وضعي قوانينو دپوهانو په کاریږي. تر څو چې وربانـدې پوه نه شي په خپل مسلک کې بریالی کیدای نه شي.

له همدې امله د شرعیاتو او حقوقو په پوهنځیو کې د اصول فقهې مضمون لوستل کېږي. که قاضي، وکیل او یا د قانون استاد اصول فقه ولولي، په خپله دنده کې به برلاسی وي.

فعالیت

آیا داسې پېښه مو یادیږي چې کومه منازعه، جنجال د دوو معامله دارانو تر مینځ د عقد د الفاظو له تفسیر څخه راپورته شوې وي؟

که نه دریادیږي، نو کوښښ وکړئ چې په خپل خیال کې داسې یو جنجال راجوړ کړئ، بیا یې په خپله کتابچه کې ولیکئ او نورو ته یې واوروئ. له لاندې مثال څخه ګټه واخلئ.

مثال: اشرف کریم ته ووېل: زه دا موټر په سل زره افغانۍ دربانديې پلورم، کريم ووېل: زه يې قبلووم، کله چې کريم د هغه د تسليمولو غوښتنه وکړه، اشرف ووېل: زما مقصد په راتلونکي وخت کې وعده کول وو، ځکه مې د مضارع لفظ کارولی. زه عقد پوره نه ګڼم، په راتلونکې کې مې که زړه شو موټر به دربانديې وپلورم او که نه، نه يې دربانديې پلورم.

د اصول فقه د علم د پراختيا مرحلې

د فقهې د اصولو علم د خپلې پراختيا په جريان کې له مختلفو مرحلو څخه تير شوی، چې په لاندې توګه بيانيږي:

اصول فقه د اسلام په لومړي دور کې

کله چې موږ د رسول اللهﷺ ژوند مطالعه کوو، داسې څه پکې پيدا کېږي چې هغهﷺ د صحابه کرامو رضوان الله عليهم اجمعين اجتهاد تاييد کړی. په يو حديث شريف کې راغلي چې کله رسول اللهﷺ معاذ بن جبل يمن ته استاوه، ورته يې وفرمايل: کله چې له کومې قضايي پيښې سره مخامخ شې څه به کوې؟ معاذرضي الله عنه ورته ووېل: زما پريکړه به په قرآن کريم وي، پيغمبرﷺ ورته وفرمايل: که پر قرآن کريم کې ونه موندل شي. ويې ويل: د رسول اللهﷺ په سنتو به فيصله کووم، بيا يې ورته وفرمايل: که په سنتو کې دې ونه موندله، ځواب يې ورکړ: بيا به اجتهاد کووم او کمی به پکې نه کووم، معاذ رضی الله تعالی عنه ويلي: رسول اللهﷺ زما سينه وټپوله او بيا يې وفرمايل:

«ټوله ستاينه هغه الله لره ده، چې د رسول الله استازی يې پر هغه څه بريالی کړ چې رسول الله يې خوښوي»[1]

---

۱ دا حديث د خلکو په ژبو مشهور دی، امام ابن القيم په خپل کتاب (اعلام الموقعين) تحقيق پکې کړی او د شهرت له کبله او همدار راز د خلکو د منلو له امله يې اعتباري ګڼلی او ويلی يې دي: په ځينو طرقو کې يې سند متصل دی. (إعلام الموقعين جـ ۱ ص ۲۰۲).

د مسلمانانو دویم خلیفه عمرﷺ ابو موسٰی الاشعري ته یو لیک استولی چې په هغې کې د خلکو ترمنځ د پرېکړې بنیادونه ذکر شوي، چې د تل لپاره د قضاء د اصولو لپاره اساسي مرجع ده. په دې کې لیکي: په هغو مسایلو کې چې ورکې زړه نازړه شې او په قرآن او سنتو کې نه وي، ځان ښه وربانديې پوهوه هغو ته ورته مثالونه پېژنه، بیا چارې یو پر بل قیاس کوه، چې الله ته خوښه او حق ته نژدې درته ښکاره شي هغه پلې کوه.

دا دواړه اثره په ښکاره د اجتهاد قواعد بیانوي او تائید يې کوي، حال دا چې اجتهاد د اصول فقه مغز دی او دا علم په اجتهاد راڅرخیږي.

د فقهې د اصولو علم د تابعینو په زمانه کې

دې دور کې د پېښو او واقعاتو د ډېروالي له امله اجتهاد هم ډېر شو، داسې خلک پیدا شول چې یوازې په علم او فتوا بوخت وو. لکه سعید ابن المسیب، ابراهیم النخعی، عطاء بن ابي رباح او داسې نور رحمهم الله تعالی، دوی ټولو په یوه مسأله کې د ښکاره نص دنه موجودیت په صورت کې ځانګړې لارې چارې درلودلې، له قیاس، مصالحو او داسې نورو وسایلو څخه يې کار اخیست.

د فقهې د اصولو علم د مجتهدینو امامانو په زمانه کې

د دویمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د اجتهاد میتودونه، په ښکاره بڼه یو تر بله ګوښې شول، د هر امام د استنباط قواعد د هغه په ذهن کې واضح وو چې د هغو په رڼا کې به يې اجتهاد کاوو، لکه امام ابوحنیفه رحمه الله (۸۰ هـ ـ ۱۵۰ هـ) چې په اجتهاد کې به يې لومړی په قرآن، بیا په سنتو تکیه کوله. که حکم به يې په هغو کې ونه موند، د صحابه وو فتاواوو ته به يې رجوع کوله، د هغوی تر مینځ اتفاقی مسایلو څخه نه تېرېده او که د دوی ترمینځ به اختلاف وو، نو په هغو کې به يې یو نظر غوره کاوو. د دوی له ویناوو پرته يې د تا بعینو په نظریو ځان پابند نه ګاڼه. څکه هغه يې هم د ځان په څیر بلل.که د کوم یوو نظر به يې خوښ شو، نو هغه به يې اخیسته او که نه، د قرآن او سنتو په رڼا کې به يې په خپل نظر عمل کاوه.

همدا راز امام مالک رحمه الله تعالی (۹۳ ـ ۱۷۹هـ) د شرعي احکامو په استنباط کې خپل اصول او ضوابط درلودل، چې له قرآن او احادیثو څخه يې وروسته د مدینې منورې خلکو عمل ته اعتبار ورکاوو. د مدینې د خلکو عمل د ده په نظر حجت وو او له هغې

څخه مخالفت ته يې جواز نه ورکاوو. همدا راز مرسله مصالح هم د نورو علماوو په نسبت د امام مالك رحمه الله تعالی په نزد زيات معتبر ګڼل شوي.

په دې توګه په دې پېړۍ کې ډېر فقهاء کرام موجود وو چې په اجتهاد کې يې ځانګړې تګلارې او اصول درلودل او په هغو روان وو، خو د دوی د تګلارو معيارونه په ځانګړي کتاب کې نه وو راټول شوي.

دا لړۍ همداشان روانه وه چې بيا امام شافعي رحمه الله تعالی (۱۵۰ _ ۲۰۴هـ) راغی. ده د فقهې په اصولو کې لومړی کتاب د (الرسالة) په نوم وليکه. په دې کتاب کې د دې علم اړونده دقيقې قضيې په ښه توګه بيان شوې چې د اصولو د علم تر ټولو پخوانی کتاب شمېرل کيږي او پر نورو اصولي موضوعاتو سربېره اوامر، نواهي، بيان، خبر، نسخه او د قياس د منصوصې علت حکم پکې څېړل شوی.[1]

فعاليت:

يو زده کوونکی دې د امام ابوحنيفه، بل دې د امام مالك او دريم دې د امام شافعي رحمه الله تعالی په هکله لنډ معلومات ورکړي.

پوښتنې:

۱ـ صحابه په قرآن او سنتو څنګه پوهېدل؟ آيا د فقهې د اصولو د علم په واسطه يې احکام ورڅخه راويستل او که په خپل ذوق او سليقه؟

۲ـ د اسلامي قلمرو له پراخېدو وروسته د احکامو په استنباط کې څه بدلون راغی؟

۳ـ اجماع څه مهال رامنځته ته شوه؟ او قياس څنګه پراخه شو؟

۴ـ د اصولو علم څنګه راپيدا شو؟

۵ـ د اصولو علم ته په کومو برخو کې اړتيا ده او څه ګټه لري؟

۶- داسې يو حديث وواياست چې د اجتهاد په اصولو او روا والي دلالت کوي.

۷- د عمر رضي الله عنه د هغه ليك لنډيز وليکئ چې ابو موسیٰ الاشعري ته يې استولی وو.

۸- د مجتهدينو امامانو د اجتهاد د اصولو په هکله خپل لنډ معلومات وليکئ.

۹- د فقهې د اصولو لومړنی کتاب څه نوميږي، چا ليکلی او څه شی پکې څېړل شوي؟

---

(۱)مقدمة ابن خلدون ص۴۵۵.

د فقهې د اصولو مدارس

د فقهې د اصولو له مدارسو څخه هغه میتودونه او تګلارې مراد دي چې زموږ د اصولو علماوو کارولي او زموږ د اصولو کتابونه ورباندې مشتمل دي. دا تګلارې دریو ډولو ته وېشلای شو:

۱- د فقهاوو مدرسه.

۲- د أصولیانو مدرسه.

۳- د پورتنیو دواړو تګلارو یوځای کوونکې مدرسه.

لومړی: د فقهاوو مدرسه

ددې مدرسې پیروانو د فقهې فرعي مسایل راټول کړل، یو بل ته ورته مسألو ته یې ګډ أصول جوړ کړل. داسې یې وېنېله چې دا اصول د مجتهدینو امامانو په ذهن کې وو او د هغو پر بنسټ یې دا فرعي احکام استنباط کړي. نو په دې مدرسه کې فقهي فروع له اصولو څخه مخکې منځ ته راغلي. بیا د فروعو د استقراء په نتیجه کې د هغو لپاره اصول استنباط شوي.

دې تګلارې ته حنفي فقهاوو ډېر خدمتونه کړي، چې اوس یې د حنفي تګلارې په نوم شهرت موندلی.

ددې تګلارې تعقیبوونکي ځینې مشهور کتابونه دادي:

۱- أصول الجصاص، د امام ابوبکر احمد بن علي رازي جصاص (متوفی:۳۷۰ هـ) لیکنه.

۲- کنز الوصول الی معرفة الأصول، د امام فخرالاسلام علي بن محمد بزدوي (متوفی: ۴۸۲ هـ) لیکنه.

۳- أصول السرخسي، د امام ابوبکر محمد بن احمد بن سهل سرخسي (متوفی: ۴۸۳ هـ) لیکنه.

دویم: د اصولیانو مدرسه

دې مدرسې ـ چې د متکلمینو مدرسه هم ورته وایي ـ د فقهې له فروعاتو پرته یوازې د اصولی قاعدو پیاوړتیا ته پام اړولی. که څه هم ددې مدرسې زیاتره پیروان د شافعي مذهب علما دي، خو په دې مدرسه کې د مذهبي تړاو اغېز ډېر کم لیدل کیږي. څرنګه چې د فقهې فرعي مسایل د اصولي قاعدو پر بنسټ راویستل کیږي، نو غوره داده چې دا قاعدې خپلواکه او مستقلې وي.

ددې مدرسې ځينې مشهور کتابونه په لاندې ډول دي:
۱- اللمع، د امام ابواسحاق شيرازي (متوفی: ۴۷۶هـ) ليکنه.
۲- المستصفی، د امام حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالي (متوفی: ۵۰۵ هـ) ليکنه.
۳- الإحکام في أصول الأحکام، د امام سيف الدين آمدي (متوفی: ۶۳۱ هـ) ليکنه.
۴- المحصول، د امام فخرالدين رازي (متوفی: ۶۰۶ هـ) ليکنه.

دریم: د فقهاوو او اصوليانو د ګډلارو يوځای کوونکې مدرسه

پدې کې شک نشته چې لومړنۍ دواړه مدرسې يو لړ ښېګڼې او مثبت ټکي لري. هره يوه يې داسې ځانګړتياوې لري چې په بله کې نه ليدل کيږي. پر همدې بنسټ ځينو علماوو د اصولو داسې کتابونه وليکل چې د دواړو مدرسو نظريات يې يکې راټول او يوه ګډلاره يې ترې جوړه کړه.

ددې مدرسې مهم کتابونه دادي:
۱- بديع النظام الجامع بين کتابي البزدوي والإحکام، د امام مظفرالدين احمد بن علي ساعاتي حنفي (متوفی:۶۴۹ هـ) ليکنه.
۲- التنقيح و شرحه التوضيح، د صدرالشريعة عبدالله بن مسعود حنفي (متوفی: ۷۴۷ هـ) ليکنه.
۳- شرح التوضيح، د شيخ سعد الدين عمر تفتازاني شافعي (متوفی: ۷۹۲ هـ) ليکنه.
۴- التحرير، د ابن الهمام حنفي (متوفی: ۸۶۱ هـ) ليکنه او التقرير شرح التحرير، د ليکوال د شاګرد، محمد بن امير الحاج (متوفی: ۸۷۹ هـ) ليکنه.
۵- مسلم الثبوت، د محب الله بن عبدالشکور بهاري (متوفی: ۱۱۱۹ هـ) ليکنه.

پوښتنې:

۱- د فقهي د اصولو مدارس څو دي؟ نومونه يې واخلئ.
۲- د هرې مدرسې ځانګړتياوې بيان کړئ.
۳- د اصولي مسايلو په څېړنه کې د فقهاوو او متکلمينو ميتودونه پرتله کړئ او هم د متکلمينو ځانګړتياوې بيان کړئ. همدا راز د دواړو ډلو د ځينو کتابونو نومونه هم واخلئ.
۴- ولې ځينو اصوليانو د فقهاو او متکلمين د ګډلارو د يو کولو په اړه کتابونه وليکل؟ په دې اړه د درې کتابونو نومونه واخلئ.

کورنۍ دنده:

په لوست کې د يادو شويو کتابونو پرته د اصولو د علم د نورو شپږو کتابونو نومونه وليکئ.

اته ويشتم لوست

د اسلامي شريعت مصادر (مآخذ)

د اسلامی شريعت څلور مصادر دي چې قرآن کريم او سنت نبوي يې اصلي او لومړني مصادر دي او اجماع او قياس په دويم مرحله کې ځای لري. په دې لوست کې به د قرآن کريم په اړه معلومات درکړو.

قرآن کريم

الله جل جلاله پر خپل پيغمبر قرآن کريم رانازل کړی او په قرآن کې يې د ژوندانه لارې چارې ټاکلي. الله ﷻ په خپل کتاب کې د انسانانو لپاره عقيده، عبادت، د ژوندانه نظام او نور ټول هغه شيان روښانه کړي چې انسانان ورته د دنيا او آخرت په هکله اړتيا لري. که چيرې انسانان ايمان راوړي، د قرآن کريم پر لارښوونو ځان پوه کړي او وربانديې عمل وکړي نو له شکه پرته به د انسانيت لوړو درجو ته ورسيږي.

قرآن کريم د شريعت لومړی مصدردی

الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ۞أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ [المائدة: ۴۹ـ۵۰]

ژباړه: نو ای محمده ﷺ، ته د الله له نازل کړي قانون سره سم ددې خلکو د چارو فيصله وکړه او د هغو د خواهشاتو پيروي مه کوه. پام کوه چې دا خلک تا په فتنه کې وانه چوي. ديوې ذرې په اندازه هم له هغه هدايت نه وانه وړي چې الله تاته درلیږلی دی. که دوی ورڅخه مخ واړوي نو وپوهيږه چې الله ﷻ ددوی د ځينو ګناهونو په مجازات کې په غم کې ددوی د لتاړولو اراده کړې ده او دا حقيقت دی چې دا خلک زياتره فاسقان دي. (که دوی د خدای له قانون څخه مخ اړوي) نو آيا بيا د جاهليت فيصله غواړي؟ په داسې حال کې کوم خلک چې پر الله ﷻ باور لري د هغو په نزد له الله نه بل غوره فيصله کوونکی هيڅ نشته.

قرآن کريم د شريعت د دلايلو بنسټ دی. د شريعت نور دلايل لکه سنت، اجماع او قياس له قرآن څخه اخيستل شوي او د حجيت ثبوت يې پر قرآن کريم ولاړ دی.

قرآنکريم د فقهي احکامو لومړی مصدر دی.

قرآنکريم د بشريت لارښود دی، د انسانيت د اصلاح لپاره زرينې لارښوونې لري ترڅو انسانان له هلاکت څخه وژغوري، دغه لارښوونې هر اړخيز دي. د عقيدی اصلاح، د

اخلاقو اصلاح او همدا راز د عبرت په موخه د پخوانیو امتونو کیسې په قرآنکریم کې راغلي دي. خو د فقهی احکامو آیتونه یې پنځه سوو ته رسیږي چې له هغو څخه فقهي احکام استنباط کیږي.

د قرآن کریم تعریف

که څه هم قرآن کریم د زیات شهرت له امله تعریف ته اړتیا نه لري، خو بیا هم اصولیانو د قرآن تعریف ته پام اړولی او په دې هکله یې داسې ویلي: «هو القرآن المنزل على رسول الله ﷺ المكتوب في المصاحف المنقول عن النبي ﷺ نقلا متواتراً بلا شبهة» قرآن کریم پر رسول الله ﷺ هغه نازل شوی کتاب دی چې په سپارو کې لیکل شوی او له کومې شبهې پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه نقل شوی.

د قرآن کریم په اړه باید په لاندې ټکو وپوهیږو

لومړی: قرآن کریم یوازې هغه کتاب ته ویل کیږي چې پر محمد ﷺ نازل شوی. په دې بنسټ نورو اسماني کتابونو، لکه تورات او انجیل ته چې پر محمد ﷺ نه دي نازل شوي، قرآن کریم نشو ویلای.

دویم: د لفظ او معنا دواړو مجموعې ته قرآن ویل کیږي. په تعریف کې د المکتوب ټکی د (ثابت) په معنا دی. دا ځکه چې په پاڼو کې موږ ته یوازې ټکي ښکاري. نه لفظ اورو او نه معنا وینو، بلکې لفظ او معنا پدې ټکو کې پراته او نغښتي دي. نو ویلای شو چې د قرآن کریم لفظ په حقیقي ډول ثابت دی او معنا یې په تقدیري توګه په ټکو کې پرته ده.

دریم: قرآن کریم موږ ته په متواتر ډول رارسېدلی، یعنې داسې یوه ټولې تر موږه رارسولی چې په دروغو باندې د هغوی توافق او یووالی ناشونی دی. دا ځکه چې د شمېر پر ډېروالي سربېره هغوی له یوې سیمې او یو قوم څخه هم نه دي. دا تواتر د قرآن کریم د نقلولو په ټولو پړاوونو کې موجود دی. لومړی، وروستی او منځنی پړاو د تواتر له نظره هیڅ توپیر سره نه لري او ټول سره یو برابر دي.

پدې بنسټ هغه قراءتونه چې په متواتر ډول ندي رانقل شوي، له قرآن کریم څخه نه شمېرل کیږي، لکه د عبدالله بن مسعود څخه په روایت شوي قراءت کې چې د ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ [البقرة: ۱۹٦، المائدة: ۸۹] په پای کې د (متتابعات) ټکی ورزیات شوی. علما وایي چې پدې قراءت کې د (متتابعات) ټکی د عبدالله بن مسعود له پلوه د (ثلاثة أيام) تفسیر دی او د قرآن له الفاظو څخه نه شمېرل کیږي.

څلورم: قرآن کريم د الله تعالی له ژمني سره سم له زياتوني او کموني څخه محفوظ دی.
الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي يو.
په قرآن کريم کې د خلکو له خوا، نه کومه زياتونه او کمونه رامنځته شوې او نه څوک ددې توان لري چې په قرآن کريم کې زياتوالی او نقصان راولي. دا ځکه چې الله ﷻ پخپله د قرآن کريم د ساتنې او حفاظت ژمنه کړې.
پنځم: قرآن کريم معجز کتاب دی او هيڅ بشر نشي کولای چې د قرآن په څېر کتاب وليکي. الله ﷻ فرمايي: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ۸۸].
ژباړه: ووايه (ای محمده) که انسانان او پيريان ټول لاسونه يو کړي او ددغه قرآن غوندې دکوم شي د راوړلو هڅه وکړي، نو رابه يې نشي وړلای، که ټول يو له بل سره مرسته وکړي هم.

فعاليت
په قرآن کريم کې د بقره سورت درويشتم او د هود سورت ديارلسم آيت ولولئ او د قرآن کريم د هغې تحدي او ننګوني په اړه معلومات ورکړئ چې قرآن کريم عربو ته د قرآن کريم په څېر کتاب جوړولو په اړه اعلان کړی وه.

د قرآن د اعجاز اړخونه
د قرآن کريم لومړی اعجاز دا وو چې په خپل بلاغت سره يې ټول عرب حيران کړل، ځکه هغوی پخوا هيڅکله دومره له بلاغته ډک کلام نه وو اورېدلی.
سره له دې چې قرآن په يوه نالوستي شخص نازل شوی، خو د ژوند لپاره يې داسې نظام وړاندې کړ چې تل پر بل هر نظام لوړ او پورته دی. دا نظام په هغو اعتقادي اصولو، عملي احکامو او لوړو اخلاقي ارزښتونو مشتمل دی چې بشر ورته ټينګه اړتيا لري او په ټولنه کې امن، پراخي، نېکمرغي او ډاډ رامنځته کولی شي. که چېرې قرآن د الله ﷻ کلام نه وای او پيغمبر ﷺ له ځانه جوړ کړی وای، نو هرو مرو به پکې ټکر او اختلاف موجود وو.
دا هم د قرآن کريم اعجاز دی چې عرب يې د پخوانيو امتونو له هغو پېښو خبر کړل چې دوی يې په اړه هيڅ معلومات نه درلودل. الله ﷻ په دې اړه فرمايي: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

﴿نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [هود: ٤٩].

ژباړه: (ای محمدهﷺ!) دا غيبي خبرونه دي چې موږ يې تاته وحی کوو. له دې نه مخکې نه ته ورباندې پوهېدلې، نه ستا قوم، نو صبر وکړه، راتلونکې د پرهېزګارانو (په ګټه) دی.

د قرآن کريم بل اعجاز دا دی چې په راتلونکې کې د پېښېدونکو واقعاتو په اړه يې خلکو ته خبر ورکړ. دا پېښې وروسته د قرآن له وينا سره سمې رامنځته شوې. د الله ﷻ دا وينا له همدې جملې څخه ده چې فرمايي: ﴿الم ۞ غُلِبَتِ الرُّومُ ۞ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾[الروم: ١ـ ٤].

ژباړه: ا- ل- م. روميان مغلوب شوي دي. په نږدې هيواد کې او له خپل دغه مغلوبوالي نه وروسته به هغوی برلاسي شی. په څو کلونو کې دننه، يوازې د الله واک دی مخکې هم او په وروسته کې هم او دا به هغه ورځ وي چې خوشحاله به شي مسلمانان.

همدا راز قرآن کريم ځينو داسې علمي حقايقو ته اشاره کړې چې ساينس اوس ثابت کړل، الله ﷻ فرمايي: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنبياء: ٣٠].

ژباړه: آيا هغه کسان چې کافران دي، غور نه کوي چې دغه ټول اسمانونه او ځمکه يو له بل سره نښتي وو، بيا موږ دوی دواړه بيل کړل او له اوبو نه مو هر ژوندی شی پيدا کړ. آيا هغوی (زموږ دغه خلاقيت) نه مني؟

فعاليت

لاندې آيتونه په قرآن کريم کې پيدا او پر معنا يې ځانونه پوه کړئ:

- ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۞ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ۞ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [الذاريات:٤٧ـ ٤٩]

ـ ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ [المؤمنون: ١٢ـ١٤]

په پورتنيو آيتونو کې د اعجاز په اړه وغږيږئ.

د قرآن کریم ثبوت قطعي دی

الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ٩] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي يو.

په دې کې هيڅ شک نشته چې الله پاک د قرآن د ساتنې ژمنه پوره کړې. قرآن کريم له يو نسل څخه بل نسل ته په تواتر سره تر موږه رارسېدلی. رسول الله ﷺ قرآن کريم په يادو زده کړ او له وفاته وړاندې يې جبريل عليه السلام ته واوروله. اصحابو له رسول الله ﷺ څخه قرآن زده کړ او تابعينو بيا له اصحابو د قرآن زده کړه کوله. د قرآن کريم د زده کړې دا لړۍ تر نن ورځې روانه ده[1].

محمد بن نظام الدين انصاري وايي: اهل سنت والجماعت په دې اتفاق کړی چې په سورتونو کې په ترتيب سره د آيتونو کېښودل د پيغمبر ﷺ په امر تر سره شوي او په دې خبره هم اجماع شوې چې قرآن کريم له شکه پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوی[2].

په متواتر ډول د قرآن کريم رانقلېدلو معنا دا ده چې قرآن قطعي السند دی. په متواترو او قطعي اسنادو کې د شک ځای نشته. د قرآن کريم معتبر قراءتونه ټول متواتر دي. د غيرمتواترو يا شاذو قراءتونو موجوديت کومه ستونزه نه ده. پر دې سربېره د متواترو قراءتونو سره د شاذو قراءتونو اختلاف د قراءت په متن کې نه، بلکې د قراءت په شکل کې دی. الله پاک د قرآن کريم ثبوت له شک څخه خوندي کړی. قرآن د فقهې بنسټ او هغه تله ده چې د فقهې احکام پرې تلل کيږي. نو کله چې د يوه حکم دليل د قرآن آيت وي، د دليل د ثبوت او سند په اړه څېړنې ته اړتيا نشته، ځکه چې قرآن قطعي الثبوت دی. په دې توګه که د قرآن کريم په دليلونو کې څېړنه کيږي نو هغه به د دلالت له پلوه وي نه د ثبوت او سند له پلوه.

پوښتنې:

١- قرآن تعريف کړئ او هم روښانه کړئ چې آيا قرآن د الفاظو نوم دی، که د معنا، او که د دواړو؟

٢- متواتر روايت څه ته وايي او په آحادو روايتونو نقل شوي قراءتونه قرآن بلل کيږي که نه؟

٣- د قرآن د اعجاز په اړخونو رڼا واچوئ.

---

(١) په دې هکله وګوره: د غزالي کتاب:المستصفی ١٠١\١ او د علامة عبد العلي محمد بن نظام الدين الأنصاري كتاب: فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت في أصول الفقه ٢\ ١٣ دار الفكر، بيروت - لبنان.

(٢) فواتح الرحموت١٣-٢/١٢.

نهه ویشتم لوست

د قرآن کریم حکمونه

په قرآن کریم کې بېلا بېل حکمونه موجود دي چې کولای شو په دریو ډولو یې ووېشو.

لومړی: هغه احکام دي چې له عقیدې سره تړاو لري، لکه پر الله ﷻ ایمان، پر ملایکو ایمان، پر کتابونو، رسولانو او د آخرت پر ورځ ایمان چې د توحید په کتابونو کې ورباندې خبرې کېږي.

دویم: هغه احکام چې د نفسونو په پاکولو پورې اړه لري، د دوی خویونه دکمال لور ته بیايي، دا ډول د اخلاقي احکامو په نوم یادیږي او د څېړنې ځای یې د اخلاقو علم دی.

دریم: هغه حکمونه چې د مکلفو انسانانو په عملونو او ویناوو پورې اړه لري او د فقهي په نامه یادیږی. دا حکمونه ډېر ډولونه لري چې په لاندې توګه دي:

أ- عبادتونه: لکه لمونځ، روژه او نور چې د ادا کولو موخه یې له الله ﷻ سره اړیکې ټینګول دي.

ب- د کورنی احکام: لکه نکاح، طلاق، نسب، میراث، نفقه او داسې نور.

ج- د معلاملاتو احکام: لکه د اخیستلو او خرڅولو بېلابېل ډولونه او د هغې اړونده مسایل.

د- د جنایتونو او سزاګانو احکام: لکه د حدودو، قصاص او تعزیروونو جرمونه او د هغوی سزاګانې. دې ډول احکامو ته په شریعت کې د جنایاتو فقه وايي چې موخه یې د دین، ځان، ناموس، عقل او شتمنیو ساتنه ده.

هـ - د قضاء، ګواهي او سوګند احکام: ددې فقهي موخه د خلکو تر منځ په عدالت پرېکړه کول دي.

و- د دولت اړونده احکام: د فقهې په دې څانګه کې د حکومت او اتباعو په حقونو او مسؤلیتونو خبرې کیږي او د اساسي قانون موضوعات پکې بیانیږي.

ز- له نورو دولتونو سره د اسلامي دولت اړیکې: د فقهي دا حکمونه د سولې او جګړې پر مهال له نورو دولتونو سره د اسلامي حکومت اړیکې بیانوي. همدا راز د اسلامي دولت دننه له پردیو سره، چې د مستأمنینو په نامه یادیږي، اړیکې روښانوي.

ح- اقتصادي حکمونه: دا حکمونه د دولت د مالي سرچینو، لګښتونو او د بډایانو په مالونو کې د بې وزلو د حقونو اړونده چارې تنظیموي.

په قرآن کریم کې د احکامو بیان

الله ﷻ فرمایي: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ [النحل: ۸۹] **ژباړه:** موږ دغه کتاب پر تا نازل کړی دی چې په ښکاره د هر شي څرګندوونکی دی او د هغو خلکو لپاره هدایت، رحمت او زېری دی چې امر منلو ته یې غاړه ایښې.

همدا راز په بل ځای کې فرمایي: ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ [الأنعام: ۳۸]. **ژباړه:** موږ په دې کتاب کې څه نیمګړتیا نه ده پرېښې.

په قرآن کې د احکامو د بیان طریقې

په قرآن کریم کې د ټولو احکامو بیان شوی دی خو دا احکام په درې طریقو بیان شوي:

لومړی: د شریعت د عمومي قاعدو او بنسټونو بیانول.

دویم: په مجمله توګه د احکامو بیانول.

دریم: په تفصیلي توګه د احکامو بیانول.

لومړی ډول: د شریعت د هغو عمومي قاعدو او اصولو یادونه چې د احکامو د راویستلو او تشریع بنسټ بلل کېږي. د دې اصولو یو څو بېلګې په لاندې ډول دي:

د شورا قاعده: الله ﷻ فرمایي: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ [الشورى: ۳۸]، په بل ځای کې فرمایي: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹]

د عدالت لزوم: الله ﷻ فرمایي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ۹۰]، الله تعالی په عدل امر کوي.

په همدې توګه په بل ځای کې فرمایي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ [النساء: ۵۸]، الله تعالی تاسو ته د امانتونو(په هکله)، خاوندانو ته د سپارلو امر کوي، او د دې چې کله د خلکو تر مینځ پرېکړه کوئ نو په عدل به یې کوئ.

د بل چا په ګناه څوک نه نیول کیږي: په دې اړه اللهﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ [الأنعام: ١٦٤]، د هیڅ نفس کسب (لاس ته راوړنې) له ده پرته په بل چا نه حسابیږي، او هیڅ پیټی پورته کوونکی د بل چا پیټی نه پورته کوي.

سزا به د ګناه په کچه وي: د الله پاک وینا ده: ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ [الشورى: ٤٠]، د بدۍ جزا د هغه په ډول بدي ده.

د خلکو د مالونو حرمت او د اخیستلو خرڅولو رواوالی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ [النساء: ٢٩]، ای مؤمنانو په خپل منځ کې یو د بل مالونه په باطله سره مه خورئ، مګر که ستاسو په رضا تجارت وي.

د سود او قمار حراموالی او د هر هغه څښاک او خوراک حراموالی چې د انسان بدن ته زیان رسوي. په دې اړه د الله پاک وینا ده چې: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ [البقرة: ٢٧٥]، او الله تعالی بیعه روا او سود یې حرام کړی.

همدا راز فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ٩٠]، ای مؤمنانو شراب، قمار، بتان او غشي اچول پلیتي ده له شیطاني چارو څخه دي، نو ځان ورڅخه وساتئ، څو بریالي شئ.

د ښیګړې په کارونو کې له یو بل سره مرسته: د ټولو هغو کارونو ترسره کول چې د امت ښیګړه پکې وي. همدا راز د بدیو او ظلم په کارونو کې له مرستې کولو څخه ځان ژغورل. الله پاک فرمايي: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ [المائدة: ٢]، او یو له بل سره په نېکۍ او پرهیز ګارۍ کې مرسته وکړئ او په ګناه او تېري کې یو له بل سره مرسته مه کوئ.

د ژمنو پوره کول: په دې اړه الله تعالی فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ١]، ای مؤمنانو په تړونونو وفا وکړئ.

د ټګۍ او خیانت حراموالی: الله پاک فرمايلي: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ١٨٨]، په خپلو منځونو کې یو د بل مال په باطله مه سره خورئ، او حاکمانو ته یې د دې لپاره مه ور وړاندې کوئ چې د خلکو یوه برخه مال په ګناه وخورئ، سره له دې چې پوهیږئ.

له ګناه پرته آساني غوره کول: په دې هکله په قرآن کريم کې داسې راغلي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة: ۱۸۵]،الله تعالی په تاسو د اسانی اراده لري، او په تاسو د سختي اراده نه لري.

بل ځای فرمايي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ [النساء: ۲۸]، الله تعالی اراده لري چې په تاسو اساني راولي او انسان ضعيف پيدا شوی.

همدا راز فرمايي: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ [الحج: ۷۸]، او په دين کې يې په تاسو سختي نه ده لازمه کړې.

د اړتيا پر مهال د حرامو رواوالی: په دې هکله د الله پاک وينا ده چې: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ۱۷۳]، څوک چې (د حرامو خوړلو ته) اړ شي او سرکشي او تېری کوونکی نه وي نو هيڅ ګناه وربانديې نشته (چې د ضرورت په اندازه ورڅخه ګټه واخلي) بې شکه الله بښونکی او مهربان دی.

د عمومي اصولو او قاعدو په توګه د ځينو احکامو بيانول د شريعت د پراخوالي لامل شوي او اسلامي شريعت ته دا وړتيا ورپه برخه کوي چې د نويو پېښېدونکو مسايلو لپاره د حل مناسبې لارې په ګوته کړي.

فعاليت

د الله پاک ددې وينا له مخې: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ۹۰] قرآن کريم د عدالت بنسټ دی.

کورنی، ګاونډيانو او ټولګيوالو سره په تعامل او د ژوند په ټولو چارو کې د عدالت د تطبيق په اړه وغږيږئ.

هر زده کوونکی دې د عدالت د تطبيقولو په اړه يو ژوندی مثال پخپله کتابچه کې وليکي او ملګرو ته دې يې وړاندې کړي.

دويم ډول: په مجمله توګه د احکامو بيانول.

قرآن ځينې احکام مجمل بيان کړي، په داسې توګه چې بيان ته اړتيا لري، لکه د لمانځه، زکات، حج او سود احکام.

دا احکام په مجمل او لنډ ډول په قرآن کريم کې راغلي خو پيغمبرﷺ د خپلو وينـاوو او عملونو په وسيله هغه روښانه کړي. ددوی ارکان، شرطونه او اړونده ټول آداب او مـسايل يې بيان کړي.

دريم ډول: په تفصيلي توګه د احکامو بيانول.
تفصيلي احکام په قرآن کريم کې لږ دي، چې بېلګې يـې د ميـراث انـدازې، د طـلاق او لعان څرنګوالی، د محرمو ښځو بيان او داسې نور دي.

پوښتنې:

۱- د قرآن کريم احکام په درې ډوله دي. هر ډول يې له مثال سره بيان کړئ.
۲- په قرآن کريم کې د پنځو عملي حکمونو په اړه هراړخيزه رڼا واچوئ.
۳- احکامو لره د قرآن بيان په درې ډوله دی، شرحه يې کړئ او بېلګې يې هم وليکئ.

دېرشم لوست

نبوي سنت

د اسلامي شريعت له مصادرو څخه دويم مصدر نبوي سنت دی. سنت څه ته ويل کيږي؟ په قرآن کې د سنتو د حجيت دليلونه کوم دي؟ او سنت څو ډولونه لري؟

دا ټولې هغه پوښتنې دي چې په دې لوست کې به ورته ځواب ووايو.

د سنت تعريف

سنت په لغت کې لارې او کړو وړو ته ويل کيږي.

د اصوليانو په اصطلاح کې د رسول اللهﷺ ويناوو، کړنو او تقرير ته سنت ويل کيږي.

د رسول اللهﷺ د ويناوو مثالونه ډېر زيات دي. د بېلګې په ډول د رسول اللهﷺ دا وينا چې فرمايي: صلوا كما رأيتموني أصلي[1]. همدا راز د پيغمبرﷺ دا وينا: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ»[2] د سنت مثالونه دي.

د سنت په تعريف کې د کړنو څخه مقصد د رسول اللهﷺ هغه اعما ل دي چې د اسلامي شريعت د تطبيقولو پر مهال يې تر سره کړي، لکه د لمانځه، حج او غزاګانو پر مهال.

د تقرير معنا داده چې د رسول اللهﷺ په وړاندې يو کار تر سره شي، يا د اصحابو د کومې کړنې په اړه ورته خبر ورکړل شي او رسول اللهﷺ ورباندې سکوت (چوپتيا) غوره کړي. د داسې کارونو په وړاندې د رسول اللهﷺ چوپتيا د هغه کار د رواوالي معنا ورکوي. د تقرير يوه بېلګه د تيمم د آيتونو له نازلېدو مخکې د رسول اللهﷺ په وړاندې د اوبو د نشتوالي پر مهال د اصحابو تيمم وهل دي. همدا راز د اصحابو په پرېکړو او اجتهاد باندې د رسول اللهﷺ سکوت او چوپتيا د تقرير مثال دی. په همدې توګه د رسول اللهﷺ په وړاندې د اصحابو له خوا د ځنګلي خرو او سمسارو غوښه خوړل او د پيغمبرﷺ چوپتيا د تقرير بله بېلګه ده. تقرير يا په کارونو باندې چوپتيا ځکه د رواوالي دليل شمېرل کيږي چې رسول اللهﷺ د ناروا کارونو د کولو پر مهال چې بيان ته به اړتيا وه، چوپ نه پاتې کېده.

---

(١) رواه البخاري او أبو داود او أحمد.

(٢) رواه مسلم.

فعالیت

د خپل ذهن څخه د قولي سنت درې مثالونه، د فعلي سنت دوه مثالونه او د تقریري سنت یو مثال وړاندې کړئ.

د سنتو حجیت

فقهاوو په دې خبرې اتفاق کړی چې سنت د اسلامي شریعت یو مهم اصل دی. قرآن کریم زیاتره شرعي احکام په لنډ او مجمل ډول بیان کړي چې رسول الله ﷺ په خپلو ویناوو او افعالو سره د هغو احکامو تشریح کړې لکه د لمانځه، زکات او حج احکام.

د سنتو د حجیت په هکله قرآني دلایل په دې ډول دي.

۱- الله تعالی فرمایي: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ (النساء: ۸۰). **ژباړه:** چا، چې د پیغمبر اطاعت وکړ هغه په اصل کې د خدای اطاعت وکړ او چا، چې مخ واړوه، نو په هر صورت موږ پر دې خلکو د څارونکې او ساتونکې په توګه نه یې لیږلی.

د رسول الله ﷺ اطاعت په حقیقت کې د الله پاک اطاعت دی، دا ځکه چې رسول الله ﷺ د الله پاک له حکمونو پرته په بل څه امر نه کوي. نو د الله ﷻ د حکمونو په څېر د رسول الله ﷺ د حکمونو منل هم واجب دي.

۲- د سنتو د حجیت بل دلیل د الله پاک دا وینا ده: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ۳۲]. **ژباړه:** (دوی ته) ووایه چې: د الله او رسول اطاعت ومنئ. که هغوی مخ واړاوو نو الله پاک له کافرانو سره مینه نه کوي.

په دې آیت کې الله د خپل ځان او پیغمبر ﷺ په اطاعت کولو امر کړی او خبر یې ورکړی چې د الله ﷻ او پیغمبر ﷺ د امر څخه سرغړونه د کفر لامل کیږي.

۳- دا هم د سنتو د حجیت دلیل دی چې فرمایي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶] **ژباړه:** هیڅ یو مؤمن او هیڅ یوه مؤمنه دا حق نه لري چې کله الله او د هغه رسول د کومې معاملې فیصله وکړي چې هغه ته پخپله د خپلې معاملې د فیصله کولو اختیار حاصل اوسي. او څوک چې له الله او د هغه له رسول نه سرغړاوی وکړي نو هغه په ښکاره ګمراهۍ کې وغورځېده.

دا آیت څرګندوي چې الله ﷻ د خپل حکم او د پیغمبر د پرېکړې د منلو په ورانـدې د مومنانو څخه واك اخیستی او مومن نشي کولای چې د رسول الله ﷺ امر رد کړي او ویې نه مني بلکې مومنان د رسول الله ﷺ د امر په منلو مکلف دي.

۴- د سنتو د حجیت بل دلیل د قرآن کریم دا آیـت دی: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَـا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ [الحشر: ۷] او څه چې رسول درتـه راوړه نـو ویې منئ او عمـل پرې وکړئ، او له کوم څه څخه مو چې منعه کړي، نو ورڅخه منعه شئ.

په قرآن کریم کې د سنتو پر حجیت دلیلونه ډېر زیات دي. قـرآن د سـنتو درجـه بیـان کړې، د رسول الله ﷺ د امر په منلو یې حکم کړی او د هغه له مخالفت څخه یـې خلـك ډارولي.

د سنتو په ساتنه کې د علماوو زیار

سنت د الله ﷻ له خوا پیغمبر ﷺ ته د وحی یو ډول دی. د رسـول الله ﷺ هـره وینـا او عمـل حق دی. د قرآن د عملي بېلګې په توګه د رسول الله ﷺ په سنتو کې د ټولنې حـالات او د چاپېریال ظروف په پام کې نیول شوي چې دا حالات او ظروف وخت پـه وخـت بـدلون مومي. د بېلګې په ډول رسول الله ﷺ اصحابو ته د قرآن د لیکلو په څېر د حـدیثو د لیکلـو امر نه وو کړی، ځکه نو د حدیثو یا سنتو لیکل د لومړۍ پېړۍ راوروسته رواج شول. خـو د پیغمبر اصحابو د رسول الله ﷺ احادیث په یادو زده کړي وو او بیا یـې تـابعینو تـه ورزده کړل چې تابعینو بیا وروسته نسلونو ته وښودل او دا لړۍ تر ننه روانه ده.

په وروسته وختونو کې چې د حدیثو علم ته پاملرنه زیاته شوه، یو شـمېر خلکـو لـه خپلـه ځانه د حدیثو جوړول پیل کړل او دغه له ځانه جوړې شوي خبرې د حدیثو سره ګـډې شوې. دغه مهال د حدیثو د سوچه ساتنې او د حدیثو په روایت کې د درواغو د مخنیـوي لپاره یو زیات شمېر مخلص علما رامخې ته شول او خپل ژوند یـې دې چـارې تـه وقـف کړ. کله چې سړی د حدیثو د علم مطالعه کوي، نو ددې سترو علماوو پراخه کوښښونو او بې ساري زیار ته ګوته پر غاښ پاتې شي. په رښتیا چې د حدیثو علماوو پـه دې لار کـې ستر خدمتونه تر سره کړي.

دې علماوو د حدیثو د راویانو لپاره ځانګړي شرطونه کېښودل. د عقـل، قـوي حـافظې او عدالت له درلودلو پرته د چا حدیث نه منل کېده. دوی د حدیثو د ساتنې لپـاره یـو نـوی علم رامنځته کړ چې د جرحې او تعدیل په نامه یـادېږي او د اسلامي امـت لپـاره یـو نـه

هېرېدونکی وياړ دی. علماوو، د جرح او تعديل پر اساس ټول راويان چاڼ کړل او هر چا ته يې خپل ځای وټاکه. په دې کار کې له هيچا ونه وېرېدل، څوک چې د باور وړ نه وو هغه يې بې باوره وګڼل او څوک چې مردود وو، هغه يې رد کړل. د يوو راوي لپاره يوازې عدالت او اهليت بس نه وو، بلکې پر عدالت او اهليت سربېره ذهني ويښتيا، غښتلې حافظه، له غفلته لرې والی او د راويانو پېژندل اړينه خبره وه. پر همدې بنسټ ددې علماوو تر منځ دا خبره ډېره مشهوره وه، چې: د حديثو علم دين دی، نو له چا څخه چې دين زده کوی، لومړی د هغه شخصيت وپېژنئ.

د اصوليانو په وړاندې د سنتو ډولونه او د هغو درجې

اصوليانو مبارک سنت په دوو ډولو وېشلی:

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دويم: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی.

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دا سنت په درې ډوله دی چې درېواړه ډولونه يې د منلو وړ دي.

۱- متواتر: هغه روايت ته ويل کيږي چې دومره زياتو کسانو له يو بل څخه روايت کړی او رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي، چې په درواغو د دومره زياتو کسانو د راټولېدلو وېره نه وي.

پنځه وخته لمونځونه، د هغوی رکعتونه او د ادا کولو څرنګوالی او د زکات اندازې د متواتر روايت مثالونه دي.

د متواتر حکم: متواتر روايت د انسان علم او يقين راولي او په دليل نيولو کې د قرآن کريم په څېر قوي دی.

۲- مشهور: هغه روايت ته ويل کيږي چې له رسول اللهﷺ څخه يوه يا دوه کسانو روايت کړی وي خو په وروسته پړاوونو کې يې راويان دومره زيات وي چې په درواغو بې د راټولېدو وېره نه وي.

د مشهور حکم: مشهور حديث په آحادو حديثونو کې تر ټولو لوړه درجه لري او له متواتره راښکته دی. د جمهورو علماوو په وړاندې ګومان(ظن) مينځ ته راوړي او د حنفيانو په نزد اطمينان رامينځ ته کوي. له متواتر راښکته دی او منکر يې کافر نه ګڼل کيږي.

۳- آحاد حدیثونه: هغه چې یو یا دوه کسانو روایت کړی وي او د مشهور درجې ته نه وي رسېدلی.

د آحادو حکم: د جمهور علماوو په وړاندې دا ډول حدیثونه ګومان (ظن) رامنځ ته کوي نه یقین. په دې ډول حدیثونو عمل کول د ټولو امامانو په نظر واجب دي، خو حنفیانو پرې یو بل شرط هم ورزیات کړی او هغه دا چې د آحاد حدیث راوي باید په عمل کې د خپل روایت مخالفت نه وي کړی.

دویم: هغه سنت چې سند یې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی

کوم حدیث چې سند یې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی، هغه به یا مرسل وي یا منقطع.

مرسل هغه حدیث ته ویل کیږي چې تابعي نېغ په نېغه له رسول الله ﷺ څخه روایت وکړي او صحابي له سند څخه وغورځوي. مرسل حدیث د حنفیانو او مالکیانو په وړاندې داسې حجت دی لکه موصول حدیث (موصول هغه حدیث ته ویل کیږي چې له سند څخه یې کوم راوي نه وي غورځول شوی). نورو امامانو بیا د مرسل حدیث د منلو لپاره یو لړ شرطونه ایښي چې تفصیلات یې د اصولو په کتابونو کې بیان شوي.

منقطع هغه حدیث ته ویل کیږي چې له صحابي پرته کوم بل راوي له سند څخه غورځول شوی وي. دا ډول حدیث په اتفاق سره د کوم حکم دلیل کېدای نشي.

پوښتنې:

۱- د سنت لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قولي، فعلي او تقریري سنتو لپاره یو یو مثال وړاندې کړئ.

۲- د سنتو د حجیت لپاره له قرآن څخه دلیلونه ووایئ.

۳- د سنتو په ساتنه کې د علماوو په کوښښونو رڼا واچوئ.

۴- د متصل السند حدیثونو ډولونه او حکم بیان کړئ.

۵- مرسل حدیث تعریف کړئ او حکم یې بیان کړئ.

یو دیرشم لوست

اجماع

اجماع د اسلامي شریعت دریېم مصدر دی. په دې لوست کې به د اجماع د تعریف، حجیت، مراتبو، د کېدو امکان او اړونده موضوعاتو په اړه رڼا واچوو.

د اجماع تعریف

اجماع په لغت کې کلک هوډ او اتفاق ته وايي.

د اصولو د علم په اصطلاح کې د اجماع تعریف داسې دی: په یوه زمانه کې په کوم شرعي امر باندې د امت د مجتهدینو اتفاق ته اجماع ویل کېږي[1].

د اجماع حجیت

اسلامي فقها په دې متفق دي چې د اجماع حجیت له قرآن او سنت څخه ثابت دی.

د قرآن کریم څخه پرې دا آیت دلیل دی: ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ [النساء: ۱۱۵] **ژباړه:** چا چې د پیغمبر د ښمنۍ ته ملا تړلې وي او د مومنانو له طریقې نه پرته په کومه بله لاره لاړ شي، په داسې حال کې چې سمه لاره ورته څرګنده شوې وي؛ نو هغه به موږ په هماغه لوري وخوځوو چې هغه په خپله ورګرځېدلی او دوزخ ته به یې ننباسو چې خورا بد استوګنځی دی.

الله په دې آیت کې د مسلمانانو د لارې مخالفت کوونکو ته د وعید یادونه کړې، نو څرګنده شوه چې د مسلمانانو د لارې پیروي کول واجب دي او هغه چاره چې مسلمانانو پرې اتفاق کړی وي د مسلمانانو لار بلل کېږي.

له احادیثو څخه د رسول اللهﷺ دا وینا د اجماع د حجیت دلیل دی: **«لاتجتمع أمتي على ضلال»**[2] **ژباړه:** زما امت په ګمراهۍ نه راټولیږي.

---

(۱) مسلم الثبوت ج۲ ص۲۱۱، وفتح الغفار ص ۳۵۰.

(۲) رواه ابن ماجة في كتاب الفتن رقم الباب ۸ رقم الحديث ۳۹۵۰ عن أنس بن مالك يقول : سمعت رسول اللهﷺ يقول : «إن أمتي لا تجتمع على ضلالة، فإذا رأيتم الخلاف فعليكم بالسواد الأعظم».

له دې حديث څخه معلومه شوه چې مسلمانان په کوم کار اتفاق وکړي، هغه به حق وي او پيروي يې واجب ده. همدا راز رسول اللهﷺ فرمايلي: «ما رأى المسلمون حسنا فهو عند الله حسن». [1] کوم کار چې مسلمانانو ښه وګڼلو هغه د الله په وړاندې هم ښه دی.

رسول اللهﷺ دا هم فرمايلي چې: «من أراد بحبحة الجنة فليلزم الجماعة، فإن الشيطان مع الواحد وهو من الإثنين أبعد». [2] **ژباړه:** څوک چې غواړي د جنت په منځ کې واوسيږي نو د مسلمانانو د ټولنې نه دې ځان نه بېلوي، بې شکه شيطان د يوه تن سره ملګرتيا کوي او له دوو څخه لرې ګرځي.

د اسلام فقهاوو د اجماع په حجيت اتفاق کړی، [3] خو د اجماع کوونکو په اړه يو څه اختلاف شته چې وروسته به تشريح شي.

په منصوصې مسايلو کې د اجماع ګټه

کله کله په داسې يوه مسأله باندې د علماوو اجماع کيږي چې هغه په قران يا سنت ثابته وي، نو کله چې نص يعني د قرآن يا سنت دليل موجود وي، اجماع ته څه اړتيا ده؟

ددې پوښتنې ځواب دادی چې کله د يوه حکم دليل ظني يعني خبر واحد وي. خو څه وخت چې په دې حکم باندې د فقهاوو اجماع وشي نو همدا حکم قطعي وګرځي او بيا هيڅ مجتهد نشي کولای چې ددې حکم مخالفت وکړي.

د اجماع کولو وړ اشخاص

د اجماع وړ اشخاص د رسول اللهﷺ د امت هغه مجتهدين دي چې د شريعت د احکامو پوهه ولري او د پيښې شوې موضوع په اړه کافي تجربه ولري، تر څو د حالاتو له غوښتنې سره سم شرعي احکام راوباسي. په هغو چارو کې چې اجتهاد ته پکې اړتيا نشته د عامو مسلمانانو په اتفاق هم د اجماع ملاتړ کيږي او همدا د جمهورو علماوو نظر دی.

---

(۱) رواه أحمد ج۱ ص ۳۷۹.

(۲) رواه الترمذي في حديث عن عمر رضي الله عنه في كتاب الفتن باب ما جاء في لزوم الجماعة رقم الحديث ۲۱٦٥ ورواه أحمد ج۱ ص ۲٦.

(۳) په دې هکله وګوره: المستصفى للغزالي ۱۸۹/۱ ومسلم الثبوت للبهاري ۲۱۱/۲ وأصول الفقه لأبي زهرة ۱۵٦.

ځینو ویلي یوازې د اصحابو د زماني اجماع د منلو وړ ده او بس. ځینو دا هم ویلي چې یوازې د مدینې د خلکو اجماع د اعتبار وړ ده[1].

د اجماع درجې

اجماع څو درجې لري، خو تر ټولو قوي اجماع د اصحابو ده. داسې چې ټول اصحاب په یوه مسأله کې د یوو ټاکلي نظر د منلو څرګندونه وکړي. امت ددې ډول اجماع په قطعیت او منلو اتفاق کړی او هیڅوک د اصحابو له صریحې اجماع څخه مخ نشي اړولی.
په دوهمه درجه کې هغه اجماع راځي چې ځینو اصحابو یې د ملاتړ څرګندونه کړي وي او نورو بیا سکوت او چوپ والی غوره کړی وي. دي ته سکوتي اجماع وایي، په دې ډول چې ځنې اصحاب په یوه موضوع کې د فتوا ورکولو په ترڅ کې خپل نظر څرګند کړي او نور چوپ پاتې شي. دا ډول اجماع دویمه درجه لری ځکه چې چوپه خوله د وینا په ځای نه ده. همدا راز کله کله ددې لپاره هم خلک چوپ پاتې کیږي چې د نظر په سموالي باور نه لري او یا دا چې په اختلافي مسألو کې د شخړې راپارولو څخه ځان ساتي. دا ډول اجماع که څه هم د حنفیانو په وړاندې قطعي دلیل دی، خو منکر یې کافر نه ګڼل کیږی.
له دې وروسته په درجه کې هغه اجماع ده چې له اصحابو راوروسته علماوو په داسې یوې مسألې اجماع کړې وي چې پخوا پکې اختلاف نه وي شوی. ځرنګه چې ددې ډول اجماع په حجیت کې د فقهاوو تر منځ اختلاف دی، نو په دریمه درجه کې راځي. ځینو ویلي چې دا اجماع د سکوتي اجماع سره په درجه کې برابره ده، ځکه چې د دواړو په حجیت کې اختلاف دی.
څلورمه درجه په هغو مسألو اجماع ده چې مخکې پکې اختلاف شوی وي. د درجې پر بنسټ دا تر ټولو ښکته اجماع ده، ځکه چې اختلاف پکې ژور دی.
مرکبه اجماع: یو بل ډول اجماع هم شته چې مرکبه یې بولي. هغه داسې چې په یوه زمانه کې د یوې ټاکلې مسألې په اړه علما په څو ډلو ووېشل شي خو له اختلاف سره سره پر یوو اصل باندې اتفاق ولري. بیا له دوې وروسته څوک داسې نظر وړاندې کړي چې

(۱) فتح الغفار بشرح المنار د ابن نجیم حنفي لیکنه،(دار الکتب العلمیة، بیروت) ص ۳۵۱.

ددوی له نظر سره مخالف او له هغه اصل سره هم ټکر ولري چې د پخوانیو علماوو تر منځ پرې اتفاق وو.

ددې بېلګه د میراث هغه مسأله ده چې نیکه پکې د ورور سره میراث وړي. چې په میراث کې د نیکه په پوره برخې او یا له ورور سره په ویش اتفاق شوی. ددې معنا داده چې دواړه ډلې د نیکه په لږ یا ډېر میراث اتفاق لري. اوس که څوک راځي او داسې نوی نظر وړاندې کوي چې نیکه په دې صورت کې د هیڅ میراث مستحق نه دی نو دا له اجماع څخه وتل دي.[1]

که چېرې د علماو د اختلاف په ترڅ کې د اتفاق کوم اصل موجود نه وي نو سمه خبره داده چې دې ته بیا اجماع نه ویل کیږي.[2]

د اجماع نقلول

کله چې په یوه زمانه کې اجماع رامنځته شي، نو دغه اجماع یو قطعي دلیل، د دین اصل او د احکامو سرچینه ګڼل کیږي، خو دا اجماع د راتلونکو خلکو لپاره هلته قطعي دلیل کېدای شي چې هغوی ته په متواتر ډول ورسیږي. دا هم اړینه ده چې د ټولو مجتهدینو نظر په متواتر ډول نقل شي، که داسې ونه شول نو اجماع قطعي نه ګڼل کیږي. اجماع هم د حدیث په څېر ده. کله چې څوک له رسول اللهﷺ څخه حدیث واوري نو دا حدیث د هغه لپاره د قرآن په څېر قطعي دلیل دی. همدا راز هغه چا ته چې حدیث په متواتر ډول ورسیږي، یقین یې وربانديې راشي او د دروغو هیڅ احتمال پکې نه وي، نو دا هم قطعي دلیل دی. خو که حدیث د آحادو په توګه نقل شي نو غالب ګومان رامنځ ته کوي. اجماع هم همداسې ده او د نقل او سند پر بنسټ قطعي او ظني ګڼل کېدای شي.[3]

د اجماع مثالونه

۱- علماوو اجماع کړې چې پنځه وخته لمونځونه ادا کول فرض دي. همدا راز د علماوو په دې اجماع ده چې د خوف او امن په دواړو حالتونو کې د سهار لمونځ په سفر او حضر کې دوه دوه رکعته دی.

---

(۱) په دې هکله وګوره: فتح الغفار ۳۵۰مخ، الإحکام في أصول الأحکام للآمدي ج۳۳۱/۱ مخ.

(۲) أصول الفقه د محمد أبي زهرة لیکنه ۱۶۷مخ.

(۳) فتح الغفار ۳۵۵مخ، أصول الفقه د محمد أبي زهرة لیکنه ۱۶۷مخ.

۲- د دریيم خلیفه عثمان بن عفان په امر قرآن کریم را ټول شو چې اوس مهال زموږ سره هم همدا مصحف دی. ټول اصحاب د خلیفه له دې کار خبر شوي او پر همدې مصحف باندې یې اتفاق کړی او هیڅ مخالفت یې نه دی کړی.

علماوو د اجماع د اثبات او اړوندو مسایلو په اړه کتابونه لیکلي چې د ابن المنـذر (کتـاب الإجماع) او د ابن حزم (مراتب الإجماع) کتابونه د بېلګې په ډول یادولای شو.

پوښتنې:

۱- د اجماع لغوي او اصطلاحي تعریف بیان کړئ.

۲ - د قرآن او سنت په رڼا کې د اجماع حجیت روښانه کړئ.

۳- په منصوصي امورو کې اجماع څه ته وایي او د اجماع کولو وړ څوك دي؟

۴- د اجماع درجې ذکر او حکم یې بیان کړئ.

۵ – مرکبه اجماع څه ته وایي او حکم یې څه دی؟

۶- که اجماع په متواتر یا آحاد ډول نقل شي، څه توپیر سره لري؟

دوه دېرشم لوست

قیاس

د قیاس تعریف

قیاس په لغت کې اندازې او برابرئ ته وايي.

د اصولو په اصطلاح کې د مشترک علت له مخې غیر منصوصې واقعې ته د منصوصې واقعې حکم ورکول قیاس بلل کېږي.

د قیاس مثالونه

۱- د جمعې د لمانځه له دويم اذان څخه وروسته د خرڅولو او اخیستلو څخه د الله ﷻ د دې وینا له مخې منعه شوې، چې فرمايي: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ [الجمعة: ۹]

دا آیت څرګندوي چې د جمعې په ورځ له اذان څخه وروسته اخیستل او خرڅول ناروا دي. د نهی علت دادی چې څوک د لمانځه په ځای په اخیستلو او خرڅولو بوخت نشي. اجاره هم په بیعې قیاس کېږي او د دوهم اذان نه وروسته داسې ناروا ګڼل کېږي، لکه بیع چې ناروا ده. دا ځکه چې په مقیس (اجاره) او مقیس علیه (بیع) دواړو کې یو ډول علت پروت دی او هغه له لمانځه پرته په بل کار بوختېدل دي.

۲- د رسول الله ﷺ ددې وینا پر بنسټ چې فرمايي: «لايرث القاتل شيئا»[1] قاتل وارث له خپل مورث څخه میراث نشي وړلای. موصی هم په قاتل وارث قیاس کېږي. د بېلګې په ډول که یو څوک د شپېګړې په توګه د چا لپاره وصیت وکړي چې له مړینې وروسته به یې د مال یوه برخه هغه ته ورکول کېږي، بیا هغه څوک چې وصیت ورته شوی رامخکې شي او وصیت کوونکی ووژني، نو په دې کار سره د وصیت شوي مال له اخیستلو بې برخې کېږي. دا ځکه چې وارث او موصي، دواړه د مورث په مال کې د برخې څښتنان دي او دواړه د مورث د مړینې لامل شوي دي، نو دواړه له میراث څخه بې برخې کېږي.

---

(۱) أخرجه أبوداود في كتاب الديات، باب ديات الأعضاء برقم(٤٥٦٤) ، والبيهقي في السنن الكبرى بنحوه في كتاب الجنايات، باب الرجل يقتل ابنه ج ۸ ص ۳۸.

د قیاس حجیت

د ځلورو امامانو په شمول جمهورو فقهاوو قیاس شرعي حجت بللی او د هغې منل یې واجب ګڼلي. ددوی دلایل په دې ډول دي:

لومړی: قرآني دلایل

الله ﷻ فرمايي: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾ [الحشر: ۲]

ژباړه: الله تعالی هغه ذات دی چې د اهل کتابو کافران یې د لومړي ځل راټولولو لپاره له کورونو څخه راویستل، تاسو ګمان نه کاوو چې دوی به ووزی، او دوی ګمان کاوو چې له الله تعالی څخه د دوی منع کوونکي به ددوی قلاګانې وي، نو (د) الله (عذاب) له داسې لوري ورته راغی چې دوی یې فکر نه کاوو، او په زړونو کې یې وېره وراچوله، خپل کورونه یې په خپلو لاسونو او د مسلمانانو په لاسونو ورانول، نو ای د پوهې خاوندانو تاسو هم پند واخلئ.

په دې آیت داسې استدلال شوی

کله چې الله تعالی د یهودو بني نضیر قبیلې ته د پېښو شویو حالاتو او شرمېدلې ماتې یادوونه وکړه بیا یې مسلمانان مخاطب کړل او ورته یې وویل، چې که تاسو هم د یهودو په څېر ناوړه عملونه ترسره کړي، نو هرومرو به د هغوی په څېر د ناوړه پایلو او سختو ماتو سره مخ شي. دلته په اعتبار امر شوی، او له اعتبار څخه دلته د دوو حالاتو تر منځ مقایسه او برابروالی مقصد دی چې د ورته والي په صورت کې یو ډول حکم ورکړی شي او په قیاس کې هم همدا څیز موجود دی. په قیاس کې هم مجتهد د اصل او فرعې تر منځ ورته والی (ګډه علت)پیدا کوي او د اصل حکم فرعې ته ورکوي.

له سنتو څخه دلایل

عبدالله بن عباس رضی الله عنهما یو حدیث روایت کړی چې په دې ډول دی: یو چا له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه: مور مې حج نه وو کړی او مړه شوه، آیا که زه له هغې څخه حج وکړم قبول به شي؟ هغه مبارک ورته وویل: که په مور دې پور وای او تا پرې کړی وای، نو آیا نه به قبلېده؟ حج دې ورڅخه وکړې.[1]

---

(۱) أخرجه النسائي في كتاب مناسك الحج، باب : الحج عن الميت الذي لم يحج برقم (۲٦۳٤).

په دې حديث د قياس د حجيت لپاره داسې استدلال کيږي: رسول اللهﷺ د الله تعالی پور د بنده په پور قياس کړی. نو قياس د رسول الله ﷺ په عمل مشروع شو.

له آثارو څخه دلايل

عمر بن الخطابؓ په خپل ليک کې ابو موسی اشعري رضی الله عنه ته داسې ليکلي: «... ثم الفهم الفهم فيما تلجلج في صدرك مما ليس في كتاب ولاسنة واعرف الأمثال والأشباه ثم قس الأمور عند ذلك، فاعمد إلى أحبها إلى الله تعالى وأشبهها بالحق فيما ترى.. »[1] **ژباړه**: که د هغه څه په اړه ستا په زړه کې شک پيدا شو چې حکم يې په کتاب او سنت کې نشته نو له خپلې پوهې نه کار اخله، ورته مسألې ولټوه او سره پرتله يې کړه. هر نظر چې درته د الله په وړاندې غوره او حق ته نژدې ښکاره شو پر هغې عمل وکړه.

له اجماع څخه دلايل

ښکاره ده چې اصحابو رضی الله عنهم قياس منلی او په ډېرو مسايلو کې يې وړباندې عمل کړی. پر قياس د عمل کولو موضوع د هغوی تر منځ مشهوره وه او هيچا يې مخالفت ندی کړی چې دا د قياس پر حجيت د هغوی اجماع بلل کيږي.

مثالونه يې په دې ډول دي:

اصحابو رضی الله عنهم د مسلمانانو د خلافت لپاره ځکه ابوبکر زيات مستحق وګڼلو چې د پيغمبر عليه السلام په ژوند کې د لمانځه د امامت لپاره تر نورو زيات مستحق ګڼل شوی وو، نو د دولت د چارو امامت د لمانځه پر امامت قياس شو.

عمر بن الخطابؓ ابو موسی اشعريؓ ته په قياس کولو امر کړی.

علي کرم الله وجهه په قتل کې د شريک ټولي قصاصول په غلا کې د شريک ټولي په لاس غوڅولو قياس کړي[2].

د قياس ارکان

قياس څلور رکنه لري او په دې ډول دي: اصل، فرع، حکم او علت.

---

(١) أخرجه الدار قطني في كتاب الأقضية والأحكام، برقم (١٥)، والبيهقي في السنن الكبرى (١٠/١٥٠)

(٢) أخرجه عبد الرزاق في الصنف في كتاب العقول ، برقم (١٨٠٧٧).

اصل

د اصولو په اصطلاح کې هغې پېښې ته، چې په حکم کې يې نص يا اجماع راغلې وي، د قياس «اصل» ويل کيږي چې "مقيس عليه" هم ورته وايي. يعنې هغه مسأله چې نور ورباندې قياس کيږي، حکم يې بايد په نص يا اجماع او يا هم په دواړو ثابت وي.

فرع

فرع هغې پېښې ته وايي چې د حکم په اړه يې په نص او اجماع کې څه نه وي راغلي او د حکم د معلومولو لپاره په بله پېښه قياس کيږي. فرعې ته "مقيس" هم ويل کيږي.

د بېلګې په توګه مونږ د يوې نوې پېښې د حکم په اړه په نصوصو يعنې قرآن او سنت کې پلټنه وکړه خو د نوموړې پېښې حکم مو ونه موند. البته همدې پېښې ته ورته يوه بله پېښه مو پيدا کړه چې حکم يې په نص يا اجماع کې موجود وو. دغه مهال موږ نوې پېښه چې حکم يې په نص او اجماع کې نشته پر هغې پېښې قياس کړه چې حکم يې په نص کې موجود وو. نوې پېښې ته فرع ويل کيږي او پخوانۍ پېښه چې په نص کې حکم لري "اصل" بلل کيږي.

حکم

حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ويل کيږي چې له مکلفو وګړو څخه د کوم کار کول يا نه کول غواړي يا يې مباح کوي يا کوم شيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

وجوب، ندب، اباحت، کراهت، تحريم، صحت، فساد او داسې نور د حکم ډولونه دي.

يعني د وجوب، حرمت، کراهت او بل هغه حکم، چې په نص يا اجماع سره په اصل کې ثابت شوی هغې فرعې ته هم ورکول کيږي چې د نص حکم پکې موجود نه دی.

علت

علت هغه ښکاره او معلوم صفت ته ويل کيږي چې د همدې صفت د شتون له امله شارع حکم کړی وي.

په مقيس کې هغه علت چې شارع يې له امله حکم کړی وي، که په فرع کې موجود شي نو دواړه يو حکم لري، ځکه چې علت د حکم معيار دی او په دواړو کې يو شان موجود دی.

د علت مثال

عباده بن صامت رضی الله عنه روایت کوي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ»[1].

رسول اللهﷺ فرمايلي: سره زر په سرو زرو، سپين زر په سپينو زرو، غنم په غنمو، وربشې په وربشو، خرما په خرما او مالګه په مالګه يو برابر او لاس په لاس پلورل کېږي، او کله چې جنسونه مختلف شي، نو بيا مو چې څنګه خوښه وي هغسې يې پلورئ، خو چې لاس په لاس وي.

دې مبارک حديث دا څرګنده کړې چې په دې بيان شويو شيانو کې سود کيږي، پوښتنه داده چې آيا په جوارو او وريجو کې سود کيږي که نه؟

که وروستيو څلورو شيانو ته ځير شو نو وينو چې پيمانه او د جنس يووالی علت دی او دا علت په غنمو او وريجو کې هم شته، نو د غنمو او وريجو حکم هم د نومړو څلورو شيانو په څېر دی. د نومړو څلورو شيانو حکم دا وو چې يو پر بل يې بدلول په نېټه او زياتوالي حرام وو.

په دې مسأله کې غنم، وربشې، جوار او مالګه اصل دي او نومړي هر توکی د اصل کېدو وړتيا لري.

همدا راز جوار او وريجې فرع ده.

حکم يې په نېټې او زياتوالي سره ددې شيانو د خرڅولو حراموالی او علت يې پيمانه او د جنس يووالی دی.

پوښتنې:

١- د قياس لغوي او اصطلاحي تعريف وکړئ او دوه مثالونه يې بيان کړئ.

٢- د قياس د حجيت په اړه د دلايلو په رڼا کې وغږيږئ.

٣- د قياس ارکان تعريف کړئ او يو مثال يې هم ووایاست.

---

(١) أخرجه مسلم ، باب الصرف و بيع الذهب بالورق نقدا ، الرقم (٤١٤٧).

درې دېرشم لوست:

اختلافي دلایل [1]

اختلافي هغو دلایلو ته ویل کیږي چې فقهاوو د هغې په حجیت او دلیل ګڼلو کې اختلاف کړی وي. اختلافي دلایل په لنډ ډول داسې یادوو:

۱- استحسان

۲- د صحابي مذهب

۳- مرسله مصالح

۴- استصحاب

۵- عرف

لومړی- استحسان

استحسان په لغت کې ښه ګڼلو ته وایي.

د استحسان د اصطلاحي تعریف په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی. حنفیانو استحسان په دوو جلا معناګانو استعمال کړی:

۱- خفي قیاس چې د جلي قیاس په مقابل کې وکارول شي.

۲- هغه ځانګړی دلیل چې د ښکاره قیاس په مقابل کې واقع شي او له عمومي قاعدې څخه کوم شی استثناء کړي. دا ځانګړی دلیل کله نص، کله اجماع او کله هم یو ضرورت وي.

د استحسان مثالونه

۱- حنفي فقهاوو ویلي: که وقف کوونکی یوه کرنیزه ځمکه وقف کړي نو د اوبو خور او تګ راتګ حق هم له یادولو پرته د استحسان پر بنسټ په وقف کې داخلیږي. د قیاس غوښتنه داده چې د بیعې په څېر دلته هم له یادولو پرته دا شیان په وقف کې داخل نشي. ځکه چې ځمکه او د تګ راتګ حق دواړه جلا شیان دي.

استحسان غوښتنه کوي: د ځمکې د وقف کولو موخه داده چې له هغې ګټه واخیستل شي او د تګ راتګ له حق پرته له ځمکې ګټه نشي اخیستل کېدای، نو د تګ راتګ حق له یادولو پرته په وقف کې داسې شاملیږي، څنګه چې په اجاره کې له یادولو پرته شامل ګڼل کیږي.

په دې ډول په بيعې باندې د وقف قياس كول ښكاره او جلي قياس دی او پر اجارې يې قياس كول خفي قياس دی، خو دلته خفي قياس په جلي قياس ځكه غوره وګڼل شو چې د خفي قياس دليل قوي دی.

۲- په معاملاتو کې يوه عامه قاعده ده چې د معدوم يا ناپيدا شوي شيز پلورل په دې بنسټ ناروا دي چې رسول اللهﷺ فرمايلي: **«ولا تبع ما ليس عندك»**[(١)]. خو ددې سره سره د سلم بيع روا ده، ځکه چې رسول اللهﷺ د سلم بيع روا ګڼلې[(٢)].

په فقه کې يوه منل شوې قاعده ده چې امانت ساتونکی ضامن نه ګڼل کيږي، خو مشترک اجير سره له دې، چې د امانت ساتونکی دی، له دې قاعدې څخه مستثنی دی.

دا ځکه چې د امانت په ساتلو کې خلک کمی کوي او خلک امانت ساتلو ته اړتيا لري.

نو له دې کبله مستاجر ضامن ګڼل کيږي. البته که مال د کوم اسماني آفت په واسطه لکه د اورلګېدنې يا زلزلې په واسطه له منځه ولاړ شي نو مستاجر ضامن نه ګڼل کيږي.

شافعي فقهاء استحسان داسې تعريفوي: استحسان د مجتهد هغه نظر ته وايي چې پر نص، اجماع او قياس د استدلال کولو پرته يې د خپل عقل پر بنسټ ورکوي.

ددوی په وړاندې په استحسان عمل کول ناروا دي.

فعاليت

د استحسان په اړه د حنفي او شافعي فقهاوو تعريفونه سره پرتله کړئ او دا روښانه کړئ چې ددوی تر منځ اختلاف حقيقي دی که لفظي؟

دويم- د صحابي مذهب

د اصوليانو په وړاندې صحابي هغه چا ته ويل کيږي چې له رسول اللهﷺ سره مخامخ شوی وي، پر هغه يې ايمان راوړی وی، له هغه څخه يې زده کړه کړې وي او دومره اوږده ملګرتيا يې ورسره کړې وي چې د عرف له مخې د ملګري نوم ورته ورکړی شي.

د محدثينو له نظره صحابي هغه چا ته ويل کيږي چې د پيغمبر عليه السلام سره مسلمان مخامخ شوی وي او مسلمان مړ شوی وي.

---

(١) أخرجه أبو داود في سننه، باب في الرجل يبيع ما ليس عنده رقم الحديث : (٣٥٠٥).

(٢) أخرج البخاري في صحيحه، باب السلم في وزن معلوم، رقم الحديث (٢١٢٥)، عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قدم النبي صلى الله عليه و سلم المدينة وهم يسلفون بالتمر السنتين والثلاث فقال (من أسلف في شيء ففي كيل معلوم إلى أجل معلوم).

په دې بحث کې له صحابي څخه د اصوليانو صحابي مقصد دی.

د صحابي مذهب څه معنا؟

له دې ټکي څخه مقصد د صحابي هغه فتوا او يا هغه شرعي حکم دی چې په کومه قضيه کې يې د نص او اجماع د نه شتون په صورت کې ورکړې وي.

د صحابي د مذهب حجيت

اصوليانو پر دې اتفاق کړی چې د يوو صحابی مذهب پر بل صحابي حجت نه ګڼل کيږي. همدا راز اصوليانو په دې هم اتفاق کړی چې که صحابي له اهل کتابو څخه په روايت کولو مشهور نه وو نو په غير اجتهادي مسايلو کې يې نظر حجت او دليل دی. په همدې توګه په هغه مسأله کې هم د صحابي قول حجت دی چې نورو اصحابو ورسره اختلاف نه وي کړی، خو که اصحابو په کومه اجتهادي مسأله کې سره اختلاف کړی وي نو علما پدې اړه بيا جلا نظرونه لري چې مهم يې دوه نظره دي:

لومړی: امام ابوحنيفه، امام مالك او په يوو روايت کې امام احمد او نور پدې نظر دي چې د صحابي مذهب په مطلق ډول حجت دی.

دويم: امام شافعي، په يوو روايت کې احمد، له حنفی فقهاوو څخه کرخي او نور په دې نظر دي چې د صحابي مذهب حجت نه دی. ځکه حجيت يوو قوي دليل ته اړتيا لري او دلته قوي دليل نشته.

پوښتنې:

۱- د حنفيانو او شافعيانو له نظره د يوو مثال په ترڅ کې استحسان تعريف کړئ.

۲- د اصوليانو او محدثينو له نظره صحابي چا ته ويل کيږي؟

۳- د صحابي د مذهب په اړه د علماوو نظريات په هراړخيز ډول بيان کړئ.

څلور دېرشم لوست

اختلافي دلايل [۲]

دريم: مرسله مصالح

د مرسله مصالحو تعريف

«**المصلحة**» په لغت کې ګټې او سم ته وايي او د فساد ضد دی. «**المرسلة**» پرېښودل شوي ته وايي.

د اصوليانو په اصطلاح کې مرسله مصالح هغو ګټو او مصلحتونو ته وايي چې شريعت نه معتبر ګڼلې وي او نه يې رد کړې وي.

دوی ته مرسله يا پرېښودل شوې، ځکه وايي چې په کولو يا نه کولو يې شرعي دليل وجود نه لري.

د مرسله مصلحت مثال:

د زندان جوړول، د پيسو چاپول او د قرآن کريم راټولول د مرسله مصالحو مثالونه دي.

د مصالحو ډولونه

مصالح په درې ډوله دی.

أ. معتبر مصلحتونه: هغه مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل معتبر ګڼلې وي، لکه په قصاص سره د انسانانو د ژوند ساتنه. دا مصلحت د قرآن کريم دې آيت معتبر ګڼلی دی: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [البقرة: ۱۷۹]

ب. مردود مصلحت: دا هغه ګټې او مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل بې اعتباره ګڼلې وي، لکه د شرابو او قمار ګټې چې د قرآن کريم دې آيت بې اعتباره ګڼلې: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ۹۰]

ج. پرېښودل شوي يا مرسله مصالح: ددې مصلحتونو په اړه مو لږ مخکې رڼا واچوله.

څلورم: استصحاب

استصحاب په لغت کې ملګرتيا او يوځای والي ته وايي.

د اصوليانو په اصطلاح کې د يوه شي تر هغې پر پخواني حالت پرېښودلو ته وايي څو يې د بدلون لپاره دليل پيدا شي.

د استصحاب مثال

څوک چې اودس وکړي او بيا وروسته د اودس په ماتېدلو کې شکي وي نو دا شخص اودس لرونکی شمېرل کيږي. همدا راز که له يوه مجتهد نه د يوه عمل په اړه پوښتنه

وشي، خو مجتهد له پلټنې وروسته ددې عمل د کولو یا نه کولو په اړه کوم شرعي دلیل پیدا نه کړي نو په رواوالي به يې حکم کوي. ځکه چې اصل په شیانو کې اباحت دی.
الله ﷻ لومړی ټول شیان مباح پیدا کړي او ددې خبرې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ [البقرة: ۲۹]

مقلوب یا سرچپه استصحاب: دې ته وايي چې یو شی په تېره زمانه کې هم په هغه حالت وګڼل شي په کوم چې په حاضر وخت کې دی.

مثال

که چېرې د ژرندې اجاره اخیستونکی او اجاره ورکوونکی د تېرې شوې زمانې په اړه په ژرنده کې د اوبو د شتون په اړه اختلاف وکړي او شاهدان نه وي، نو ژرنده به وکتل شي. که چېرې په ژرنده کې اوبه وې، نو پخوانی وخت به په اوسني وخت قیاس شي او د اوبو شتون به په تېره شوې زمانه کې هم ثابت شي. خو که چېرې په ژرنده کې اوبه نه وې نو په تېره شوې زمانه کې به هم د اوبو په نشتوالي حکم وشی، دې ته سرچپه استصحاب وايي او د شرعي حکم د پېژندلو لپاره د مجتهد وروستی وسیله همدا ده.

پنځم: عرف

د عرف تعریف: عرف په لغت کې آشنا او ښېګڼې ته ویل کیږي.

عرف په اصطلاح کې هغې وینا، عمل او یا پرېښودلو ته وايي چې خلکو ښه ګڼلی وي او ورباندې عمل کوي. عرف ته عادت هم ویل کیږي.

د عملي عرف مثال هغه خرڅول او اخیستل دي چې له وینا کولو پرته په چوپه خوله تر سره کیږي.

د قولي عرف مثال د «ولد» ټکی دی چې له جینکو پرته یوازې هلکانو ته کارول کیږي، په داسې حال کې چې دا ټکی دواړو ته شامل دی. همدا راز د عرف له مخې خلک کب ته غوښه نه وايي حال دا چې کب هم یو ډول غوښه ده.

عرف داسې يوه کړنه ده چې په رامنځته کولو او ښه ګڼلو کې يې د ټولنې عام او خاص خلک لاس لري، خو اجماع بیا هغه څه دي چې یوازې مجتهدین پرې اتفاق کوي او په رامنځته کولو کې يې عام خلک کومه ونډه نه لري.

د عرف ډولونه

عرف په دوه ډوله دی: صحیح عرف او فاسد عرف.

صحیح عرف: صحیح عرف هغه ته ویل کیږي چې د کوم شرعي دلیل مخالف نه وي. حلال نه حراموي او حرام نه حلالوي. لکه د استصناع عقد یا مهر په مؤجل او معجل ډولونو وېشل.

فاسد عرف: فاسد عرف هغه عرف ته ویل کیږي چې حلال حرام کړي او یا حرام حلال کړي، لکه په غمونو او ښادیو کې یو لړ ناروا دودونه او رواجونه او د سود خوړلو او جوارۍ کولو رواج کېدل.

د عرف حکم

مجتهد باید د شرعي حکمونو په راویستلو کې صحیح عرف په پام کې ونیسي. همدا راز قاضي باید د پرېکړې پر مهال عرف له پامه ونه غورځوي.

عرف د زماني په تېرېدو سره بدلون مومي. ډېر ځلې د زماني تېرېدل او د عرف بدلون ددې لامل شوی چې د امام ابوحنیفه او د هغه د شاګردانو تر منځ اختلاف رامنځته شي.

همدا راز امام شافعي، چې کله له بغداد څخه مصر ته ولاړ، نو د مصر د عرف د بدلون پر بنسټ امام شافعي د ډېرو مسایلو په اړه خپل نظر بدل کړ. له همدې امله امام شافعي دوه مذهبه لري چې د نوي او زوړ مذهب په نامه یادیږي.

امام مالک بیا ډېر احکام د مدینې د خلکو د عمل پر بنسټ بنا کړي.

د فاسد عرف په اړه باید وویل شي چې دې ډول عرف ته ارزښت ورکول روا نه دي. ځکه چې فاسد عرف د شرعي دلیل سره ټکر لري.

پوښتنې:

۱- د مصلحت لغوي او اصطلاحي تعریف له یوو مثال سره بیان کړئ.

۲- د مصلحت ډولونه له مثالونو سره بیان کړئ.

۳- د یوو مثال په ترڅ کې د استصحاب لغوي او اصطلاحي تعریف روښانه کړئ.

۴- سرچپه یا مقلوب استصحاب تعریف او مثال یې بیان کړئ.

۵- د استصحاب حجیت بیان کړئ او هم ووایاست چې استصحاب د شرعي دلایلو تر منځ په کومه درجه کې قرار لري؟

۶- د عرف لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قول او عمل پر بنسټ یې ډولونه د مثال سره بیان کړئ.

۷- د صحت او فساد پر بنسټ د عرف ډولونه بیان او حکم یې روښانه کړئ.

له نصوصو څخه د استدلال طريقې

قرآن کريم او نبوي احاديث په عربي ژبه دي. موږ هغه وخت په سمه او بشپړه توګه د قرآن او سنت په حکمونو پوهېدلای شو چې د عربي ژبې په اصولو او د استدلال په طريقو پوه شو. له همدې امله د اصولو علماوو د عربي ژبې د جملو د معناګانو او دلالتونو په اړه پراخې پلټنې کړې. ددې پلټنو پر بنسټ يې داسې قواعد او اصول رامنځته کړې چې پر مټ يې د شرعي نصوصو سمه پوهه تر لاسه کېدای شي.

په دې لوستونو کې به په همدې قواعدو بحث وکړو

خاص او د هغه دلالت

د خاص تعريف: خاص په لغت کې يوازې او ځانګړي ته وايي او د اصوليانو په اصطلاح کې هر هغه لفظ چې يوازې په يوه معنا، پرته له دې چې افرادو ته يې وکتل شي، دلالت وکړي، خاص بلل کيږي.

د تعريف تشريح: که لفظ په يوو شخص باندې دلالت وکړي لکه احمد او يا په نوع کې په يوو فرد باندې دلالت وکړي، لکه سړی او يا په جنس کې په يوو فرد باندې دلالت وکړی، لکه انسان يا هم په څنو ټاکلو افرادو باندې دلالت وکړي، لکه درې او لس، نو خاص بلل کيږي.

خاص لکه څنګه چې په ذواتو، لکه احمد او موټر دلالت کوي، همداسې په معناګانو لکه پوهه، صبر او رښتينولي هم دلالت کوي.

د خاص ضد عام بلل کيږي چې بيان به يې وروسته راشي.

د خاص مثالونه

د قسم په کفاره کې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ﴾ [المائدة: ۸۹]

۱- په دې آيت کې د ثلاثة لفظ خاص دی، په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي او د زياتوالي او کموالي احتمال نه لري. نو آيت دا معنا ورکوي: چا چې غلام د آزادولو لپاره ونه موند يوازې درې ورځې روژه نيول پرې واجب دي او بس.

۲- رسول اللهﷺ فرمايي: «في أربعين شاة شاة». دې حديث د پسونو د زکات نصاب څلوېښت وټاکه او دا يې هم ووېل چې په څلوېښتو پسونو کې يو پسه زکات کيږي. څرنګه چې دا دواړه لفظونه (څلوېښت او يو) خاص دي نو هيڅ زياتوالی او کموالی پکې نشي کېدای.

خو که داسې دليل راپيدا شي چې د خاص د تأويل غوښتنه کوي نو په خاص کې به تأويل کيږي، لکه حنفي فقهاوو چې ويلي: په دې حديث کې مقصد پسه او يا د هغه قيمت دي، نو د دواړو ورکول صحيح دي.

د خاص حکم: کله چې په يوو نص کې خاص لفظ راشي، نو په قطعي ډول پخپله معنا دلالت کوي، مګر دا چې يو دليل د تأويل يا بلې معنا غوښتنه وکړي.

مطلق، مقيد، أمر او نهی د خاص ډولونه دي.

مطلق

مطلق هغه لفظ دی چې په غير مقيد فرد باندې دلالت کوي، لکه سړی او مرغه.

د مطلق حکم

تر هغې چې د مطلق د مقيد کېدو لپاره دليل موجود نشي، مطلق پخپل اطلاق باندې پاتې کيږي. د بېلګې په ډول د الله ﷻ په دې وينا کې: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ [المجادلة: ۳] د رقبه لفظ مطلق دی او د ايمان قيد پکې نشته، په دې بنسټ د خطا قتل په اړه د قرآن ددې آيت ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ۹۲] له امله به نوموړې مطلقه رقبه د ايمان په شرط نه مقيده کيږي.

مقيد

مقيد هغه لفظ ته وايي چې په مقيد فرد باندې دلالت وکړي، لکه مسلمان سړی او سپين مرغه.

د مقيد حکم

مقيد چې په کوم شي دلالت کوي په هغه عمل کول واجب دي. د بېلګې په ډول د النساء سورت پدې آيت کې: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ [النساء:۹۲] د خطا قتل په کفاره کې د مؤمن غلام ازادول فرض شوي. په دې آيت ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ کې غلام د ايمان په صفت سره مقيد شوی ځکه نو د کافر غلام په ازادولو سره کفاره نه ادا کيږي او بايد چې په مقيد باندې عمل وشي.

أمر

له چا څخه د يوو کار کول غوښتل په داسې بڼه چې غوښتونکی ځان لوړ وګڼي، د اصولو په اصطلاح کې امر بلل کيږي. په دې بنسټ التماس او دعا امر نه بلل کيږي، ځکه چې التماس د دوو هم رتبه کسانو تر منځ صورت مومي او دعا له لوړ رتبه شخص څخه د ټيټ رتبه شخص غوښتنې ته وايي، ځکه نو يو هم امر نه ګڼل کيږي.

د امر حکم

امر د خاص يو ډول دی او تر څو چې اړوونکې نښه موجوده نشي په وجوب دلالت کوي، نو د الله ﷻ دا وينا چې: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ [الجمعة: ۹] د آذان پر مهال د جمعې لمانځه ته په بېړې کولو حکم کوي.

خو که داسې نښه او قرينه وموندل شي چې له خپلې معنا څخه د امر د اړولو غوښتنه کوي، نو د امر معنا به هماغه وي چې قرينه يې غوښتنه کوي، لکه د الله پاک دا وينا چې فرمايي: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ [الجمعة: ۱۰] د جمعې له لمانځه وروسته په ځمکه کې ګرځېدل او د حلال رزق پلټنه د الله پاک په پېرزوينه يو مباح کار دی. که چېرې دا امر د وجوب لپاره وګڼل شي، نو اباحت به په تکليف بدل شي او په آيت کې ياده شوې د الله ﷻ پېرزوينه به بې معنا پاتې شي. په حقيقت کې د پېرزوينې يادونه هغه اړوونکې قرينه ده چې امر يې له وجوب څخه اباحت ته اړولی.

نهي

خوک له يوو کار څخه په داسې بڼه منع کول چې منع کوونکی ځان لوړ وګڼي دا منع د اصولو په اصطلاح کې نهی بلل کيږي.

د نهي حکم

کوم شی چې د نهي په واسطه په مطلق ډول منع شي، ځان ساتل ترې واجب او ترسره کول يې حرام دي، ځکه چې نهي د خاص له ډولونو څخه ده او يوازې په تحريم دلالت کوي. لکه د الله ﷻ دا وينا: ﴿وَلاَ تَنكِحُواْ الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُواْ﴾ [البقرة: ۲۲۱] چې له مشرکې ښځې سره د واده کولو په حرمت دلالت کوي. همدا راز د قرآن کريم دا آيت:

﴿وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ [البقرة: ۲۲۹] له مېرمنې څخه د مهر د بېرته اخيستلو په حرمت دلالت کوي.

که چېرې داسې قرينه وموندل شي چې نهی له خپلې تاکلې معنا (منع کول) څخه واړوي، نو د نهی معنا له قرينې سره سم بدلون مومي، لکه د قرآن کريم دا آيت چې فرمايي: ﴿رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ [آل عمران:۸] په دې آيت کې نهې د دعا په معنا ده، ځکه دلته له لوړ رتبه څخه د ټيټ رتبه غوښتنه ده او غوښتونکی ځان ټيټ بولي.

عام او د هغه دلالت

د عام تعريف: عام هغه لفظ ته وايي چې د اصلي لغوي معنا له مخې په ډېرو افرادو باندې په شامل ډول (په يو وخت)دلالت وکړي.

عام لفظونه: د اصولو علماوو له پلټنې وروسته هغه لفظونه او عبارتونه په ډاګه کړي چې د اصلي وضعي معنا له مخې په عموم دلالت کوي. مهم يې په لاندې توګه تشريح کوو:

۱- د کل او جميع لفظ: رسول اللهﷺ فرمايي: (كُلُكُمْ رَاعٍ وَكُلُكُمْ مَسْؤُوْلٌ عَنْ رَعْيَتِهِ)

همدا راز الله پاک فرمايي: ﴿خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً﴾ [البقرة: ۲۹]

۲- هغه مفرد چې د جنس په تعريفي « الف، لام» سره معرفه شوی وي، لکه د قرآن کريم دا آيت: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ﴾ [النور: ۲].

۳- هغه جمع چې د جنس په تعريفي «الف ، لام» سره معرفه شوې وي، لکه د بقرة سورت دا آيت: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ﴾ .

۴- د (ما) او (من) ټکي لکه د قرآن کريم په دې آيت کې: ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ۹۲] په همدې ډول د قرآن کريم دا آيت: ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَلِكُمْ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم﴾ [النساء: ۲٤]

۵- نکره چې د نفې په سياق کې راشي، لکه د رسول اللهﷺ دا وينا: «لا ضرر و لاضرار»[۱]. په همدې ډول د قرآن کريم دا آيت: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾[البقرة: ۱۵٦].

---

(۱)أخرج البيهقي في السنن الكبرى عن عمرو ابن يحيى المازني عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ضرر ولاضرار ج ٦ ص ١٥٧.

د عام حکم

فقهاء په دې متفق دي چې عام خپلو ټولو افرادو ته ورشامليږي. که د ځينو افرادو په تخصيص دليل ونه موندل شي نو په ټولو افرادو د عام حکم تطبقيږي. همدا رنګه فقهاء په دې هم يو دي چې که د عام ځينې افراد د کوم دليل له مخې خاص شي، نو په پاتې افرادو يې دلالت ظني ګرځي او په بل ظني دليل يې تخصيص روا دی.

له تخصيص نه وړاندې د عام په دلالت کې د فقهاوو اختلاف دی چې آيا قطعي دی که ظني؟ هم دا چې په ظني دليل تخصيص کېدای شي او که نه؟

د حنفيانو په شمول د فقهاوو يوه ډله وايي: هغه عام چې تخصيص شوی نه وي، دلالت يې قطعي دی، نو په ظني دليل يې تخصيص روا نه دی. له همدې امله په قرآن کريم کې راغلی عام په آحادو حديثونو نه تخصيص کيږي، ځکه چې تخصيص د نسخې يو ډول دی او د قرآن نسخ په آحادو حديثونو روا نه دی.

د شافعيانو په شمول د فقهاوو يوه بله ډله په دې نظر ده چې عام له تخصيص وړاندې او وروسته په دواړو حالتونو کې ظني الدلالت دی. ځکه نو په دواړو حالتونو کې يې په ظني دليل تخصيص کول روا دي.

په همدې بنسټ چې له تخصيص وړاندې د عام په دلالت کې اختلاف دی. فقهاوو په يو شمېر زياتو مسألو کې اختلاف کړی. د يوې ډلې په نظر په قرآن کې ټول راغلي عام الفاظ قطعي الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيصول روا نه ديً. د بلې ډلې په نظر نوموړي الفاظ ظني الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيص جايز دی.

پوښتنې:

۱- د خاص لغوي او اصطلاحي تعريف ووایاست او د خاص العين، خاص النوع او خاص الجنس لپاره مثال وړاندې کړئ.

۲- د خاص حکم بيان کړئ.

۳- د لاندې اصطلاحاتو معنا او حکم د يوو مثال سره روښانه کړئ.

مطلق، مقيد، امر او نهی.

۴- عام تعريف کړئ او هم د عام څلور الفاظ د مثال سره بيان کړئ.

۵- د عام حکم څه دی؟ ددې اختلاف په اړه د فقهاوو نظريات بيان کړئ.

شرعي حکم (۱)

الله ﷻ انسان پيدا کړ او د شريعت په رالېږلو يې د ژوند نظام، حلال او حرام ورته روښانه کړل، تر څو په عدالت پرېکړه وکړي. اسلامي شريعت په حقيقت کې د شرعي احکامو ټولګه ده. نو راځئ چې لومړى په دې ځان وپوهوو چې حکم څه ته وايي او کوم کوم ډولونه لري؟

د حکم تعريف

حکم په لغت کې منعې ته وايي او قاضي ته ځکه حاکم ويل کيږي چې خلک له ظلم څخه منع کوي.

د اصوليانو تعريف: حکم د الله تعالى هغه خطاب ته ويل کيږي چې له مکلفو وګړو د کوم کار کول يا نه کول غواړي، يا يې مباح کوي، يا کوم څيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

د تعريف شننه

د الله ﷻ خطاب: خطاب په لغت کې د دوو کسانو تر منځ خبرو ته وايي چې د يو بل پوهولو لپاره ترسره کيږي. دلته ورڅخه مقصد همدا دى. د (الله) په لفظ سره د بل چا سره خبرې له دې تعريف څخه وځي.

د مکلفينو کړه وړه: هغه عقيده، وينا او عمل چې له مکلف مسلمان څخه صادريږي.

مکلف: بالغ، عاقل چې په خبرو پوهيږي.

غوښتنه: د امر په ټکو د څه کولو غوښتل او د نهي په ټکو منع کول.

اباحت يا اختيار ورکول: د يوو کار کول او نه کول، يو ډول ګڼل.

د حکم مثالونه

۱- د کولو غوښتنه: الله ﷻ فرمايي: ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ۱] په دې خطاب کې د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده چې د مکلفينو فعل دى.

۲- د نه کولو غوښتنه: الله پاک فرمايي: ﴿لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَــوْمٍ﴾ [الحجرات: ۱۱] په دې خطاب کې له ملنډو وهلو څخه د خلکو منع کول دي چې دا هم د مکلفينو فعل دى.

۳- اختيار ورکول: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ [الممتحنة:١٠]، په دې خطاب کې د مسلمانو ښځو د نکاح کولو په اړه مکلفينو ته اختيار ورکول دي.
۴- **وضعي حکم:** رسول اللهﷺ فرمايلی: **«لايرث القاتل»**[١] د پيغمبر عليه السلام دا حديث چې په حقيقت کې د اللهﷻ له خوا وحي ده، د قتل په هکله دی. په دې حديث کې د مورث قتلول له ميراث څخه د محروميت مانع ټاکل شوی دی، او مانع ټاکل وضعی حکم دی.

د فقهاوو په وړاندې حکم د الله تعالی د هغه خطاب اثر دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول يا نه کول ورڅخه غواړي، يا يې مباح کوي، يا کوم څيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.
په لومړي مثال ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ کې د اصوليانو په وړاندې حکم د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده او د فقهاوو په وړاندې د ژمنو د پوره کولو وجوب دی، ځکه غوښتنه واجبول دي چې اثر يې وجوب دی. همدا راز په دويم مثال کې حکم د ملنډو وهلو منع کول دي چې اثر يې حرمت دی. په دريم مثال کې حکم د نکاح اباحت دی چې اثر يې د نکاح مباح کېدل دي. په څلورم مثال کې قتل له ميراث څخه د محروميت سبب ګرځول دي چې اثر يې له ميراث څخه عملا محرومېدل دي.
يادونه
هغه څه چې په قرآن ثابت دي هغه په مستقيمه توګه د الله تعالی د خطاب اثر دی، او هغه څه چې په سنتو، اجماع او قياس ثابت دي هغه هم د الله تعالی د خطاب اثر ګڼل کېږي، ځکه د سنتو، اجماع او قياس ثبوت هم په قرآن راغلی، نو په حقيقت کې حاکم يوازې الله تعالی دی. او موږ سنت، اجماع او قياس ځکه منو چې اللهﷻ يې د منلو امر کړی او هغه څه چې ددوی په وسيله ثابتيږي له قرآن څخه سرچينه اخلي.

د شرعي حکم ډولونه
شرعي حکمونه په دوه ډوله دي:
تکليفي حکمونه او وضعي حکمونه.

---
(١) أخرجه الترمذي في سننه، باب إبطال ميراث القاتل، وصححه الألباني، (دار إحياء التراث العربي ـ بيروت) ج٤ ص ٤٢٥

تکلیفي حکم

د تکلیفي حکم تعریف: تکلیفي حکم د الله تعالی هغه خطاب دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول، نه کول ورڅخه غواړي، یا یې مباح کوي.

د تکلیفي حکم ډولونه

د تکلیفي حکم د ډولونو په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی.

جمهور علما وایي چې تکلیفي حکم دا پنځه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، مکروه او حرام.

حنفیان په دې نظر دي چې تکلیفي حکم اووه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، تنزیهي مکروه، تحریمي مکروه او حرام.

اوس به ددې ډولونو په تفصیلاتو خبرې وکړو.

واجب

د واجبو تعریف: د لغت له مخې واجب د لازم په معنا دی. د پرېوتونکي په معنا هم راځي، لکه چې د دېوال د راپرېوتو پر مهال وایي: وجب الحایط.

واجب په اصطلاح کې هغه عمل ته وایي چې کوونکی یې د ثواب او پرېښودونکی یې د سزا وړ ګرځي. د جمهورو په وړاندې واجب او فرض دواړه یوه معنا او یو حکم لري.

حنفیان دلیل ته په کتو سره د فرض او واجبو تر منځ توپیر کوي. که چېرې دلیل ظني وي، لکه د قرباني ثبوت چې په آحاد حدیث شوی، نو فعل واجب ګڼل کیږي او که چېرې دلیل قطعي وي، لکه د لمانځه فرضیت چې په قرآني آیتونو ثابت شوی، نو عمل فرض ګڼل کیږي. ددې توپیر په اساس د حنفیانو په وړاندې واجب له فرضو څخه ټیټه درجه لري. له همدې امله د واجبو د پرېښودونکي سزا د فرضو له پرېښودونکي څخه کمه ده. همدا راز له فرضو څخه منکر کافر ګڼل کیږي، خو له واجبو څخه منکر کافر نه ګڼل کیږي.

پوښتنې:

۱- د فقهاوو او اصولیانو له نظره د شرعي حکم لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ.

۲- د جمهورو او حنفیانو له نظره د تکلیفي حکم تعریف او ډولونه بیان کړئ.

۳- د واجب لغوي او اصطلاحي تعریف بیان او د حنفیانو په وړاندې د واجبو او فرضو توپیر روښانه کړئ.

شرعي حکم (۲)

مندوب

د مندوب تعریف: ندب په لغت کې د یوو مهم کار لپاره بللو ته وايي.

مندوب په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې کوونکي ته یې ثواب شته، خو پرېښودونکی ته یې عقاب نشته. د مندوب ځینې ډولونه داسې دي چې په پرېښودلو یې بنده ملامت ګڼل کیږي.

مندوب ته سنت، مستحب، نفل، تطوع، احسان او فضیلت هم ویل کیږي. دا ټول لفظونه د معنا په لحاظ سره نژدې دي او هغه عمل ته ویل کیږي چې کول یې غوره خو اجباري نه وي.

مندوب ګڼې درجې لري

د مندوب لوړه درجه سنت مؤکد دي. سنت مؤکد هغه عمل ته ویل کیږي چې رسول الله ﷺ ورباندې همیشه والی کړي وي او ډېر لږ یې پرېښې وي، لکه د سهار د لمانځه دوه رکعته سنت چې پرېښودونکی یې ملامت ګڼل کیږي.

په دې پسې د غیرمؤکدو سنتو درجه ده. دا هغه سنت دي چې رسول الله ﷺ ترسره کړي، خو دوام یې ورباندې نه وي کړی، لکه د مازیګر له لمانځه مخکې څلور رکعته نفل لمونځ ادا کول.

په دې پسې د هغو سنتو درجه ده چې د فضیلت، ادب او زوایدو سنتو په نامه یادیږي، لکه د ژوند په عامو چارو کې د پیغمبر علیه السلام د عاداتو او هغو کارونو پیروي کول چې له هغه مبارک څخه د یوو انسان په توګه صادر شوي وي. مثالونه یې په خوراک، څښاک او ویده کېدو کې د رسول الله ﷺ پیروي کول دي.

مکروه

د مکروه تعریف

مکروه په لغت کې بد ګڼل شوي ته وايي.

مکروه په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب شته، خو کوونکي یې د سزا وړ نه ګرځي.

د حنفیانو پر وړاندې مکروه په دوه ډوله دی:

تنزيهي مکروه: هغه مکروه ته ويل کيږي چې پرېښودونکي ته يې ثواب وي او کوونکي ته يې سزا نه وي، لکه د جمهورو د تعريف په څېر.

د بېلګې په ډول په ولاړه اوبه څښل تنزيهي مکروه دي ځکه چې د ابوسعيد خدري رضي الله عنه په روايت کې رسول الله ﷺ په ولاړه د اوبو څښل منع کړي[1].

تحريمي مکروه: تحريمي مکروه هغې عمل ته ويل کيږي چې په ظني دليل ورڅخه خلک منع شوي وي.

د حنفيانو په وړاندې دا مکروه د واجب په مقابل کې قرار لري. له حرام څخه په ټيټه درجه کې راځي او منکر يې نه کافر کيږي.

مثال يې د چا په بيعې باندې بيع کول او د چا په خطبې (مرکې) باندې مرکه کول دي ځکه چې رسول الله ﷺ فرمايي: «ولا يبيع الرجل على بيع أخيه ولا يخطب على خطبة أخيه»[2] دا حديث خبر واحد دی نو ظني دليل دی.

حرام

د حرامو تعريف

حرام په لغت کې ممنوع ته وايي او د جمهورو په اصطلاح کې هغه عمل ته ويل کيږي چې پرېښودونکي ته يې ثواب او کوونکی يې د سزا وړ ګرځي. حنفيانو هم د حرامو تعريف همداسې کړی، خو يو شرط يې ورزيات کړی او هغه دا چې حرام به په قطعي دليل ثابت وي.

د حرامو مثالونه خورا زيات دي، لکه د شرک حراموالی، د زنا، سود او نورو حراموالی.

وضعي حکم

د وضعي حکم تعريف

د الله پاک خطاب چې يو شی د بل شي لپاره سبب، شرط او يا مانع وګرځوي.

ددې مقصد دادی چې الله پاک موږ ته حکمونه راليږلي او د حکم د ثبوت لپاره يې دلايل ټاکلي. د بېلګې په ډول يو حکم د خپل سبب په پيدا کېدو، د شرطونو په پوره

---

(۱)أخرجه مسلم في كتاب الأشربة ، باب في الشرب قائما برقم (۲۰۲۵).

(۲) أخرجه البخاري في باب لا يبيع على بيع أخيه برقم : (۲۰۳۳).

کېدو او د مانع په له منځه تلو، منځته راځي. همدا راز د سبب او شرط په له منځه تلو او د مانع په پیدا کېدو له منځه ځي.

دې ته وضعي حکم ځکه وايي چې د شارع له خوا کېښودل شوي. دا شارع دی چې د لاس پرې کولو لپاره يې غلا کول سبب ګڼلي، د لمانځه د صحت لپاره يې اودس شرط ګڼلی او د مورث وژل يې د میراث د اخیستلو مانع ګرځولي.

وضعي حکم درېو ډولو ته وېشل شوی: سبب، شرط او مانع.

سبب

په هر هغه شي باندې، چې بل شي ته رسېدل کیږي، سبب نومیږي.

سبب په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کیږي چې په موجود کېدو یې حکم موجودیږي او په له منځه تلو یې حکم له منځه ځي.

د مثال په توګه د روژې د میاشتې په لیدل کېدو د روژې نیول واجبیږي، الله ﷻ فرمایي: ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [البقرة: ۱۸۵].

شرط

د شرط تعریف

شرط هغه شي ته ویل کیږي چې له وجود پرته یې شی نه بشپړیږي او د شي په حقیقت کې داخل هم نه وي.

شرط په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کیږي چې په له منځه تلو یې حکم له منځه ځي، خو په موجود کېدو یې حکم هرو مرو منځته نه راځي.

د شرط مثال: اودس کول د لمانځه لپاره شرط دی. الله ﷻ فرمایي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المائدة: ٦]. که چېرې اودس نه وي لمونځ نه کیږي خو د اودس د شتون سره هرو مرو لمونځ نه موجودیږي.

مانع

د مانع تعریف:

د دوو شیانو تر منځ پردې ته مانع ویل کیږي.

مانع په اصطلاح کې هغه شي ته ویل کیږي چې په شتون یې حکم منځ ته نه شي راتلای. یعنې کله کله د حکم سببونه پوره وي او باید حکم موجود شي خو د یوو مانع له امله حکم منځته نه راځي.

د بېلګې په ډول که پلار خپل ځوی ووژني، نو قصاص کيږي پرې نه، ځکه دلته يو مـانع منځته راغلی او هغه د پلارولی اړيکه ده، چې د قصاص مانع ګرځي.

فعاليت

د ليکل شوي مثال په څېر راتلونکي هر يوو حکم ته دوه مثالونه وليکئ:

مثال: فرض: ۱ـ په يوه ورځ کې پنځه وخته لمونځ فرض دي.

۲ ـ هغه څوک چې د حج کولو توان لري، ادا کول يې ورباندې فرض دي.

فرض: ۱ ـ
۲ ـ

واجب: ۱ ـ
۲ ـ

تنزيهي مکروه: ۱ ـ
۲ ـ

تحريمي مکروه: ۱ ـ
۲ ـ

حرام: ۱ ـ
۲ ـ

پوښتنې:

۱- د ندب لغوي او اصطلاحي معنا روښانه کړئ.

۲- د مندوب درجې بيان کړئ.

۳- د حنفيانو په وړاندې د تحريمي او تنزيهي مکروه تر منځ څه توپير دی؟

۴- د جمهورو او حنفيانو له نظره د حرام تعريف روښانه کړئ.

۵- وضعي حکم څه ته وايي؟ ولې ورته وضعي وايي او ډولونه يې کوم دي؟

۶- د سبب، شرط او مانع لغوي او اصطلاحي تعريفونه د مثال سره بيان کړئ.

فتوا

د فتوا تعريف

د فتوا ټکی د (أفتاه فی الأمر) څخه اخيستل شوی. معنا يې ده: چاره يې ورته بيان او روښانه کړه، فتوا هغه نظر ته وايي چې فقيه يې وړاندې کوي.

د فتوا اصطلاحي تعريف: يوو چا ته د پېښې شوې مسألې په اړه د دليل پر بنسټ د الله ﷻ حکم څرګندولو ته فتوا وايي.

مفتي: هغه عالم ته وايي چې خلکو ته د پېښو شويو مسألو په اړه شرعي حکم بيانوي.

مستفتي: د يوې پېښې په اړه د شرعي حکم پوښتونکي ته وايي.

د فتوا اهميت او ارزښت

افتا خورا ارزښت لرونکی او د درناوی وړ منصب دی. له همدې کبله الله پاک په قرآن کريم کې د فتوا ورکولو دنده خپل ځان ته منسوبه کړې او فرمايي: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّـهُ يُفْتِيكُمْ﴾ [النساء: ۱۷٦]

په لومړيو کې ددې دندې ترسره کول د خواږه پيغمبر ﷺ دنده وه. هغه علیه السلام به د الله پاک له وحې سره سم خلکو ته فتوا ورکوله او په خورا روښانه او لنډ ډول به يې خلکو ته د هغوی پوښتنې ځوابولې.

مفتي د رسول الله ﷺ په مقام کې قرار لري. رسول الله ﷺ په دې اړه فرمايي: «إن العلماء ورثة الانبياء وإن الأنبياء لم يورِّثوا دينارا ولا درهما إنما ورَّثوا العلم»[1]، بې شکه علماء د انبياوو وارثان دي او انبياوو دينار او درهم په ميراث نه دی پرېښی، بلکې يوازې علم يې په ميراث پرېښی.

مفتي د احکامو په بيانولو کې د رسول الله ﷺ استازی دی. رسول الله ﷺ فرمايي: «ألا ليبلغ الشاهد منكم الغائب»[2]، خبر اوسئ! حاضر دې غايب ته (خبره) ورسوي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في كتاب العلم، باب في فضل العلم

(۲) أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب قول النبي ﷺ: رب مبلغ أوعى من سامع، ومسلم في كتاب القسامة والمحاربين، باب تغليظ تحريم الدماء والأعراض والأموال.

څرنګه چې مفتي د الله پاک احکام خلکو ته بیانوي، نو دا دنده ستر مسؤلیت هـم دی. الله د هغه چا لپاره چې له خپله ځانه په اللهﷻ پسې خبرې تړي د سخت عذاب وعده کړې او دا کار يې یو ډول شرک بللی. اللهﷻ فرمايي: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَـا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ۳۳]. **ژباړه**: ای محمده! دوی ته ووايه زما رب چې کـوم شيان حـرام کړي، هغه دادي: د بې حيايي چارې که ښکاره وي او که پټې ګناه او د حق پر خـلاف تېرى او دا چې له الله سره تاسې کوم څوک شريک کړئ چې د هغه لپاره يې کوم سند نه دی نازل کړی او دا چې د الله په نوم داسې کومه خبره وکـړئ چې د هغـې پـه بـاب تاسې معلومات ونه لرئ چې هغه په حقيقت کې کړې ده.

رسول اللهﷺ په دې اړه فرمايلي: «مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ»[1]

چاته چې په ناپوهۍ فتوا ورکړل شوه ګناه يې په هغه چا ده چې فتوا يې ورکړې.

سلفو صالحينو به تل کوښښ کاوه چې د شرعي مسايلو پوښتونکي نـورو تـه ولېـږي او د سختې اړتيا پرته به يې فتوا ورکولو ته زړه نه ښه کـاوه. هغـوی بـه لـه علـم پرتـه لـه فتـوا ورکولو څخه خلک زيات وېرول.

د فتوا ورکولو حکم

فتوا ورکول پنځه حالتونه لري:

۱- هغه مهال د فتوا ورکول واجب دي چې مفتی د فتوا په مسأله پوه وي، ځواب ويلو ته اړتيا هم وي، پر حکم د عمل کولو وخت هم رسېدلی وي او په سيمه کې بل مفتي هـم نه وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول ددې آيت پر بنسټ واجب دي: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّـهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًـا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ [آل عمران: ۱۸۷]. **ژباړه**: دغو اهل کتابو ته هغه کلکه وعده وریاده کړه چې الله ورځخه اخيستې وه چې تاسې بـه د کتـاب لارښـوونې پـه خلکـو کـې هـرو مـرو خوروئ او هغه به نه پټوئ ، خو هغو کتاب شاته وغورځاوو او هغه يې په لږه بيه وپلـوره، څومره ناکاره راکړه ورکړه ده چې دوی يې کوي.

(۱) أخرجه أبوداود، باب التوقي من الفتيا (دار الكتاب العربي ، بيروت)، ج ۳ ص ۳۵۹.

د رسول اللهﷺ دا وينا هم ددې غوښتنه کوي: «من سئل عن علم فكتمه ألجمه الله بلجام من نار يوم القيامة»[1]، له چا څخه چې د يو علم په هکله پوښتنه وشوه، او ده هغه پټ کړ، نو د قيامت په ورځ به د اور په قيضه قيضه کړای شي.

۲- کله چې مفتي د فتوا ورکولو وړ وي، خو په سيمه کې بل مفتي شتون ولري او هم د فتوا ورکولو اړتيا شديده نه وي، نو فتوا ورکول مستحب دي.

۳- فتوا ورکول هغه مهال حرام دي چې ځواب ورکوونکی په شرعي حکم پوه نه وي، که څه هم فتوا يې له شريعت سره برابره وي. يا د فتوا ورکولو مقصد دنيوي ګټې او يا هم د نفس غوښتنه وي.

۴- که پوښتنه دداسې مسألې په اړه وي چې پېښه شوې نه وي او فرضي بڼه ولري نو پداسې موضوعاتو کې فتوا ورکول مکروه دي. سلفو صالحينو په داسې موضوعاتو کې بحث کول بد ګڼل او ويل به يې: پرې يېږدئی تر څو پېښې شي.

۵- فتوا ورکول هغه وخت مباح ګڼل کيږي چې مفتي د فتوا وړ وي، موضوع هم داسې وي چې پېښېدل يې شوني وي خو د فتوا د ځواب لپاره وخت زيات وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول روا دي.

د مفتي شرطونه

څرنګه چې مفتي د الله ﷻ او رسولﷺ حکم خلکو ته بيانوي نو بايد لاندې شرطونه پکې پوره وي:

۱- مفتي بايد مسلمان، بالغ، عاقل او عادل وي. پر دې شرطونو باندې د علماوو اجماع ده. کافر، مرتد او هغه څوک، چې د ايمان ماتوونکی عمل يې ترسره کړی وي، د فتوا ورکولو وړ نه دی. همدا راز کوچنی، ليونی، اعتقادي فاسق، عملي او قولي فاسق د فتوا ورکولو وړ نه بلل کيږي.

۲- مفتي بايد په ور وړاندې شوې مسأله علم ولري، د هغې په هکله له شرعی دلايلو څخه خبر وي، د پخوانو علماوو نظريات، په دې هکله بايد ورته معلوم وي، څو د اجماع په خلاف فتوا ورنکړي.

---

(۱) أخرجه أبوداود في كتاب العلم، باب كراهية منع العلم والترمذي في أبواب العلم،باب ما جاء في كتمان العلم، وقال حديث حسن.

۳- مفتي باید د فقهې په اصولو عالم او د متفق علیها او اختلافي دلایلو او په ځانګړي ډول د قیاس په اړه هم علم ولري.

۴- مفتي باید به عربي ژبه، نحو او صرف عالم وي، ځکه د فتوا مأخذونه په عربي ژبه دي، نو د عربي له پوهې پرته په سمه توګه شرعي حکم ته رسېدل ناشوني دي.

۵- مفتي باید د اسلامي شریعت په مقاصدو پوه وي او د خلکو د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په اړه معلومات ولري، ځکه ځینې احکام د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په بدلون بدلون مومي.

۶- مفتی باید د وروړاندې شوې مسألې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي، د پوښتل شوې صورت څخه هر اړخیز تصور ولري، څو د هغه سره مناسب حکم اظهار کړی شي.

پوښتنې:

فتوا، مفتي او مستفتي چا ته ویل کیږي؟

د فتوا د ارزښت او اهمیت په اړه معلومات ورکړئ.

په بېلابېلو وختونو کې د فتوا ورکولو په اړه رڼا واچوئ.

د مفتي شرطونه کوم کوم دي؟